

หนังสือเทศน์ ปฐมสมโพธิ์

ของสมเด็จพระสังฆราช ปุสสเทวะ วิทราชประสิทธิ์

นางวิศดารวินิจฉัย (ฉันท) บุตรี นายทิมจิว บุตรราช

พิมพ์แรกในงานศพ

นายเจียบ มิตา

พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๖๔

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

หนังสือเทศน์ ปฐมสมโพธิ์

ของสมเด็จพระสังฆราช ปัสสเถระ วัดราชประดิษฐ

นางวิศดารวินิจฉัย (ฉันท) บุตร นายกิมจิว บุตรชาย

พิมพ์แรกในงานศพ

• นายเจียบ บิดา

• บม.เลข พ.ศ. ๒๔๖๖

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

ด้วยอำนาจโท พระวิศการวินิฉัย (เกลื่อน) ผู้พิพากษา
ศาลมณฑลกรุงเก่า พานางวิศการวินิฉัย ภรรยา แลนายกิมจั
ซึ่งเป็นบุตรนายเงี้ยม มาแจ้งความต่อกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ
ว่า มีความศรัทธาพระยัสว่างหนังสือในหอพระสมุดสำหรับพระนคร
ในการกุศล เป็นของแรกในงานปลงศพของนายเงี้ยมมีค่าสัก
เรื่อง ๑ ขอให้กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้ ข้าพเจ้าเลือก
หนังสือเทศนาเรื่องพระปฐมสมโพธิ ที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ให้สว่าง
ตามความประสงค์

หนังสือเทศนาพระปฐมสมโพธิ สมเด็จพระสังฆราช
บุสสเทวะ วิเศษประภีรทรงนิพนธ์เมื่อในรัชกาลที่ ๔ สำหรับ
ถวายเทศน์ในพระราชพิธีวิสาขบูชา แบ่งเป็นเทศนา ๔ กัณฑ์ เทศน์
เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำกัณฑ์ ๑ ขึ้น ๑๕ ค่ำกัณฑ์ ๑ แรม ๘ ค่ำกัณฑ์ ๑
กัณฑ์อาศุวิชัยสำหรับถวายเทศน์วันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ อีกกัณฑ์ ๑
เทศน์ทั้ง ๔ กัณฑ์นี้ได้ถวายทุก ๆ ปี ตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๔ แลต่อ
มาในรัชกาลที่ ๕ จนเมื่อกระแจะเข็ญพระราชพิธีวิสาขบูชาทำแต่วัน
ขึ้น ๑๕ ค่ำวันเพ็ญ จึงใช้ลัญขณ์ถวายเทศนา ด้วยต้องข้นบ่เรื่อง
พระปฐมสมโพธิลงให้เทศน์จบในกัณฑ์เดียว

หนังสือเทศนาพระปฐมสมโพธิที่พิมพ์ในเล่มนี้ นับว่าเป็น
 หนังสือพระธรรมเทศนาฉบับหลวง ด้วยเป็นหนังสือแต่งสำหรับถวาย
 เทศน์ แลเป็นภาณิกของสมเด็จพระสังฆราชซึ่งนับถือกันทั่วไปว่าเป็น
 อุดมบัณฑิตพระองค์ ๑ ในสยามประเทศ จึงเป็นหนังสือซึ่งสมควร
 ครอบครอง แลพิมพ์รักษาไว้มิให้สูญเสียด้วยประการนี้ เมื่อข้าพเจ้า
 ยลองค์พระม่อมแลอย ภรรยาข้าพเจ้า เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้
 พิมพ์หนังสือเทศนาพระปฐมสมโพธิฉบับนี้เป็นของแจกในงานศพครั้ง ๑
 ผู้ที่ได้รับพากันชอบ แลทราบว่าพระสงฆ์ได้เอาไปแสดงในที่
 วสาชบชาแพร่หลายอยู่ แต่ครั้งนั้นมีผู้บ่นว่า เสียค่าที่ข้าพเจ้า
 พิมพ์แค่ ๓ กัณฑ์ หากได้พิมพ์กัณฑ์อาตมวิชัยด้วยไม่ ด้วยเป็นหนังสือ
 เชกเกี่ยวกัน ข้าพเจ้าไปเสียกัณฑ์ ๑ ข้าพเจ้ามาทราบคฤหัสถ์
 ก็นึกเลื่อมใส แต่ด้วยข้าพเจ้าพิมพ์กัณฑ์นี้หายาก ด้วยเวลา
 ล่วงมาถึง ๓๔ ปีแล้ว ข้าพเจ้าเคยได้ยินมีผู้ปรารถนาถึงหนังสือ
 เรื่องนี้อยู่ จึงเห็นเป็นโอกาสสมควรจะพิมพ์ขึ้นอีกครั้ง ๑ แลพิมพ์
 ให้ครบชุดทั้ง ๔ กัณฑ์ด้วย ได้ให้ไปขอฉบับกัณฑ์อาตมวิชัยมาจาก
 พระเทพกวี วัชรราชประดิษฐ์ ซึ่งท่านเป็นศิษย์ได้รับฉบับสืบทอดมาแต่
 สมเด็จพระสังฆราช มาพิมพ์เดิมของเดิมขึ้นอีกกัณฑ์ ๑ หนังสือ
 เทศนาพระปฐมสมโพธิเล่มนี้ จึงนับว่าดีกว่าฉบับที่ข้าพเจ้าพิมพ์
 เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ ด้วยเป็นฉบับที่ได้พิมพ์บริบูรณ์เป็นครั้งแรก

(๓)

ข้าพเจ้าขออนุโมทนากุศลบุญราณี ซึ่งนางวิศการวินัย
นางนิมจิ๋ว ได้บำเพ็ญเป็นการสนองคุณบิดาด้วยความกตัญญูทุกเวที
แลหวังใจว่าผู้ที่ได้อ่านสมุดเล่มนี้ จะพอใจแลอนุโมทนาทั่วกัน

กิ่งกมล พ.พ. สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๐

สารบัญ

ชาวมณฑลสำหรับกัณฑ์ที่ ๓	หน้า ๓
อธิบายความในชาวมณฑลสำหรับกัณฑ์ที่ ๓	หน้า ๓
ชาตีกถา	หน้า ๖
ชาวมณฑลสำหรับกัณฑ์ที่ ๒	หน้า ๒๖
อธิบายความในชาวมณฑลสำหรับกัณฑ์ที่ ๒	หน้า ๒๖
อภิธรรมโพธิกถา	หน้า ๒๘
ชาวมณฑลสำหรับกัณฑ์ที่ ๓	หน้า ๖๓
อธิบายความในชาวมณฑลสำหรับกัณฑ์ที่ ๓	หน้า ๖๒
ปรินิพพานกถา	หน้า ๖๔
ชาวมณฑลสำหรับกัณฑ์ที่ ๔	หน้า ๓๐๐
อธิบายความในชาวมณฑลสำหรับกัณฑ์ที่ ๔	หน้า ๓๐๓
ภาควิชัยชนกถา	หน้า ๓๐๖

၁၈၇၆

၁၈၇၆

၁၈၇၆

၁၈၇၆

၁၈၇၆

၁၈၇၆

၁၈၇၆

၁၈၇၆

၁၈၇၆

၁၈၇၆

၁၈၇၆

၁၈၇၆

၁၈၇၆

၁၈၇၆

ธรรมจักร

ชาวมกกาสำหรับกัณฑ์ที่ ๑

มหาทชาสมาโยค

เหตุสัมปทภูเตสุ

รูปกายอาณาว

ผลสัมปทภูตาย

สัพพะโส สุกุสันตนาโน

โคตเคน โคตโม พุทโธ

ปโยคาสยสุทธี

วิสาขปุณณมาขว

ปัตโต ๑ อภิสัมโพธิ

โตเก ชาโต ๑ โส สัตถา

เทวาน มนุชานัญญ

ทฏฐอมมสัมปราช

ทิวชิตเถ อสสาเอสิ

สัทธอมม ทิวชิต โดเก

โพธิสัมภเวนิ โย

นิพพิคโค นรคตโม

ปทานญาณสัทธิชา

สุสมิทโธ อโนโปโม

ทยาญาณณณวาสโย

ภควา อิติ วิสสุโต

สัทโทปการการโก

ชาโต อันคิมชาติยา

อโธป ปวินัพพุโต

กรุณาเวคโงทิโต

อนเนสสมเนกชา

ปวมคัตถปภกโต

ธัมเมเน วินเขน ๑

สัมมเทว ปวคตยิ

เหว สุกคินิพพาน
 โลกียโลกุตฺตว มัตถ
 อเทควา โสทปิตฺวาน
 สิริ นิพพุโต โสย
 บัณฺฑมา ชนตา ภูค
 คุณฺเฑที อรติ เหว
 สโม ๑ สวโก ทตฺส
 พุทฺธ อโนมนามันต
 สตฺถมมารีบสน
 ทตฺสเสวาทโต สมนมา
 อิตฺเตวานิ ปวักขาม
 อทตฺสเน ๑ สเชป
 ทตฺสมี ทตฺทิตฺยปสาทว
 สมหาทิตา นิสาเมนฺค
 เหว ที วจราโล โส
 ทโต ปสาโท พิกฺขุเรยฺย
 อภิวัจฺจเคมยฺย ภียโย ๑
 ทโต ปสาทถาวาบี
 ทตฺสโสภาเทน สลิตฺถา

สุตฺตปท ๑ บารท
 โสเทควา ปรินิพพุโต
 ภาณ ๑ ฐิตฺตวจโค บดา
 ภาณมิตฺตาวสฺสิจฺจโก
 สัตถานุกัมปมานสา
 ยตฺสส ฐาติ สาสน
 ทตฺสเถ อมฺมจวโก
 ภควันต อนุตฺตว
 สิกฺกเท นมิตฺนท
 สัมพทตฺส สิริโม
 อปฺปิตฺตย ปวักขย
 อพฺพาเวรมทิตฺพสา
 ปุณฺณวาทิตฺตมนาย ๑
 สาทโว พุทฺธมามกา
 อาสันโน ๑ วย เทตฺสติ
 สัมพทตฺตคณฺณสสิโต
 โส สาทถโก ทิตวาท
 อชิตฺตติกา ๑ พาทิตว
 สัมมเทว ปวักคยฺนติ ๑

อธิบายความในชาวมักกาว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้อุดมกว่าสัตว์โคโดยพระคุณสมบัติอันพิเศษพระองค์ใด อันมหากุณา
สมาโศก ความประคบโดยเชื้อเพื่อด้วยก็ ซึ่งพระกรุณาใหญ่
ในหมู่สัตว์มากไม่มีประมาณ แลพระอุสาหะที่สามารถหาญ
ทรงบำเพ็ญโพธิสัมภารพุทธการกบารมีธรรม บังขึ้นไม่เสื่อมถอย
เป็นไปสันถวานานัก อันจะพึงนับด้วยโกฏิแห่งล้นเป็นอันมาก
เป็นเหตุสัมปทาบริบูรณ์ให้บังเกิดขึ้นแล้ว พร้อมครบเสร็จด้วยก็แล้ว
ด้วยสำเร็จแห่งรูปกายแลอานภาพ แลประทานการสละกิเลส แล
ญาณะพระปริชาทหยังรู้ประจักษ์ชัด สักคุณสมบัติเป็นผลสัมปทา
ผลที่สำเร็จเพราะเหตุเนื่องกันทั้งสองนั้น พระองค์พร้อมผลสัมปทา
๔ ประการนั้นไม่มีผู้เปรียบปาน มีพระสันตทานบริสุทธิ์ด้วยประการ
ทั้งปวงแล้ว แลเป็นที่อยู่แห่งพระกรุณาแลพระญาณอันกว้างใหญ่
ทั้งทั่วมหาสมุทรชลสาครนั้น พระองค์ทรงพระปริชาตรัสรู้วิสัย
ทรงพระกรุณาแก่คุณสมบัติแก่ไว้ในย่นทวีคามบูรพปตินัย พระองค์
ปรากฏโดยพระโคตรว่าโคตโม พระโคตมทั้งนี้ ทรงบำเพ็ญอุปการ
แก่สัตว์ ด้วยประโยชน์แลอาศัยอันบริสุทธิ์ เป็นสักกูปการสัมปทา
จึงรวมสัมปทาในพระองค์นั้นได้ ๓ ประการ

คือ เหตุสัมปทา ๑ ผลสัมปทา ๑ สักกูปการสัมปทา ๑ ซึ่ง
เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาแลเลื่อมใสของบัณฑิตยชนเทพยทามนุษย์ จะได้
ปรารถนาพึงเป็นอารมณ์ แลก่อสร้างตั้งสมกุศลพิเศษให้ ไพบูลย์
ในสันดาน

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณมุนีพญาวัง
 มีมณฑลสัมพันธไมตรีซึ่งบูรพาจารย์เจ้า หากนิยมนั่งรถกำหนดไว้ว่า
 พระองค์ยังเกิดประสูติจากมาตุคัพภะในภพนิมิชาติ แลตรัสรู้
 พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ แลเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปา
 ทิเสสนิพพานธาตุ สามสมัยนี้ ในวิสาขบูชาจะมีพิธีเพ็ญพระจันทร์
 เสวยวิสาขฤกษ์ เป็นมหามงคลกาล

แลสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ยังเกิดแล้วในโลก
 เป็นพระศาสดาผู้สั่งสอนสัตว์ ให้ทำเนนตามด้วยปฏิบัติหนทางแห่งสุข
 ประโยชน์ อันกำลังพระกรุณาหากตักเตือนให้ทรงพระอุสาหะทรงสั่ง
 สอน ให้สำเร็จประโยชน์ทั้ง ๓ คือประโยชน์ชาตินี้ ประโยชน์ชาติหน้า
 แลประโยชน์อย่างยิ่งพ้นจากชาตินี้ชาติหน้า สำเร็จแก่เทพยตามนุษย์
 เป็นอันมาก โดยเทศนาวิธินิสาสน์โดยมีประเภทเป็นอเนกประการ
 ผ่อนผันชักย้ายตามจริตนิสัยของเวไนยสัตว์ ทรงแสดงธรรม
 ทรงบัญญัติวินัยให้สัตถุธรรมทั้ง ๓ ประการ คือ ปรีชา ปฏิบัติ ปฏิเวธ
 เป็นไปในโลกโดยชอบแล้ว พระองค์ทรงประกาศมรรคที่เป็นโลกีย
 แลโลกุตรหนทางแห่งความสุขในศุภคติภพ แลสุขอันอุทานด้วยสงสาร
 ทุกข์ทั้งปวง ให้ชั่ววอลย์สว่างเป็นวิสัยแก่ปัญญาของเวไนยนิกรแล้ว
 เสด็จดับขันธปรินิพพาน ทั้งทรงภาณุมาศสุริยมณฑลอันอุทัยให้ โลก
 สว่างชั่ววอลย์แล้วอัมฤตคุณนั้น ๑ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 แม้ปรินิพพานแล้วนาน กำหนดสาสนายุกาลถึง ๒๕๐๐ ปี นแล้ว

ยังเหลืออยู่ส่วนรูปกายด้วยสักว่าพระศาวิริกยมหาคุ ยังทรงอยู่ส่วน
 อรรวมกาย ด้วยพระเหตุที่ยังอันอนุเคราะห์ให้สัตว์ซึ่งเป็นประสมชนยังเกิด
 ในกาลภายหลัง แลยังทรงอยู่ด้วยพระคุณทั้งหลาย ที่เป็นอนัญญ
 สาธารณไม่ทั่วไปแก่ผู้อื่น เพราะเหตุพระศาสนาคำสั่งสอนของพระ
 องค์นั้นยังประคองฐานดำรงอยู่ ทั้งสงฆ์สาวกแห่งพระองค์นั้น ที่
 ทรงธรรมไว้อย่างปรากฏมีอยู่ ฯ ข้าพเจ้ามีสการ ซึ่งพระผู้มีพระ
 ภาควุฑุทเจ้า มีพระนามไม่ว่ามีผู้ใดยิ่งกว่านั้น ก็ทั้ง
 พระสัทธรรมแลพระอริยสงฆ์โดยเคารพแล้ว จักกล่าวเหตุอัศจรรย์
 ทั้งหลายในความบังเกิดแลความเป็นไป แห่งพระอรหันต์สัมมา
 สัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ข้อความที่ไม่ได้เห็นในพระยาพิแล้ว ก็ระ
 กล่าวแต่โดยย่อตามอธิบายของบุรพจารย์ เพื่อจะให้ประสมชน
 เลื่อมใสมั่นในพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าหนึ่ง จะให้บุญ
 เจริญยิ่งแก่ผู้กระทำการบูชาด้วยเลื่อมใส ฯ

ขอสาธุชนทั้งหลายผู้ยินยอมพระรัตนไตรย์ จงตั้งใจฟัง
 ปวัคคิกถา แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นโดยเคารพ เพราะว่าเมื่อได้
 ทราบความอัศจรรย์ของพระคุณธรรมนั้นแล้ว แม้ถึงกาลที่พระองค์
 นั้นเกิดแลได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแลปวีนิพพานนั้น ล่วง
 ลับไปนานไกลแล้ว ก็จักเป็นเหมือนกาลไกล แต่ความเลื่อมใส
 ที่อาศรัยบังคมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ ก็ะพึงคงอยู่แล
 จะพึงเจริญทวีมากยิ่งขึ้นไป เป็นกุศลชั้นเอกของบุญใหญ่นำมาซึ่ง

ประโยชน์ ๑ แต้นี่ปสาทการซึ่งพุทธวิชิตรกระทำด้วยเลื่อมใส
ภายในคือความเคารพนบนด้วยกายวาจาจิตร ภายนอกคือสักการ
ธามิศประทิปุญต์เป็นสุขคนธชาติเป็นต้น ก็ะพึงสำเร้ตามโอวาท
ของสมเด็จพระทศพลเจ้านั้น เป็นไปโดยชอบเพื่อทางสุคติสวรรค์
แลนฤพานตามสมถรรแก่ผลวิบากนั้น ๆ

ชาติกถา

ยักนี้จะไ้วิสันนาในอารัมภกถา เริ่มความในชาติกถานั้นว่า
สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์องค์อรหันตสัมมาสัมพุทธพระองค์นั้น ได้เกิด
ขึ้นในโลกแล้ว ทรงแสดงธรรมอันนี้เป็นอนุสาสน์ปาฏิหาริย์ พุทธ
โอวาทธรรมนั้น เป็นนิยมนำมาปฏิบัติตามออกไป เพื่อความ
สันตสุขโดยชอบ เป็นไปเพื่อกายาภังขแห่งกิเลสเครื่องกัณเฑาะ
เป็นไปเพื่อปรินิพพาน ความที่กิเลสเครื่องร้อยรัดบดบังทำสันทน
ให้เป็นสนิท ให้ปฏิบัติความอันสมควรด้วยรู้พร้อมความต้นความเบิก
บาน เป็นธรรมที่ท่านผู้สวคได้ประกาศไว้ เราทั้งหลายได้ถึงพระผู้
มีพระภาคย์พระองค์นั้น แม้แต่ที่ปรินิพพานแล้วนาน ว่าเป็นสละ
ที่ระสละทพ บ้างจำพวกบรรพชาเณระพระผู้มีพระภาคย์พระองค์นั้น
ประพฤติพรหมวรยอยู่ณพระผู้มีพระภาคย์เจ้าพระองค์นั้น เป็นพระ
ศาสดาของเราทั้งหลายผู้เลื่อมใส ทั้งภุคทั้งบุรพชิตทั้งปวง เรา
ทั้งหลายชอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคย์เจ้าพระองค์นั้น พุทธา
ทิเบญจิตตาสาริธงก์ พระทถาคคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์

เกี้ยว จึงได้สรรเสริญโดยนัยเป็นอเนกกันว่า บุคคลเอกละบุคคล
 ผู้หนึ่งผู้เดียว ซึ่งมีความเป็นซัดขึ้นในโลกก็เกิดขึ้นในโลก อัน
 สัตว์ใดที่ขยาบ เมื่อเกิดขึ้นในโลกย่อมเกิดขึ้น เพื่อประโยชน์
 เกื้อกูลแก่ชนมากเพื่อความสุขแก่ชนมาก เพื่อระงับเคราะห์ซึ่งสัตว์
 โลก เพื่อประโยชน์ที่สัตว์ประสงค์ปรารถนา เพื่อประโยชน์เกื้อกูล
 เพื่อความสุขแก่เทพยดาแลมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลเอกละบุคคล
 พระศาสดาคอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านนั้นเป็นมนุษย์อัศจรรย์ มีกาล
 กิริยาเป็นเครื่องเตือนตรองตามของชนเป็นอันมาก * อนึ่งท่านนั้นไม่มี
 ผู้อื่นมาเทียบเป็นที่สอง ไม่มีผู้ใดมาเทียบเป็นสหาย ไม่มีผู้ใดเปรียบ
 ไม่มีผู้ใดเสมอ แลเป็นผู้เสมอกับบุคคลที่ไม่มีผู้เสมอ เป็นเอกของ
 สัตว์สองเท้า คือเทพยดาแลมนุษย์ เพราะอาศรัยความปรารถนา
 เกิดขึ้นแห่งมนุษย์อัศจรรย์นั้นแล ความปรารถนาแห่งจักขุอันใหญ่
 แสงสว่าง โอภาสัชชาวสยใหญ่จึงเกิดมี เพราะความที่จักขุแลแสง
 สว่างแลโอภาสใหญ่มาปรารถนาเกิดมีไว้แล้ว ความเป็นซัดแห่ง
 ธนุทวีป ๖ ประการจึงมี ความทำปฏิสัมภิตา ๔ อย่างให้แจ้ง ความ
 แสงกลอกทรีฐูลอกซึ่งรากเป็นอเนก ความแสงกลอกทรีฐูลอก
 ซึ่งรากต่าง ๆ ทำวิชาแลวิมุกติให้แจ้ง ทำโสภายัตถิผล สติทาคามีผล
 อนาคามีผล อรหัตผล ให้แจ้งจึงเกิดมี ฯ อนึ่งธรรมจักรไม่มี
 จักรอื่นจะยิ่งขึ้นไปกว่าจึงเป็นไป พุทธาทิบัณฑิตอาศรัยพระศาสดา
 อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงอเนกคุณสมบัตินั้นพระองค์เกี้ยว

จึงได้สรรเสริญไว้ โดยนัยเป็นต้นทั้งนี้แสดงมาดังนี้ ๑ อันนี้เป็นกถาแสดง
 พุทธคุณแต่โดยมุขอันหนึ่ง ก็แต่องค์พระศากยโคตรหันทศัมมา
 สัมพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระคุณที่ยอดชาติระพึงพรรณาเป็นอนันต
 เมื่อเกิดขณโลกบางครั้งบางสมัย ถึงส่วนอภิกคาลก็เป็นอย่าง
 ถึงส่วนอนาคคาลเล่าก็จักเป็นอย่างนั้น มีพระคุณเป็นอนนประการ ๑
 ก็แต่ว่าซึ่งพระศากยโคตรหันทศัมมาสัมพุทธเจ้าสองพระองค์ ระพึง
 เกิดขณโลกาอันเดียวกันไม่ก่อนไม่หลังนี้ ไซ้ฐานที่ทั้งแห่งผล
 ไซ้โอกาสเสียแล้ว ซึ่งพระศากยโคตรหันทศัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์
 เกยวนั้นและระพึงเกิดขณโลกาอันเดียวกัน เป็นฐานเป็นโอกาสจะ
 เป็นไป อนึ่งสัตว์ระพึงเป็นพระอรหันตศัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ไซ้ฐาน
 ไซ้โอกาส ข้อซึ่งบุรุษนั้นและระพึงเป็นพระอรหันตศัมมาสัมพุทธเจ้า
 ได้นี้ เป็นฐานเป็นโอกาสที่จะเป็นไป ๑ อันธาตุคือโลกนี้ ก็เป็น
 สักว่ากองสักว่าลอมแห่งสังขารที่เสมอกันเป็นอันเดียว พระผู้มี
 พระภาคย์พุทธเจ้าเมื่อเกิดแล้วณโลกธาตุไรเล่า อันเครื่องทามา
 ให้พัวพันอยู่ได้ ระพึงแสดงธรรม เพราะในเบื้องต้นแลท่ามกลาง
 แลที่สุด เพื่อจะออกไปจากเครื่องผูกพันซึ่งด้วยประการทั้งปวง ทำให้
 เป็นธรรมอันควรแก่สันติสสระ ให้ไว้ในยสสัตว์ผู้รู้แจ้งซึ่งด้วยประการ
 ทั้งปวง บุรุษนั้นและ เมื่อเป็นพรหมจารีย่อมเป็นได้ โดยชอบ
 เพราะบุรุษผู้พรหมจารีนั้นอันผู้ใดผู้หนึ่งไม่พึงก้าวล่วงได้ พระผู้มีพระ
 ภาคย์พุทธเจ้าเล่าก็เป็นขอกแห่งพรหมจารีบุคคลทั้งหลาย ประภาศ

ซึ่งพรหมวรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งความแลพัญชนะ
พระผู้มีพระภาคย์พุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งเกิดแล้วณกาลต่าง ๆ แม้จะ
แปลกกันจะไม่เหมือนกันโดย เวรมิต (ประมาณต่าง ๆ) นั้น ๆ ย่าง
ก็จริงอยู่แล ก็แต่ว่ามรรคาหนทาง เพื่อพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
มรรคาเกี่ยวทางเดียวกัน เมื่อจะกล่าวโดยย่อแล้ว พระผู้มีพระภาคย์
พุทธเจ้าทั้งหลายทั้งปวง ย่อมละนิวรณ์ ๕ อันเป็นอุปกิเลสแห่งจิต
ทำปัญญาให้ทรพลลดถอยกำลังเสียแล้ว ทำารจิตประคัมภีรฐานในสติ
ปัฏฐาน ๔ เจริญให้สัมโพธิองค์ทั้ง ๗ เกิดมีตามจริงแล้ว จึงได้ตรัสรู้
พร้อมเฉพาะซึ่งพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ อากมณียประวัติกัมม
เกี่ยวกัน เพราะเหตุที่นั่นบัณฑิตยชาติพึงสันนิฐานว่า คุณ ๗ ประการ
คือความละนิวรณ์ทั้ง ๕ เสียได้ ๓ ความให้จิตตั้งอยู่เฉพาะในสติ
ปัฏฐาน ๔ ความให้สัมโพธิองค์ทั้ง ๗ เกิดมีตามเป็นจริง ๓ นี้ ย่อม
มีพร้อมขึ้นโดยชอบ เพื่อความตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งพระอนุตรสัมมา
สัมโพธิญาณได้ด้วยอย่างใด ในกาลใดณประเทศสถานใด พระผู้มี
พระภาคย์พุทธเจ้าทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นอย่างนั้น ณกาลนั้นณประเทศ
สถานนั้นแท้จริง อภิรมวินัย ซึ่งพระผู้มีพระภาคย์พุทธเจ้าทั้งหลายนั้น
ให้ทรงแสดงทรงบัญญัติโดยนัยต่าง ๆ ย่อข้างพิศการบ้าง ตาม
สมควรแก่กาลแต่ละเทศะเป็นคัมภีร์นั้น ๆ ก็มีคุณจักรกลเป็นอันเกี่ยวกัน คือ
วิมุตติวิธี ประหนึ่งมหาสมุทรแก้วแก้วอย่างเดียวกันนั้น บัณฑิตย

ชาติพึ่งต้นนิฐานธรรมคา แห่งพระคณาตอรัตนศีลมาสัมพุทธเจ้า
ทั้งหลายด้วยประการนี้ ๑

แม้พระคณาตอรัตนศีลมาสัมพุทธเจ้า
ซึ่งมีธรรมคาเห็นปานนั้น พระองค์ได้อุบัติเกิดขึ้นแล้วในโลกด้วย
รูปกายอุบัติแลธรรมกายอุบัติทั้งสองประการ พร้อมด้วยอัครวิ
ธิพุทธธรรมตามธรรมทานิยมโดยพุทธธรรมคา

ความเกิดด้วยรูปกายนั้นจักเป็น ๒ คือโลกกนกติกสมัยยัง
ลงยังพระครวรี แลนิกขมนตมัยประสูติจากพระครวรี แต่ความ
เกิดด้วยธรรมกายนั้น ก็ยอรัสพระอนตรสัมมาสัมโพธิญาณ บัดนี้
จะได้แสดงความเกิดทั้ง ๒ นั้น จำเริญแต่การเฝ้าของทันปฏิสนธิ
กัฟโลกกนกติกสมัย โดยสุตคันทาพินัยแลยพพาภิรมย์ด้วยวิริยา

กล่าวด้วยโลกกนกติกสมัยนั้น อันโลกคือหมู่สัตว์
ทั้งปดพิเป็นทอัครวิ ทั้งรูปธรรมเครื่องใช้สอยอันเป็นไปตาม
ธรรมคาแห่งสังขาร เป็นสภาพไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน มีความแปรผัน
ยักย้ายเป็นธรรมคา ย่อมเจริญขึ้นในกาลบางครั้งย่อมเสื่อมลงใน
กาลบางกายบางสมัย เพราะอัครวิความเจริญแลความเสื่อมถอย
เหล่านั้น จึงเปลี่ยนยุคเปลี่ยนคราวต่างๆ กันไป คติแห่งสังขารพิเศษ
ที่เนื่องติดต่อกันประจวบคณในกาลบางครั้ง ทำชั่วเลวทรามในกาลบาง
สมัย เปลี่ยนยุคเปลี่ยนคราวกันไป ยุคที่เป็นไปอยู่บัดนี้เป็นกล
ยุค จำเริญแต่เริ่มเป็นกลียุคมาดั่งไปแล้วได้ประมาณสักสองพันเศษ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์อภิวาสสถิตย มุนิ โคตม สัมมาสัมพุทธเจ้าพระ
องค์นี้ ได้อุบัติแล้วในโลกทวีสรรพพระอนตรสัมมาสัมโพธิญาณ

อันอภิวาส มุนิ โคตมนี้ เมื่อสัตว์โลกเป็นผู้ขอไม่มีญาณจักษุ
อันจะเห็นอภิวาสเลย หมูสัตว์ไปแล้วในอวิชชาโมหะความหลงหุ้มห่อ
วังวนอยู่โดยรอบแล้ว เป็นแผ่นกระเปาะฟองฉนั้น พระองค์อาศรัยเหตุ
สัมปทา ล่วงวิสัยอันบุคคลไม่พึงประมาณได้ หากมาอุปถัมภ์
พระองค์เป็นสัตว์อสังขโมหธรรมมีความไม่หลงเป็นธรรมคา ได้บังเกิด
แล้วณเหล่านมนุษย์ชาวอริยกชนพื้นโลกก็ชาวภิกษุก็มีอภิมุขนยท พระองค์
เป็นภิกษุวิริยโคยพระชาติ เป็นโคตมโคยพระโคตร เป็นบุตรแห่ง
สักกยทวิริย ออกบรรพชาแต่เล็กขจรกฐา พระองค์อาศรัยประโยค
พยายามความเพียรชอบ มนสิการทำในจิตรโคยชอบแล้ว • จึงได้
ทวีสรรพเฉพาะซึ่งพระอนตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นอัครกุตม
วิสุทธิอันสถิตในในโลกทั้งเทวคาวพรหม ในหมู่มสัตว์ทั้งสมณ
พราหมณ์ เทพคาวมนุษย์ทั้งปวง

ทีสัส ปน ภควโต นิพพิตกาลโต ยัพเพ ยักขจะกล่าว
ทวิยปฏิทักขณแต่นั้น โดยสารูปุคตินัย ในกาลก่อนแต่พระผู้มี
พระภาคย์เจ้านั้นเกิด โดยกำหนดพัน

ญาติทั้งหลายที่เป็นกันเฝ้าแห่งพวกพราหมณ์ เป็นผู้ทำเป็น
ผู้บอกมนต์พราหมณ์ทั้งหลาย ปรหนึ่งเทพยดาชายขึ้นเคยได้เห็น
พระพุทธเจ้ามาแต่ก่อนเข้าบ้านคนใด ญาติเหล่านั้นแม้ชอยู่ณสถาน

ต่าง ๆ ทางโลกมิได้ร่วมกัน แม้ไม่ได้ทำกติกาสัญญานัดหมายแก่
กันแลกัน ก็ได้รับรองแต่งตั้งให้มีมหาปริสติกษณพยากรณสาคร
ทวยลักษณ์พระมหาบุรุษร่วมเสมอกันเป็นแบบเดียวกัน แล้วใส่ไว้ดหมู
มนต์แห่งพรหมณ์ทั้งหลาย ให้ได้นำมาตามลำดับแห่งอาจารย์เดิม
แห่งพรหมณ์ทั้งหลาย อันทรงไว้ซึ่งมนต์กับด้วยมนต์ มีพระมหา
ปริสติกษณพยากรณแลอาวียสาครนั้น ก็และในคัมภีร์พยากรณ์
มหาปริสติกษณนั้น ได้แสดงมหาปริสติกษณ ๓๒ แลอนุพยัญชน ๘๐
ไว้ โดยพิเศษ พระมหาบุรุษซึ่งจักเกิดขึ้น ท่านได้พร้อมด้วย
ลักษณ์ ๓๒ แลอนุพยัญชน ๘๐ ประการเหล่าใดเล่า พรหมณ์
ทั้งหลายผู้ทรงมนต์มหาปริสติกษณพยากรณสาคร จะได้พยากรณ์
คดีว่ามี^๒ อย่างเท่านั้นมิได้แปรผันยักย้ายเป็นอย่างอื่นเลย ว่า สเร
อการ อัสถาวสติ ถ้าพระมหาบุรุษนั้น อยู่ครอบครองภามาภรสถาน
จนวาศสมบัตินี้ วิชาโศติ จักกรัตติ ย่อมเป็นจักรพรรดิราช
เป็นอิศราธิปไตยปดพิณดล มีสมุทสาครทั้ง ๔ เป็นที่สถิตของอิน
ริชสีมา อำนาจพิเศษสรรพปฏิบัติกับเจ้ามิตร ถึงซึ่งความที่แห่ง
ชนบทอาณาเขตสถาดพาคำรงมั่น ประกอบไปด้วยรัตนซึ่งให้เกิด
ความยินดีเป็นอนันต์ ๘ ประการ คือ จักรแก้ว คชสารแก้ว มาถัก
ดวงแก้วมณี นางแก้ว กฤตยกับแก้ว ขรีนัยกแก้ว เป็นคำรพ ๘
สเร อการสีมา อนควิย บัพพชติ ถ้าพระมหาบุรุษนั้น ออกราก
เคหสถานบำเพญพรตจนวศพรหมจรรย์ ดำรงอนาคาวีขรรณเป็น

บรรพชิตไซริ อรหัตสัมมา สัมพุทโธ โลก วิวัฏฏโธ ท่านย่อม
 เป็นองค์อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า มีหลังคาคืออภิลิขิตอันเบ็ดเสร็จใน
 โลกทั้งนี้ ในคัมภีร์พยากรณ์สาครทนายมหาปวิสลักขณนั้น แสดง
 มหาปวิสลักขณ ๓๒ ซึ่งเป็นเหตุให้พราหมณ์ได้รู้พยากรณ์ พระมทา
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

ก็ครั้งเมื่อคัมภีร์มหาปวิสลักขณนั้น อันพราหมณ์รู้ไ้
 เพศนำมาถวายกล่าวด้วยปาก ดำรงอยู่ในมัธยมชนบททั้งหลายนั้น
 และ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแห่งเรานั้น พระองค์มีสติสัมปชัญญะ
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

มารคา ประหนึ่งท้ายใหม่เปญจพรวณทัชคคฺคสอกไว้แล้วณแก้ว
ไพฑูริย์ณนั้น พระโพธิสัตว์เสด็จอยู่ในพระครรภ์พระมารคา ๓๐ เดือน
ถ้วนโดยคุษสวัสดิ์ เมื่อครบ ๓๐ เดือนนั้นล่วงไปถึงมงคลสมัย
วิสาขบูชาณมีกิดิ์เพญจพรวณทัชคคฺคสอกไว้แล้วณแก้วไพฑูริย์
ประภัสสรฐานันเป็นอิริยาบถอันงาม ไม่นั่งไม่นอนเหมือนสัตว์ที่ระ
กลอกลยครอน ๆ เสกัถรวงขึ้นอยู่ พระโพธิสัตว์บริสุทธิ์ อันเสมา
แลโลหิตแลมวกแลคัพภมลทินอันใดอันหนึ่งมิได้พัวพัน มีไค้แยก
เป็นอันด้วยสิ่งไม่สะอาด พระโพธิสัตว์มีสีกัสมิ์ปชัญญะเสกัถรวงประสูติจาก
พระครรภ์แล้วยังมีไค้ถึงพัน มีเทพยดา ๔ องค์มารับก่อนแล้ว
แสดงณเบื้องหน้าแห่งพระมารคาว่า ขอพระเทวีเจ้าจงกัพระโทยเด็ก
พระโอรสนี้มีศักดิ์ใหญ่ ทั้งนี้

ครั้นแล้วมุนีทั้งหลายจึงได้รับกัถอภายหลัง ขณะนั้น ท่อน้ำ
ร้อนท่อน้ำเย็นท่อน้ำหวานท่อน้ำคาว ชำระพระกายพระมารคา
แลพระโพธิสัตว์ให้บริสุทธิ์เสกัถรวงกัถแล้ว พระโพธิสัตว์เจ้าเสกัถ
เคลื่อนจากหักัดแห่งมุนีทั้งหลาย ทรงประภัสสรฐานันด้วยพระบาท
มีพณเสมอดังลงแล้วด้วยกั ถันพระภักดีรท่อนคัคฺคทรวงพระคัณ
ไป ๗ กัว ครบ ๗ ขทวารแล้วทรงสถิตยท่อนคัคฺคพระเนกร ซึ่งทัก
นุทิศทั้งปวง เปล่งออกซึ่งอาสภิวาหาพรหมโวหาร เป็นภาสติของ
บุรุษพิเศษอาชาไนยว่า อัคโคหมัสสิ โลกัสส เราเป็นผู้เลิศเป็นยอด
แห่งโลก เชฏโฐหมัสสิ โลกัสส เราเป็นผู้เจริญเป็นผู้ใหญ่แห่งโลก

เสฏโฐมหัสสิ โลกัสส เรายเป็นผู้ประเสริฐแห่งโลก อหัมมัตติมาชาติ
ความเกิดชาตินี้มีผลที่สุด นัตถิทานิยฺยํพัลโล ยัตถิความยังเกิด
อีกไม่มี

เมื่อโคสมเกิดพระผู้มีพระภาคเจ้าขึ้น ปรารภเริ่มซึ่งชาติ
แห่งพระองค์ด้วยปฏิสนธิที่ เมื่อโคพระองค์ให้ชาติความยังเกิด
แห่งพระองค์สำเร็จด้วยอาการทั้งปวง ด้วยเมื่อประสูติแล้วเสด็จพระ
ดำเนินไปด้วยพระบาท แลเปล่งออกซึ่งอาสภิวาจาที่ ใน ๒ สมัย
กาลนี้ ห่มโลกอาคนฺทวันไหวสะเทือนสะท้าน ทั้งแสงสว่างยังไม่มี
ประมาณก็ปรากฏยังเกิดมีในโลก ล่วงเทวานุภาพแห่งเทพยดา
ทั้งหลาย

ปางเมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติแล้วได้ ๗ วัน พระมารดา
ทำลาบขึ้นด้วยกาลกิรียาล่วงไป ชื่อนี้ก็สืบว่าโดยธรรมทานิยม
เพราะเหตุพระครรภ์นั้น ไม่สมควรเป็นที่อาศัยปฏิสนธิแห่งสัตว์อื่น
ก็แลพระโพธิสัตว์เจ้านั้นพอยังเกิดแล้ว พระองค์พร้อมมหา
ปรีสลักขณ ๓๒ ประการครบบริบูรณ์ไม่บกพร่อง แท้จริงพระโพธิสัตว์
เจ้านั้น แม้เมื่อดำรงในธรรมกายแห่งทารก พระองค์มีพระมหา
ปรีสลักขณบริบูรณ์พร้อมแล้วทั้ง ๓๒ ประการนี้

๑. สุปปติฏฺฐิตปาโถ มีพระบาทประค้ำฐานทั้งลงด้วยดี คือ
มีฝ่าพระบาทเสมอกันทั้งสองพระบาทของแห่งพระมหากษัตริย์ ไม่
แห้วงัวสูงปลายเท้าหนักชันกระโหลกกลางเท้าค้ำสามัญมุนยฺย อันนี้
เป็นมหาปรีสลักขณที่ ๑

๒ เทวรูาไซปันัสส ปาทคเลสุ จักกานิ ซาตานิ สหัสสรานิ
 สเนมิกานิ สนาถิกานิ สัพพะการปริปรานิ ในฉ้าพระบาทมีจักรทั้ง
 หลายยังเกิดขึ้น มีสีกาไถ้พะพันมีกงมีคุมบริวารด้วยอาการทั้งปวง
 ซึ่งฉ้าพระบาททั้ง ๒ พิจารด้วยจักรนี้ เป็นมหาปฐิสถลักษณะที่ ๒

๓ อาษคชัณเหิ มีพระสันอันยาว ถ้าระแบ่งพระบาทเป็นสี่
 ส่วนแล้ว เป็นปลายพระบาท ๒ ส่วน พระขงฆ์ประกิษฐานลงใน
 ส่วนที่ ๓ ส่วนที่สี่เป็นพระสัน โดยปริมณชาลคล้ายกับกลุ่มผ้ากัมพล
 แกลง ซึ่งมีพระสันยาวตามส่วนนั้น เป็นมหาปฐิสถลักษณะที่ ๓

๔ ที่ขงศ์ มีพระองศ์ล้วนพระหัตถ์คั่นวพระบาทยาวงาม
 นวพระหัตถ์ทั้ง ๔ นวพระบาททั้ง ๔ มีประมาณเสมอกันไม่เหลื่อม
 ไม่ยาวไม่สั้น ทั้งสามัญมนุษย์ ซึ่งมีพระองศ์ล้วนงามนี้ เป็น
 มหาปฐิสถลักษณะที่ ๔

๕ มุกทลุนหัตถ์ปาโท มีฉ้าพระหัตถ์ฉ้าพระบาทอ่อนเสมอ
 อยู่เป็นนิตย เป็นมหาปฐิสถลักษณะการพ ๕

๖ ชาลหัตถ์ปาโท มีพระหัตถ์พระบาทมีลายประหนึ่งว่าชาย
 อันเป็นมหาปฐิสถลักษณะการพ ๖

๗ อุตสังขปาโท มีพระบาทมีพระสังขคือข้อพระบาทอยู่
 อยู่บนเขียงบน ข้อพระบาทไม่เอนองพัวพันอีกขหลังพระบาทคึงสามัญชน
 อันเป็นมหาปฐิสถลักษณะที่ ๗

๘ เชนิขังโฆ มีพระขงฆ์เรียวคึงแข็งแห่งนอกทราบ เป็น
 มหาปฐิสถลักษณะที่ ๘

๘ วิทูรโกวโนนมนโค ทรงสถิตย์ประภิชฐานบนอู่ไม้ไผ่
น้อยลง ฝ่ายพระหัตถ์ทั้ง ๒ ดูบดถึงมณฑลพระชาตทั้ง ๒ เป็นมหา
ปรีดิ์ปลื้มยินดี ๘

๑๐ โกโสดิทธิกัตถุคโยท มีพระอริกาพยพซึ่งจะพึงสื่อนให้ล้น
ด้วยผ้า ทั้งลงแล้วในผ้า เป็นมหาปรีดิ์ปลื้มยินดี ๑๐ (ฝ่ายอุก
อย่างหนึ่ง) โกโสดิทธิกัตถุคโยท มีอริกาพยพซึ่งจะพึงสื่อนปกปัก
มีวัตถุทั้งลงแล้วในผ้า

๑๑ สุธรรณวณโณ มีพระธรรมาภรณ์แห่งทอง คือมีหนึ่ง
คล้ายควรวเปรียบด้วยทอง เป็นมหาปรีดิ์ปลื้มยินดี ๑๑

๑๒ สุธมมวณโณ มีพระธรรมาภรณ์อันละเอียดของทั้งไม้คอกอยู่ใน
พระกายได้ เป็นมหาปรีดิ์ปลื้มยินดี ๑๒

๑๓ เอเทกโลโม มีพระโลมาชาติชุมละเส้น ๆ เสมอไปทุก
ซุมชน เป็นมหาปรีดิ์ปลื้มยินดี ๑๓

๑๔ ชุทชัคคโลโม มีพระโลมาชาติล้วนมีปลายขึ้นเบื้องบน
ทุกเส้น สีเขียวประหนึ่งสีคอกอัญชัน ชกเป็นกมลพลทักขินาวัง
เวียนขวา เป็นมหาปรีดิ์ปลื้มยินดี ๑๔

๑๕ พรหมชัคคโคท มีพระกายกึ่งกายพรหม ไม่ได้ขึ้น
เบื้องหน้าเบื้องหลัง แลข้างซ้ายข้างขวา เป็นมหาปรีดิ์ปลื้มยินดี ๑๕

๑๖ สักคัสสโท มีพระมัสสะไนที่ ๗ สถาน คือหลัง
พระหัตถ์ทั้ง ๒ หลังพระบาททั้ง ๒ เจะยบพระอังสาทั้ง ๒ แลพระศอกฟู
บริบูรณ์เต็มค้วยที่ เป็นมหาปฐิสลักษณที่ ๑๖

๑๗ สัพพพิพัฑฒกาโย มีส่วนพระกายเบื้องหน้าทั้งกาย
ราชสีห์ อังคาพพพิพัฑฒยาวกัยาว ที่ควรจะสิ้นระกลมระเต็ม
ก็สิ้นก็กลมก็เต็มตามที่ไม่ขลพว่อง เป็นมหาปฐิสลักษณที่ ๑๗

๑๘ จิตันตกรโฆ มีระหว่างแห่งพระปฤษฎางค์อันเต็มไม่เป็น
ร่องคั้งทางใด ค้งมีในกายแห่งสามัญชน เป็นมหาปฐิสลักษณที่ ๑๘

๑๙ นิโครธปริมัตถาโล มีบริมณฑลค้งไม้ นิโครธพฤกษ์
พระกายกับวาของพระองค์เท่ากัน เป็นมหาปฐิสลักษณที่ ๑๙

๒๐ สมวิภูฏกชนโธ มีลำพระศอกกลมเสมอ เป็นมหา
ปฐิสลักษณที่ ๒๐

๒๑ รสัคคัสสัคคิ มีเส้นเอ็นที่สำหรับจะกลืนรศเล็ก คือมี
เอ็น ๗๐๐ ที่สำหรับนำไปซึ่งรศอาหารมาสรวมรวมประชุมณพระคอ
เป็นมหาปฐิสลักษณที่ ๒๑

๒๒ สัททณ มีพระทนต์ค้งคางราชสีห์ บริบูรณ์ค้งประหนึ่งวง
พระจันทร์ในวันที่ ๑๒ ค่ำ เป็นมหาปฐิสลักษณที่ ๒๒

๒๓ ทัคคาพิสกันโท มีพระทนต์สลับทศไม่ข้งไม่หย่อนเป็น
มหาปฐิสลักษณที่ ๒๓

๒๔ สมทันโท มีพระทนต์เสมอไม่ลักสันยาวสั้นค้งสามัญ
มนุษย์ เป็นมหาปฐิสลักษณที่ ๒๔

๒๕ อวิรพทันโต มีพระทนต์ไม่ห่าง ชิกสนิกเป็นอันกั
เป็นมหาปฐิสลัภณที่ ๒๕

๒๖ สุตักกทาโร มีพระทฐา คือพระเขี้ยวอันขาวงาม
เป็นมหาปฐิสลัภณที่ ๒๖

๒๗ ปุทฺธิโวโห มีพระชีวหาอันพอ คืออ่อนแอกว้างใหญ่อา
ระแผ่ปกพระนลาทมิค และระห่อเล็กสอในช่องพระนาสิกและช่อง
พระโสทโก เป็นมหาปฐิสลัภณที่ ๒๗

๒๘ พริทฺทมสโร กรวิกภาณิ มีพระสุรเสียงก้องกังวาน
ก้องเสียงพรหม เมื่อระควรมีสถานะนั่งถนการวิก เป็นมหา
ปฐิสลัภณที่ ๒๘

๒๙ อภินิลเนตโต มีพระเนตวเขี้ยวสนิทในทักวระเขี้ยว
เป็นมหาปฐิสลัภณที่ ๒๙

๓๐ โคปชโม มีดวงพระเนตรกระจ่างแห่งโค เป็นมหา
ปฐิสลัภณที่ ๓๐

๓๑ อุดฺฒาภมุกฺกนฺตเร ชาทา มีพระอุดฺฒาโลมเกก
ฉะหว่างพระขนง แลพระอุดฺฒาโลมนั้นขาวอ่อนควรเปรียบด้วยนุ่น
เป็นมหาปฐิสลัภณที่ ๓๑

๓๒ อุดฺธิสสัสโส พระมหาบุรุษโพธิสัตว์เจ้า มีพระเคี้ยว
ไต่บริมณฑลในทักขังพวง กุระกัษกับด้วยอุดฺธิศกรอบพระภักตร์ เป็น
มหาปฐิสลัภณที่ ๓๒

มหาปรีตลักขณทั้งหลาย ไต่มาแล้วในหมู่มนต์เก่าของ
 พราหมณ์ทั้งหลายฉนั้นใด ๆ ก็บริบูรณ์ในพระกายแห่งพระมหาบุรุษ
 โพธิสัตว์เจ้านั้น ด้วยอาการทั้งปวงฉนั้น ๆ ก็แลซึ่งพระมหาบุรุษ
 บริบูรณ์ด้วยมหาปรีตลักขณ เป็นรูปกายสัมปทานี้ ก็สักว่าเป็นเครื่อง
 ทรมาณเวไนยสัตว์ที่มีประมาณในรูปให้ได้ความศรัทธาแลเลื่อมใส
 โดยง่ายไม่ยาก ทั้งได้สัจมา พราหมณ์บางจำพวกในภายใน
 พราหมณ์ผู้รู้ลักขณมนต์เหล่านั้น ได้กำหนดคคิสถานเคี้ยว ยิ่งกว่า
 พยากรณ์ในคัมภีร์มหาปรีตลักขณพยากรณ์สาทรอีกเล่า ได้ทำกติกาสัญญา
 แก่กันแลกันว่า เมื่อใดพระมหาบุรุษสักกโยธพระองค์
 จักเสด็จออกบรรพชาแล้ว เราทั้งหลายจักบรรพชาตามเมื่อนั้น เมื่อเวลา
 ทั้งหลายจะมีชีวิตไม่ทันถึงกาลเมื่อนั้นจะทรงบรรพชานั้นแล้ว จัก
 สั่งสอนบุตรนาคาไว้ ให้ออกบรรพชาตามพระมหาบุรุษสักกโยธ
 นั้นทั้งนี้ เพราะอาศรัยได้ตั้งอยู่แล้วในสัญญาฉนั้นนั้นและ พราหมณ์
 บางจำพวกจึงได้ขอออกบรรพชาเป็นภิกษุเบญจวัคคีย์ ตามเสด็จพระ
 มหาบุรุษเจ้า แต่เมื่อยังเป็นโพธิสัตว์ก่อนแต่อภิสมโพธิกาล มหาปรีต
 ลักขณสมบัติเป็นผลสัมปทาประการหนึ่ง ซึ่งให้สำเร็จความสันนิฐาน
 แก่ผู้รู้มหาปรีตลักขณมนต์ด้วยประการดังนี้

อนึ่งพระญาติทั้งหลาย คือสาภิยะ แลโกสิยะ ทั้ง ๒ ฝ่าย
 แลชนทั้งหลายอื่นเป็นอันมาก อาศรัยให้ฟังพยากรณ์แห่งพราหมณ์
 ทั้งหลายนั้น แลได้เห็นปาฏิหาริย์อัศจรรย์ ซึ่งเป็นไปแก่พระมหา

ไม่ไหวร่วมเข็นเป็นผลสุก พระโพธิสัตว์ทรงกำหนดกมลธัมมธัสสาสะยัสสาส
เป็นอารมณ์ ไต่ขึ้นสู่ปฐมฉนวนมหรคตธรรมพันธวิสัยทารกสามัญอื่น ๆ
อันใช้ยัณณิกธัมมธัสสัตว์ เกิดขึ้นเป็นคุณสมบัติอารมณ์นิมิตแห่งพระสยัม
ภูญาณ ครั้นเสร็จกิจเริ่มการงานนั้น พระสุทโธทนะสักการียกให้เชิญ
พระโอรสกลับยังนิเวศน์สถาน ฝ่ายปฐมฉนวนที่พระโพธิสัตว์ไต่ขึ้นสู่
ไม่ได้ความรักษาให้คล่องแคล่วชำนาญดีอันตระหนไป

ครั้นพระองค์ทรงเจริญแล้ว ท้าวสุทโธทนะสักการียกขึ้นกนารถ
ให้นายช่างสร้างปราสาทสามค่าย ปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ดูขุนนาง
ปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ดูครัวอื่น ปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ดูขุน
ยักย้ายโดยผลสุกในส่วนดูขุนนาง

พระมหาบรุษนั้นอยู่ปราสาทดูขุน & เคือน บำเรอด้วย
คนทูล้วนแต่สัตว์ไม่มีอริ ไม่ไต่ลงจากปราสาท พร้อมเพรียง
บำเรอด้วยกามคุณทั้ง ๕ รูปเป็นภคินีในอุปัฏฐากพระมณ เป็นที่ปราศ
เจริญจิตรอยู่เป็นนิตยกาล ทั้งทนายกรรมกรบรุษในนิเวศน์สถาน
ของท้าวสุทโธทนะสักการียกผู้พระบิดา ก็บริโภคอาหารเข้าสกลระคน
ด้วยมังสสุพพัญชนวิภักดิ์ ไม่บริโภคกาดอาหารกลักรับน้ำดื่มเหมือน
ทนายกรรมกรในกระกูอื่น แลสรรพบริหารทั้งปวงในนิเวศน์ของท้าว
สุทโธทนะสักการียกผู้พระบิดานั้น ล้วนอุทมนประณคพิเศสควรขึ้นทั้งจิตร
ทุกประการ พระมหาบรุษบรมโพธิสัตว์เจ้านั้น ประกอบไปด้วยความ
เป็นสุขมาละสัตว์เห็นปานทั้งนี้ ยียยังอยู่ในฉนวนาศุขสมบัติถึง ๒๐ ปี

เป็นกำหนด มีพระโอรสราหุลกุมารทวยนางสาทิยานี ซึ่งมีสมัญญา
ภิกษานวราหุลมารคาทวยประการนั้น

แลพระมหาราชแม่เมื่อยังเกิดขึ้นในโลก เพื่อความเป็น
พระสยัมภพทอเจ้าทั้งนี้แล้ว พระองค์มาประกอบทวยมหาวิมลลักษณะ
สมบัติซึ่งเป็นอุบายจะกระทำความเลื่อมใสแก่เวไนยสัตว์บางจำพวก แล
ได้ถึงแล้วซึ่งความบริบูรณ์ทวยความศุขสมบัติอันอุดมประณีตนัก เห็น
ปานทั้งนี้แต่ในปฐมวัย เพื่อว่าพระองค์ถึงซึ่งสยัมภพทอสมบัติเป็นพระ
สัมมาสัมพทอเจ้าแล้ว ทรงแสดงธรรมเทศนาเพื่อระให้มีละนิวรณ์
มีกามฉันทเป็นต้น เวไนยสัตว์บางจำพวกจะทอสุกักค้ำ้นไต่เถียงทอ
ธรรมเทศนากามฉันทาภิพทอไชว พระองค์จะได้อ้างซึ่งความที่แห่ง
กามารมณ์ทั้งหลาย อันพระองค์เคยสั่งเสพยาแล้วณกาลก่อนนั้นว่า
อนันตาทิทั้งหลายที่เป็นของมนุษย์ล้วนอุดมประณีต แม้ถึงเราผู้พระ
ทอตกไต่เถียงเสพยาแล้ว ก็แต่กามทั้งหลายนั้นมีโทษอย่างนี้ ๆ
เราผู้พระทอตกไต่เห็นแล้วจึงได้มีละเสียบทั้งนี้ แล้วยุทธารนำสืบ
ซึ่งถ้อยคำฆ่าศึกแห่งผู้อื่น อนึ่งจะให้ ไต่ถ้อยชนสำเร้ความเชื่อว่า
พระองค์นั้นได้ถึงกามศุขสมบัติเป็นปานทั้งนี้เทียบ ภายหลังอาศรัย
ทรงกระทำในจิตรโดยอุบายอันชอบ มละเสียบซึ่งกามทั้งหลายนั้นเข้าไป
ถึงซึ่งบรรพชาแล้ว บริสัทททวยพทอหมรรพทั้งนี้ ซึ่งพระมหาราช
บรมโพธิสัตว์เจ้า ถึงซึ่งความบริบูรณ์ทวยกามศุขสมบัติอันอุดมประณีต

มีอันสงฆ์คุณเกิดคุณแก่อุบาย ะทรมานไว้ในขัณฑ์ข้างจำพวกด้วย
ประการนี้ ๖

อนึ่งถ้าพระมหาพรหมบรมโพธิสัตว์เจ้า จะไม่มีปสาชกัณเฑ
โอรสก่อนแล้วบรรพชาไซ้ ๑๑ ๑๒ ขนบจำพวกก็จะสำคัญเสียว่าเป็นบัณฑุก
มนษย์ไม่ควรแก่พรวาศสมบัติ จึงออกบำเพ็ญพรตพรหมจริยกิจ
แล้วก็จะไม่สำคัญเพื่อคุณวิเศษในอุทิสัย ครั้นเมื่อพร้อมด้วยปสาชกั
ณเฑโอรสเป็นปรกคิยรม ๑๓ ๑๔ ควรแก่พรวาศจริงดังนี้ แต่หากเห็น
อำนาจประโยชน์แล้วสละเสียออกบำเพ็ญบรรพชาไซ้ ๑๕ ความสำคัญลึก
เห็นปานนั้นก็จะมีได้มีมา แล้วสามารถจะเป็นที่พึ่งแห่งศรัทธาของเวไนย
สัตว์ข้างจำพวกได้ เพราะเหตุนี้ เมื่อทำลงในอุทิสัยด้วยสัจจะภายใน
๒๕ ปี จึงพร้อมด้วยพระมหาพรหมบรมโพธิสัตว์เจ้าแลโอรสราหุลกุมาร เป็น
พุทธอรรคมหาตามอรรถกถาอันประการนี้ ๑๖ ด้วยประการนี้

เขตต์ทวาท มุนินท์ส

ปวิคคิทีปนาถา

รูปกาเยนุปัตติ

รูปกายสมิทธิยา

อัทธกัจเจรฉิมมานิ

โธกัณคิย ปุสตี

โลกามิสกามสุข

สัมปัตติยาอิมมัส

สาณ อิมมกามานิ

นิเณน รตนคัคเค

สัทธาปสาทย์ปาทย

สัเชปา ปวิคคิตทาติ

กถาฉอยคำที่แสดงความเป็นไปแห่งความเกิดขึ้นแห่งรูปกาย
แลความขริบรณแห่งรูปกาย แลเหตุอัครบริบูรณ์ทั้งหลาย ในสมัยเมื่อ

ที่ยังลงยังพระกรรมแลเมื่อประสูติ แลความบริบูรณ์แห่งสุขเพราะ
 กามารมณ์ซึ่งเป็นอาภิมุข จะนำให้สัตว์พัวพันอยู่ในโลก เป็นคุณสมบัติ
 ไข่มุขแล้วแก่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณโคกมสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น ได้
 วิชฌานมาเพื่อจะให้เกิดศรัทธาแลเลื่อมใสแก่สาธุชน ผู้ปรารถนาธรรม
 น้อมจิตไปในพระรัตนไตรยชัยโคกมสังเขป ด้วยกลาภมรรคาเพียงเท่านั้น
 เหว ก็มีด้วยประการฉะนี้

อารัมภกถา กัณฑ์ที่ ๒

โย โส ใน ภควา สัตถา
 สัมมา ปเวทิตา เชน
 วิสัฏฐกรณญาณ
 มัคคญาณ มัคควิทู
 อมัคคญาณเณว มัคคญาณ
 ทัสเสวารหิต สัมมา
 สัมมชยัตถัตถิตา ขาว
 ปวัตติ ทัสสยัสสาม
 สกกัจจนันต นิสาเมนต
 เชนวณฺเฑ จิรกาลโส โส
 ตโต สัทธาปสาทิตา
 ภิโย โ ชภิวัทธเมย
 ตโต ปสาทการาย
 ทัสโสวาเทน สัทธา
 เตน สาธุภิสัทธัพพา

ยัคคินจะไคออธิบายความ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด
 พุทธบริษัททั้งหลาย เราผู้สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย
 มีพระภาคย์พระองค์ใดเป็นทพ

ยัมมย สรณ คทา
 อัมโม นียยานโก ชย
 สัมพทโธ โส ทิเคสโก
 มัคคามัคเคส โกวิโท
 สัตถานํ สัมมทัสสย
 สัมพทัสสย สิวิมโต
 สัมมาสัมโพชัตถัตถิตา
 สัทธาปสาทวิจคณิน
 สาโร พุทฺธมามกา
 อาสนโน วีย เหสสทิ
 อัสสิ ทัทธา ปัตถุเร
 เต สัตถกา ทิคารา
 อัสสิคคิกกา ภาหิรา
 สย มหิปะลาวา
 สาธุกั ชยิกถาติ

ในอารัมภกถา • ความว่าสมเด็จ

เป็นพระศาสดาของเราผู้สาธุชน
 พุทธบริษัททั้งหลาย ถึงสมเด็จพระผู้
 รวมทศชบชงนำสัตว์ผู้การะบุดล

ออกไป เพื่อความสันทุกขโดยชอบนี้ พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ได้
แสดงประกาศให้ไว้ในบิณฑุวัณเฑาะว์โดยชอบแล้ว สัมเด็จพระสัมมา
สัมพุทธเจ้า ผู้มีพระภาคย์พระองค์นั้น มีพระกรุณาแลพระญาณ
บริสุทธิโดยพิเศษ แสงหาประโยชน์เกื้อกูลแก่หมู่สัตว์ทั่วสรรพวิ
ญชาทั้งนี้ ทรงพระปัญชาฉลาดในทางแลใช้ทางโดยกำลังพระสยัมภ
ญาณ ทรงแสดงมรรคาแลใช้มรรคา แก่สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ
ด้วยประสงค์จะให้เว้นสิ่งใช้มรรคาเสีย มาดำเนินแต่ในธรรมซึ่งเป็น
มรรคาแห่งความสุข ซึ่งเป็นโลกีย์แลโลกุตระ พระองค์เป็น
พระศาสดาเอกเลิศกว่าผู้แสดงมรรคาทั้งหลาย

บัดนี้จะได้แสดงความเป็นไป ของพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธ
เจ้าผู้มีศิวะพระองค์นั้น จำเริญแต่เกิดความดีมีเดช ซึ่งเป็นอุปปะเทศ
ของเนกขัมมบรรพชา จนถึงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
เป็นอันมีกตาทิเรกวิญญูศรัทธาแลเลื่อมใสโดยขามัญกุล ขอ
สาธุชนทั้งหลายผู้ยังถือพระรัตนไตรย์ เจตจำนงพึงปฏิบัติกตาทิ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นโดยเคารพ เพราะว่าเมื่อได้ทราบความ
วัตรวัณเฑาะว์ อสัจจาธรรมอันนั้นแล้ว แม้ถึงกาลที่พระองค์ทรง
บรรพชาแลยถาณานุโยคพยายาม แลได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมา
สัมโพธิญาณนั้น ล่วงลับไปนานไกลแล้ว ก็จักเป็นเหมือนกาลใด
แต่ความเลื่อมใสในคุณพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ ก็พึง

ตั้งอยู่ และพึงเจริญทวีมากยิ่งขึ้นไป เป็นกุศลอันยิ่งของบุญใหญ่
 นำของที่เปื้อนเปรี้ยวขึ้นมาให้ แต้นั้นปสาทการ ซึ่งพุทธบริษัททำ
 ด้วยเลื่อมใส ภายในคือความเคารพนอบน้อมด้วยถาวยาวาจิตร ภาย
 นอกคือสักการธามิสฺสคุณธชาติ (ประทีปอยู่เพี้ยน) เป็นต้น ก็ระพึง
 สำเร็จตามโอวาทของสมเด็จพระเทพพลเจ้านั้นเป็นไปโดยชอบ เพื่อ
 อธิฏฐวิบุลยผลทางสุคติสวรรค์แดนสุพาน ตามสมควรแก่วิบาก
 สามารถนั้น ๆ ด้วยประการฉะนี้

อภิธรรมโพธิกถา

อนสนธิพระธรรมเทศนา มียพพาประลัยเนองความดำกัมา
 ยักันจะได้วิสันนา ในบรรพชาปานากัสสัมโพธิกถา แสดงเรื่องพระ
 ผู้มีพระภาคย์เท่านั้น ทรงบรรพชาแลประพฤติกความเพียร แล
 ตรีสัตรีพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทำเนนธักถารัมภเริ่มความว่า
 เราทั้งหลายถึงพระผู้มีพระภาคย์พระองค์ใด เป็นสวณะ พระผู้มี
 พระภาคย์พระองค์ใด เป็นศาสดาของเราทั้งหลาย เราทั้งหลาย
 ชอยใจธรรมของพระผู้มีพระภาคย์พระองค์ใด พระผู้มีพระภาคย์
 พระองค์นั้น เมื่อสองพันยักกวยถึง กัธ ๕๐๐ ปี ของกลัษณัน
 ล่วงแล้ว พระองค์เป็นธักวิยมนนย์ในโลก เกิดกัระกุกถลักขวงษ์
 พระเจ้าโลกกากราชณเหล่าณนย์ชวักระ ณมีชัยมชนบททั้งหลาย
 (ณมีชัยมชนบททั้งหลาย) เป็นกษัตริย์โดยพระชาติ เกิดกัทั้งสอง
 ฝ่าย เป็นโคตมะโคตยพระโคตว พระองค์ประกอบด้วยมหาปรัสถักษณ
 ๓๒ ครอบวิยวณแล้ว ธนักษัตริย์สถักษณแลโกถิษะทั้งหลาย ซึ่งเชื่อ
 ถอดอัยคำของพราหมณผู้รู้สถักษณเป็นอันมาก แลชนอนเป็นอันมาก
 นิยถิถันกันแล้ว พระองค์เป็นสุขุมาลอย่างยิ่งเป็นสุขุมาลจริง อันให้
 ถึงความศุข บริหารกัด้วยความศุขเพียบพร้อม พร้อมเพรียงบำเรอ
 กั้วยกามคุณทั้ง ๕ ครอบธาศารสถาน (ครอบเรือนอยู่) จนล่วงไปได้
 ๒๗ ปี พระมหายบรุษเมื่อเจริญพระวัยพระชนม์พรรษา ๒๗ ปีแล้ว ได้

ความสัวะเสถียรพระพุทธรูปทั้งนี้ว่า อันบุคคลผู้ยังไม่ได้สัจแล้ว
เมื่อตนเป็นสัตว์มีชาวพยานิรมลเป็นจรรวมภาอยู่ที่เดียว ได้เห็นผู้อื่น
ที่ชราแลเหี่ยวไข้แลตายก็บ่อมาเกลี้ยกล่อมลวงตนเสีย ไม่คิดว่าเรา
จะพ่วงแก่แลเหี่ยวไข้แลตายไป หาสมควรแก่เราผู้ทำวิชฌายะไม่

ครั้นพระมหาบุรุษโพธิสัตว์นั้น ทำในใจอยู่เนือง ๆ ดังนี้
ประหนึ่งระมลละความเมา ๓ ประการในโลกทั้งปวงเสียได้ ความเมา ๓
ประการนั้น คือความเมาในวัย ๓ ความเมาต่อความไม่มีโรค ๓
ความเมาต่อชีวิตในสัตว์ ๓ สัตว์ทั้งหลายอาศัยความเมา ๓
ประการเหล่านี้ บ่อประพฤติกุศลด้วยกายวาจาจิตโดยมาก มา
สำคัญประโลภประหนึ่งดื่มสุรา ครั้นนั้นพระมหาบุรุษเจ้าเกิดความ
ปริวิตกว่า แม้ถึงเราก็เป็นสัตว์มีชาวพยานิรมลเป็นจรรวมภา ไม่ลวง
ชาวพยานิรมลได้ เมื่อเราอยู่ท่ามกลางเรือนอย่างนั้น ถ้าชาว
พยานิรมลมาถึง ก็ระพวงเป็นไปเพื่อโคกแลว่าไรทุกซ์โทมนัส
อุปายาส เราจะพึงปฏิบัติใดเมื่อชาวพยานิรมลมาถึงจึงจักไม่เป็นไป
เพื่อโคกแลว่าไรทุกซ์โทมนัสอุปายาสได้ ครั้นแล้วจึงทรงพระ
ปริวิตกว่า อันบรรพชาความประพฤติพรหมเป็นอนาคาริยบรรพชิต
นิราศจากภวตสรวทิจจะเกิดกุลแก่เรือนนั้นเป็นคุณถึงสาม เมื่อ
บุคคลได้ทำลงในบรรพชาแล้ว ความเมาแม้ทั้ง ๓ ก็มีได้เกิดขึ้น หรือ
ระน้อเยาวยางลง แม้ชาวพยานิรมลจะมีมาถึง ก็จะไม่พ่วงเป็นไป
เพื่อจะให้เกิดความโคก แลว่าไรทุกซ์โทมนัส อุปายาสนักได้

เมื่อนรชนที่หนุ่มกั๊ก แก่กั๊ก ไม่มีโรค หรือพยาธิเขี่ยคเขี่ยนกั๊ก มี
 ชีวิตอยู่หรือจนมรณะกั๊ก มาประพาศิบรรพชาทำในจิตโดยอุบาย
 อันชอบอยู่แล้ว ประพาศิพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ประหนึ่ง
 สิ่งที่ยกคคชกแล้วด้วยกั๊ก บรรพชานันท์ก็เกษมไม่มีภัยอยู่เสมอ
 ทุกเมื่อ เป็นนิกาลโดยแท้ กั๊กและภรรยาทำการอยู่ครองเขตสถาน
 กามากรรมพาลัน เป็นทางมาแห่งอัสสของ มีกามฉันท กามวิตก
 เป็นต้น ฝ่ายบรรพชาเป็นอภิปโลกาศที่แจ้ง โกลห่างจากกิเลสศร
 กังวลมีประการต่าง ๆ เมื่อยกคคชกครองเรือนอยู่แล้ว อันจะ
 ประพาศิพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยส่วนเดียวยากที่จะทำได้ โฉน
 หนอเราพึงปลงสมณุตตนาแห่งเจ้ากาลาวัตร ข้าพเจ้าพรตอนาคา
 รียปฏิบัติ ที่มีใจเกี่ยวข้องกังวลด้วยกามากรรมพาลัน เราเป็นสัตว์
 อันชาติชรามรณะโสกะปริเทวะทุกขโทมนศภัยอย่าส กอทุกข์เหล่านี้
 ครองจำอยู่แล้ว แม้ในความทำที่สุดแห่งกอทุกข์ทั้งสนั้น จะ
 พึงปรากฏจะพึงรู้แจ้งประจักษ์โดยจริง พระมหาบรมราชเจ้า เกิด
 กุศลฉันทันต์เข้าไปในบรรพชา เห็นอำนาจประโยชน์ด้วยประการฉะนี้

เฮว โส อปฺพน สมฺเขน ครันสนิมภายหลัง พระมหาบรม
 ศักทรงพระเขี้ยวครุณกุมาร พระเกษายังดำสนิท ประกอบด้วยเขี้ยว
 ปฐมวชิอันเจริญ ควรอภิมัยอยู่ในกามสุขสมบัติ เมื่อพระมารดา
 แลพระชนกนารถ พระประยูรญาติทั้งสองฝ่าย ทรงพระกรรแสง
 พระภักตร์นองด้วยอัสสชลอยู่ ไม่เป็นคดียอมอนุญาตให้บรรพชาเลย

พระมหาบุรุษเจ้าก็ปลงพระศกเกษแก่พระมีสีสุ (ทรงปลงผมแก่หนวก)
ทรงกาสาวพัศ์ ถึงอนาการียบปฏิบัติจนวศพรตบรรพชา ด้วยบริสุทธิ
ธัมมาศรัย ทั้งพระฤทธิยว่า อนิวัคคิวิธัสสัม เราจักเป็นบุคคลไม่
กลับคืนยังจนราวาศวิสัย จักมีพรหมจรรย์เป็นที่ไปณเบื้องหน้าทั้งนี้

เมื่อพระมหาบุรุษโพธิสัตว์ได้ทรงบรรพชาแล้วด้วยประการฉะนี้
ย่อมมีพระฤทธิยฝากฉายในกุศล สิ่งไรซึ่งจะเป็นสุขประโยชน์แก่ตน
แก่ผู้อื่นเป็นปรกติ แสงสว่างทางธรรมที่วางยทุกข์ คือพระนฤพาน
อันประเสริฐ มิได้ย่อหย่อนต่อการประพฤติธรรมปฏิบัติ เพื่อสัมมา
สัมโพธิญาณ

ครั้งนั้น ในแคว้นแคว้นสักกะชนบทมีคณาจารย์เป็นผู้ใหญ่อยู่ ๒
คืออาฬารกายสกาลามโคตร ๑ อุตทกถาภครามบุตร ๑ ประชุมชน
โคโคเรพนียถอโคยคุณธรรม พระมหาบุรุษโพธิสัตว์เจ้าเสด็จไปยัง
สำนักอาฬารกายส คือภิกษุอาฬารวิสมัย ได้บรรลุปณานทั้ง ๔
และอรปณานทั้ง ๓ เพียงอาภิกขุญญายคนะสมาบัติโดยฉัพลัน แล้ว
ถามถึงคุณพิเศษยิ่งขึ้นไป ก็สันนิษย์ของอาฬารกายสอยู่เพียงนั้น
พระองค์ทรงเห็นว่าอาภิกขุญญายคนะสมาบัติ ไม่เป็นหนทางเพื่อ
โพธิญาณ เช่นแต่สันตวิหารและรนำให้ผู้บรรลุด เป็นอาภิกขุญญาย
ยคนุปรครูปสัตว์เท่านั้น หาเป็นมรรคาเพื่อขุญญาตรัสรู้อย่างยิ่งไม่
พระองค์เสด็จจากสำนักอาฬารกายสคนั้น จาริกไปถึงสำนักอุตทก
กายสครามบุตร ขอศึกษากาฬวิสมัย ท่านแสดงกณวตัญญา

นาสัญญาชนะสมาบัติ พระโพธิสัตว์ทรงประกอบวิกรรมไต่บรรลุ
อรุฬารธรรมที่ ๔ นั้นฉับไว พิเศษกว่าผู้ศึกษาทั้งปวง ล่วงสรรพ
อินทวารสิกขณ แล้วทรงเห็นว่า แม้แนวสัญญานาสัญญาชนะสมาบัติ
นั้น ก็เป็นแต่ต้นศิวหาร และจะนำผู้บรรลุดังให้เกิดเป็นแนวสัญญา
นาสัญญาชนะปุกระรุฬสัตว์เท่านั้น ไม่เป็นทางเพื่อพระโพธิญาณ พระ
องค์จึงเสด็จหลักไปจากอาศรมสถานของอุทกคาสย แล้วทรงสัญจร
จาริก เสาะหาอนครสันติวรบทส่วนทางแห่งความระงับอันประเสริฐ
ไม่มีทางอื่นยิ่งกว่าโคยลาคัย

ก็แลพระคาสยทั้งสอง ซึ่งบรรลุมหรรคธรรมแล้วด้วย
ประการนั้น ก็มีธรรมที่ตนบรรลุดังเป็นที่ไปดั่งเบ้องหน้า เต็ม
อริยาครัยความปราถนาอยู่เพียงนั้น ไม่ไปบูชาซึ่งจะผ่อนผันทำ
ให้เป็นยาทของวิยัสสนาญาณ ปญฺญธรรมคือคตินหามานะทีฏฐิ ซึ่ง
เป็นไปในรูปรูปฉาน ท้ากถายังได้มีนชาไม่ไปบูชาซึ่งจะหยั่งรู้
นิสสรณะไถ่ คำสั่งสอนในสองอาวัธสมัย ก็ล้วนแล้วอยู่เพียง
ต้นศิวหาร แลรูปรูปภพเท่านั้น ซึ่งจะเกิดญาณสามารถ ฝ่าย
วิยัสสนาทางนิสสรณธรรมมิได้มี อุบายพิเศษซึ่งสั่งสอนให้ทำรูปา
รูปสมาบัติให้เป็นทุกขของวิยัสสนานี้ เป็นโอวาทในสัมมาสัมพุทธสมัย
ไม่ทั่วไปแก่สาสนาอื่น เพราะเหตุนี้พระโพธิสัตว์เจ้า ไต่บรรลุ
รูปารูปสมาบัติทั้ง ๘ แล้วทรงเห็นว่า ไม่เป็นไป เพื่อหนีพพิทาทถิญา

สัมโพธิญาณ (เพื่อความเข็ดหลาบ ไม่เป็นไปเพื่อความตรัสรู้ยิ่ง
 ตรัสรู้เฉพาะ แต่ไม่เป็นไปเพื่อบริพพานความดับกิเลส แลกอง
 ทุกข์โดยไม่เหลือ) จึงไม่เต็มพระหฤทัย เสกข์ไปเสวยราถกันนั้น ทรง
 เสาะหาอนุครสันติวิธีโดยล้าคัย ในนครราชู ก็ถึงอรุณเวลาประเทศ
 เสนานิคม จึงได้เห็นพนภูมิสถานแนวไพรควรอภิรมย์สำราญจิตร แล
 แม่น้ำมีกระแสหลังไหลกอยด้วยท่าเรียวราบคัย มีน้ำใสสะอาดคึกคึก
 ทั้งโคจรคามก็เนื่องคึกคึกทั่วไป เป็นที่บรรเทิงพระหฤทัยนัก ทรง
 สรรเสริญว่า ภูมิภาคประเทศนี้ พร้อมบริบูรณ์คึกคึกด้วยอุปถัมภ์ทั้งปวง
 สมควรจะเป็นที่ตั้งสัมมัญญานวิริยะของกุลบุตร (สมควรจะเป็นที่ตั้ง
 ความเพียรของกุลบุตร) ผู้มีประโยชน์ด้วยความเพียร แลจักเสกข์
 นั่งประทับอยู่ณที่นั้น

ครั้งนี้ อุปมา ๓ ข้อ เป็นอัครวิสัย พระมหาบุรุษไม่เคย
 ได้ยินมาแต่กาลก่อนเลย ทราบากฎแจ่มแจ้งเป็นโคจรแห่งปัญญา
 ญาณของพระมหาบุรุษ ข้อ ๑ ว่าไม่สลดประคองด้วยยาง บุคคล
 วางไว้ในน้ำ ถ้าบุรุษคั่งการเพลิง ลือเอาไม้ส้เพลิงอันชนมาแล้ว
 สลดกับไม้ส้คมียางที่บุคคลเกี่ยวางไว้ในน้ำนั้น ก็จะไม่พังให้เกิก
 เพลิงขึ้นได้ บุรุษนั้นก็จะพึงเห็นเห็นอวลายากายด้วยเกี้ยว
 เพราะไม้นั้นสลดประคองด้วยยางบุคคลเกี่ยวางไว้ในน้ำ ชุ่มอยู่ด้วย
 อาโปธาตุกล้ำทั้งสองอย่าง คือกยางแล่นน้ำนั้น ชุ่มฉนั้นโค สมณะ
 หรือพรหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ยังไม่ได้หลุดออกจากคามทั้งหลาย

ทั่วกายแลจิต ความชอบใจ ความรักใคร่ ความสยบ ความหยาก
 ความกระวนกระวายเพราะกาม ยศกามทั้งหลายเป็นอาสารวิสัยเล็ก
 ก็ยังไม่ละเสียด้วยดีณภายใน ยังหาสงบระงับคืนด้วยดีไม่ สมณะ
 พราหมณ์เหล่านั้น แม้ถึงมาเสวยทุกขเวทนาที่กล้ำหยาบเผ็ดร้อน
 เกิดเพราะความเพียร หรือไม่ได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้ำหยาบเผ็ดร้อน
 เกิดเพราะความเพียร ก็เป็นผู้ถือทิพไม่ว่าควรเพียรอยู่หรือเห็นเห็น ไม่
 ควรเพียรอะไรด้วยดีอย่างยิ่ง มอญโมขณินนั้น อุปมาที่ ๒ ว่าไม่สัก
 ประกอบอยู่ด้วยยาง บุคคลเก็บวางตั้งไว้บนบกไกลห่างแม่น้ำแล้ว
 ถ้าขรยท้องกวางเพ่งถือเขาไม้สีเพ่งอันขึ้นมาแล้วสลงกับไม้สักมียาง
 วางไว้ไกลห่างน้ำนั้น ก็จะไม่พึงให้เพ่งเกิดขึ้นได้ บุรุษนั้นก็จะ
 พึงเห็นเห็นน้อยล้ามากกายด้วยเคียว เพราะว่าไม้นั้น แม้ถึงวางไว้
 ไกลห่างน้ำแล้วก็ตามก็ยังเป็นไม้สักประกอบด้วยยางอยู่ บุรุษนั้นจะขึ้นไป
 ก็เห็นเห็นน้อยล้ามากกายด้วยเคียว ขอนี้เห็นได้ สมณพราหมณ์
 เหล่าหนึ่งเหล่าใด มาหลีกออกเสียจากกามทั้งหลายทั่วกายแล
 จิตอยู่ ก็แต่ความชอบใจ ความรักใคร่ ความสยบ ความหยาก
 ความกระวนกระวายเพราะกาม ยศกามทั้งหลายเป็นอาสารวิสัย ซึ่ง
 เป็นไปอยู่ในจิต สมณพราหมณ์เหล่านั้น ยังไม่ละเสียณภายในได้
 ยังไม่สงบระงับคืนได้ สมณพราหมณ์เหล่านั้น ถึงมาเสวยทุกข
 เวทนาที่กล้ำหยาบเผ็ดร้อนเกิดเพราะความเพียร หรือไม่ได้เสวยทุกข
 เวทนาที่กล้ำหยาบเผ็ดร้อนเกิดเพราะความเพียร ก็เป็นผู้ถือทิพ

ไม่ควรเพื่อยัญญาอันรู้เห็น ไม่ควรเพียรตรัสรู้ด้วยกิจอย่างยิ่งได้
 มีอุปไมยฉนั้น อุปมาที่ ๓ ว่า ไม่แห่งสนิท บุคคลวางตั้งไว้
 โกลทางน้ำ ถ้าบุรุษผู้ต้องการเพลิง ถือเอาไม้สีเพลิงอันขนมา
 แล้วสรงกับไม้แห่งสนิทนั้น ก็ระพึงให้เพลิงเกิดขึ้นได้ เพราะไม้
 นั้นแห่งสนิทด้วย บุคคลมาเก็บวางตั้งไว้บนบกทางโกลน้ำด้วย จึงให้
 เกิดเพลิงขึ้นได้ ชื่อนั้นใด สมณพราหมณ์เหล่าหนึ่งเหล่าใด หลีก
 ออกเสียจากคามทั้งหลาย ด้วยกายแลจิตอยู่แล้ว ความขบใจ
 ความรักใคร่ ความสยบ ความหยาก ความกระวนกระวาย
 เพราะกาม ยศกามทั้งหลายเป็นอาวารวิสัยที่ครอง สมณพราหมณ์
 เหล่านั้นก็โคละเสียด้วยจิตภายในแล้ว สงมระยกันด้วยดีแล้ว
 สมณพราหมณ์เหล่านั้น แม้ถึงมาเสวยทุกขเวทนากล้าหยายเผือกอัน
 เกิดเพราะความเพียร หรือแม้ ไม่เสวยทุกขเวทนากล้าหยาย
 เผือกอันเกิดเพราะความเพียร ก็เป็นภพพบบุคคล ควรเพื่อยัญญา
 อันรู้เห็น ควรเพียรตรัสรู้ด้วยกิจอย่างยิ่งได้ มีอุปไมยฉนั้น
 อุปมา ๓ ชื่อนั้นเป็นอัครวรย พระมหาบุรุษเจ้าไม่เคยได้ยินได้ฟังมา
 แต่ในกาลก่อนเลย ได้มาปฏิภาณแจ่มแจ้ง • เป็นวิสัยญาณโคจร
 ของพระมหาบุรุษเจ้า ขณะเมื่อเสด็จนั่งธมฺมิกาลาอันเป็นที่ควรตั้งความ
 เพียรของกุลบุตร ผู้มีประโยชน์ด้วยความเพียรนั้น ครั้นนั้นพระมหา
 บุรุษเจ้า ถลันนึกแต่อกุศลธรรม อันระครอบงำจิตร มีกามวิตก
 เป็นต้น ดำริเริ่มความเพียรวาระที่แรกนั้น ภพพระทนต์ของคำ

กว๊วยพระทนต์เบองบน จกเพดานกว๊วยพระชีวหา บัษคันจิตรกว๊วยจิตร
 ให้เร้าร่อนนัก ประพฤติอยู่ณั้น พระเสโทก็ให้ลสร้านจากพระภี
 ฤประเทศ (รักแร้) ทั้งสอง ประหนึ่งบุรุษกำลังน้อย อันบุรุษ
 กำลังมากมาขยในสี่สหรือในคอในย่า แล้วขยคั่นกลงไว้ณั้น
 แม้เกิดทุกขวิการ พระเสโทสร้านจากพระภีฤประเทศทั้งสองณั้นแล้ว
 พระมหาบุรุษก็ปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อนพระสติเจ้าทั้งอยู่หมั่นไม่
 พ้นเพื่อน ก็แต่พระภายระต่ำสายไม่ส่งบระงัย เพราะกำลังความเพียร
 ททนยากนั้นหากเสียบกแทง ทุกขเวทนากล้าหาญเห็นปานณั้น เกิด
 ขึ้นแล้วก็ไม่ครอบงำจิตรพระมหาบุรุษเจ้าทั้งอยู่ได้ แต่ณั้นพระมหา
 บุรุษเจ้า ทรงพระคำวิระทรงประพฤติอย่างถาวร พังไม่มียวาท
 ไม่มีลมอัสสาสะขัสสาสะ ทรงกลั่นลมอัสสาสะขัสสาสะไม่ให้ทำเนน
 โดยพระนาสิก แลพระโอษฐ์ขึ้นเป็นทางประคิ ลมอัสสาสะ
 ขัสสาสะก็ออกโดยช่องพระกรรณทั้งสอง มีสำเนียงอันคังคองประหนึ่ง
 เสียงสุมของนายช่างทอง อันนายช่างทองสุมไปมาอยู่ณั้น พระองค์
 ทรงปรารภความเพียรหมั่นไม่ย่อหย่อน พระสติเจ้าทั้งอยู่หมั่นไม่พ้นเพื่อน
 แต่พระภายระต่ำระสวไม่ส่งบ เพราะกำลังความเพียรททนยากนั้น
 หากมาเสียบกแทง ทุกขเวทนากล้าหาญเห็นปานทั้งนี้ เกิดขึ้นแล้ว
 ไม่ครอบงำจิตรของพระมหาบุรุษเจ้าทั้งอยู่ได้ แต่ณั้นพระมหาบุรุษเจ้า
 ทรงกลั่นลมอัสสาสะขัสสาสะไม่ให้ทำเนน โดยพระนาสิก แล พระ โอษฐ์
 แลพระกรรณทั้งสองอีกแล้ว ก็เกิดทุกขเวทนาให้ยวาทพระเคี้ยว

ของสูงมีกำลังนัก ประหนึ่งต้องเชือกเข็นพระเคี้ยวส่วนมัทธา
 ด้วยมิกโกณอันคมฉนั้น แต่นั้นพระมหาบรุษก็ทรงกลั่นสรวิธสาสะ
 ยัสสาส ไม่ให้ค้ำนินโดยพระนาสิก แลพระโอรส แลพระภรรยา
 ทั้งสองคงอยู่ไม่คั่นคลาย ก็เกิดทุกข์เวทนาให้ปวดเคี้ยวเป็นกำลัง
 ประหนึ่งต้องขบรึกไว้ด้วยเชือกหนึ่งอันหมั่นแน่นนักฉนั้น พระมหา
 บรุษเจ้าก็ท้าวรงความเพียรอยู่ในอพยาบาลฉนั้นไม่คั่นคลาย ลม
 ทั้งหลายมีกำลังนักมากก็เชือกการฉประเทศ ให้ยอกเลียดทั่วไป
 ประหนึ่งต้องเชือกคักในภายใน ด้วยมิกเชือกมั่งสะโก อันคม
 กลฉนั้น พระมหาบรุษก็ท้าวรงความเพียร อพยาบาลฉนั้น
 กลฉนั้นไปไม่ทอดอ ย ก็เกิดร้อนในพระกายมีกำลังนัก ประหนึ่งบรุษ
 กำลังน้อยอันบรุษกำลังมากสองคนมาอยู่ที่ในแขนทั้งสองแล้วให้ร้อน
 รุ่มอยู่ฉนั้นเต็มด้วยฉนั้น พระมหาบรุษก็ปรารภความ
 เพียรไม่ย่อหย่อน พระสก็เข้าไปดำรงหมั่นไม่พินพอน แต่
 พระกายระส่ำระสายไม่สงบระยโก เพราะความเพียรทนยากฉนั้น
 หากมาเลียดแตร ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นฉนั้นแม่เห็นปานฉนั้นแล้ว
 ก็ไม่ครอขจำจิตรพระมหาบรุษเจ้าคงอยู่ได้ พระองค์เสวยทุกขเวทนา
 พันวิสัยที่สามัญญะระทนทานฉนั้น รุนเทพคาบางเหล่าได้เห็น
 แล้ว กล่าวเราแก่กันว่า พระสมณโคตมทำกาลเลียดแล้ว เทพคา
 บางเหล่ากล่าวว่า พระสมณโคตมเจ้า ใช้ผู้ทำกาลแล้วยังหา
 ทำกาลฉริยาแล้วไม่ แต่มาทำกาลอยู่ยังฉนั้น เทพคาบางเหล่า

กล่าวว่า ไม่เช่นนั้น เรวาพระสมณโคตมทำกาลแล้ว หรือทำกาล
 อยู่กัน ก็ไม่ชอบทั้งสองสถาน พระสมณโคตมเจ้า เป็นอธิษฐาน
 การอยู่เช่นนั้นเป็นวิหารธรรม เครื่องอยู่ของท่านผู้อธิษฐาน เทพยคา
 ทั้งหลายได้เห็นแล้วสลทจิตรเวรหากันสามวิกัยโดยนิยมนั้น กันเล
 ทุกข์ปธานความเพียรทนยากทางอปาณกณานัน พระมหายร
 เจ้าทรงประพฤติกวียฉันทุสาคะกล้าหาญ ให้เกิดทุกข์เวทนาลอย่างยิ่ง
 ฉะนั้นแล้ว ก็ไม่เกิดกรรมวิเศษอื่นใดอันหนึ่งขึ้นได้ พระมหายร
 จึงดำริจักยกย้ายทุกกรกิริยาไปโดยสถานอื่น ทรงพระปริวิตก
 ทั้งพระทุกข์เพื่อจะปฏิบัติ คักอาหารเสี้ยด้วยประการทั้งปวง เกลือก
 ว่าฉันนั้นจะพึงเป็นทาง เพื่อจะตรัสรู้ด้วยกิจอย่างยิ่งย้าง จึงเทพยคา
 ทั้งหลายได้ทราบกระแสพระดำรินั้น มีความสลทจิตรคิดระอุปลม
 กวียโอชาทิพย์เป็นเครื่องเล่นพระกาย จึงเข้าไปใกล้พระมหา
 ยรแล้วกล่าวบริยายท้วงห้ามว่า ข้าแต่ผู้ใดทุกข ท่านจงอย่า
 ปฏิบัติ เพื่อจะคักอาหารเสี้ย ด้วยประการทั้งปวงเลย ถ้าหาก
 ท่านจะพึงปฏิบัติ เพื่อจะคักอาหารเสี้ยด้วยประการทั้งปวงให้จงได้แล้ว
 ข้าพเจ้าทั้งหลายจักแซกโอชาทิพย์ โดยชุมพระโสมชาติ ให้เป็น
 เครื่องอุปถัมภ์พระกายไว้ พระองค์จะได้ดำรงอยู่ไม่มีอันตราย พระ
 มหายรได้ฟังอธิบายความประสงค์ของเทพยคานั้น จึงเห็นว่า
 การปฏิบัติ เมื่อไม่สมกับประสงค์ ก็จะเป็นมูสาแก่พระองค์ไป
 จึงดำริว่า กระนั้นเราพึงผ่อนบิโรคอาหารลดลง ๆ ที่ละน้อย ๆ โดย

ถ้ากับเด็ก พระมหาบุรุษคำวิณันแล้ว ก็เสวยพระอาหารผ่อน
 ถอดนัยลงแต่เพียงของพระหัตถ์หนึ่ง ๆ แล้วลดถอดนัย ๆ ลง
 ตามลำดับจนถึงเท่าเขื่อนไถ้วเขี้ยวข้าง เท่าเขื่อนไถ้วขว้าง เท่าเขื่อน
 ไถ้วซ้ายข้าง เท่าเขื่อนไถ้วขว้าง เป็นอย่างนัย เมื่อพระองค์
 ทรงปฏิบัติลดถอดพระอาหารเสวยแต่นัยดังนี้ พระสรีรกายก็ชวย
 ผอมลงกว่าปรกตินัก ความของกายพบนัยใหญ่สระพรังไปด้วยปม
 แลชอกมีพรรณคำ ประหนึ่งเงาอัสติภพพระช้อนมาก แลเงากาฬ
 นัยพระช้อนคำนั้น พระมิ่งสระของพระที่นั่ง ก็เหือดหายแผยแนบกับ
 พระอัฐิ ทั้งสัณฐานกายเท่าอัฐิ แลวพระอัฐิของพระปฐมฐานงค์
 ก็ถูกเป็นพนามสระพรัง ถัดค้อมนัยลงทุกแห่งเงาภูฐานวลดี ตาม
 แลวพระอัฐิพระปรัสซังทั้งซ้ายขวาถัดขาวดโหรง ทุกกลอนแห่งศาลา
 เก่า ปราศจากเกรงมวงไม่มีนัยข้างนั้น ทวงพระเนตรทั้งสอง
 คุดลัมลึกชันเข้าไปในวงพระเนตร ทั้งหนึ่งทวงกาวตาน้ำในย่อน้ำลึก
 หลาขั้วบุรุษนั้น ทั้งพระฉวฉวพระมิ่งสระของพระเคี้ยวก็เหี้ยว
 แห่ง ทุกที่นั่งนำเคี้ยวทักคมาแต่ยังคิยยังสกล้องลมแลแตกแล้ว
 เหี้ยวแห่งไปณั้น พิกตแปรผันแห่งพระกาฬของพระมหาบุรุษเจ้า
 ทั้งแสงมาทั้งขั้วนี้ เกิดมีแก่พระมหาบุรุษเจ้า เพราะไทยที่มีอาสาร
 นัยนัยอย่างเคี้ยว ฉวพระมิ่งสระของพระอัฐิ ก็เนื่องติดกับ
 พระอัฐิแลวพระปฐมฐานงค์ เมื่อพระองค์ก็กระยับค้องตามฉวพระมิ่งสระ
 ของพระอัฐิ ก็กระทั้งถูกแลวพระอัฐิ ของพระปฐมฐานงค์ เมื่อ

ทุกกรกิจวิธิต่าง ๆ จนได้เสวยความทุกข์อย่างยิ่งเกิดด้วยกำลัง
 พยาบาท ด้วยประการดังนี้ ๆ เพื่อเป็นประโยชน์ ครั้นเมื่อพระองค์
 สำเร็จพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระสยัมภูสัมมาสัมพุทธเจ้า
 แล้วเมื่อใด เวไนยสัตว์บางเหล่าที่เลื่อมใส ในการปฏิบัติเคร่งหมอง
 สำคัญคิดว่าขุทศิรมนุสสธรรมอลมวียนญาณทัสสนวิเศษ จะพึงสำเร็จ
 ได้ด้วยทางทุกกรกิจวิธิต่างนั้น พระองค์จะไต่สรงให้เวไนยสัตว์
 เหล่านั้นทราบชัดว่า เราได้ทดลองแล้ว ล่วงกาลเท่านั้น ๆ อริยธรรม
 คุณพิเศษอันหนึ่งอันใดไม่มี เพราะทุกกรกิจวิธินั้นเลว ตรัสดังนี้แล้ว
 จะไต่สั่งสอนเวไนยสัตว์ ซึ่งเลื่อมใสในปฏิบัติเคร่งหมองเหล่านั้น
 ให้คลายเสียจากความสำคัญผิดมีจิตปฏิบัติทั้งปวงได้ โดยสวัสดิ์ จึง
 กนฺธินกาลให้ทรงสำคัญ แล้วมาเพื่องทุกกรกิจวิธิต่าง ๆ ได้เสวยทุกข์
 เวทนาหายกล้าเผ็ดร้อนนัก ด้วยประการดังนี้

ครั้งนั้น พระมหาราชเจ้า ดำริปรารถนาถึงความเสวยทุกข์
 เวทนา เกิดเพราะความเพียรนี้ว่า สมณพราหมณ์เหล่าหนึ่งเหล่าใด
 ได้เสวยทุกข์เวทนามากกล้าหายเผ็ดร้อน เกิดเพราะความเพียรในกาล
 ล่วงแล้ว สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้เสวยทุกข์เวทนาเกิดเพราะความ
 เพียรเป็นอย่างยิ่งอยู่เพียงเราได้เสวยฉะนี้. หากินเหลือเกินกว่านี้ไม่
 ถึงสมณพราหมณ์ ซึ่งจักได้เสวยทุกข์เวทนาเกิดเพราะความเพียร
 ในอนาคตกาลเล่า ก็เป็นอย่างยิ่งอยู่เพียงเราได้เสวยฉะนี้ จักไม่
 มากเกินกว่านี้ไป ถึงสมณพราหมณ์ ซึ่งเสวยทุกข์เวทนา เกิดเพราะ

ความเพียรอยู่ณกาลปัจจุบันแล้ว ก็เป็นอย่างยิ่งอยู่เพียงเราทำได้เลย
 ฌยกัน จะไม่มากเกินไป เรายังไม่ได้บรรลุประสพศกตนิมิต
 สรรวมอลมวีย ญาณทัสสนวิเศษ ทั่วทุกกรกิริยานั้นเหมือนกัน
 น์เลย หรือหนทางเพื่อจะตรัสรู้ จะพึงเป็นอย่างอนาทกทุกกรกิริยานั้น
 ครั้งนั้นประทนต์อันนิยาม ซึ่งจะนำความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หาก
 กณันกาลให้พระมหาพรหมเจ้า ทรงพระดำริถึงความหลัง ครั้ง
 เสกกันจึงรวมไม้เท้าอันเป็น ฌสถานการงานของพระสัทกถาธิษฐาน
 พระนิทานนั้นว่า ขอเราทำได้อยู่ เราได้นั่งเฝ้าไม้เท้าอันเป็นฌการงาน
 ของพระสัทกถาผู้เป็นนิทาน เราได้ตั้งภาวนาทั้งหลาย สังขารอกุศล
 ธรรมทั้งหลายแล้ว เข้าไปถึงพร้อมบรรลุธรรมนิทาน มีวิทกมีวิการ
 มีมิตติแลศุขเกิดขึ้นทั่วเวิ้งอยู่ หรือสมาธิจะพึงเป็นทางเพื่อจะตรัสรู้
 ครั้งนั้นสถานสารวิญญูญาณ วิญญูญาณไปตามสติ ก็ได้เกิดมีแก่
 พระมหาพรหมเจ้าว่า สมานันและเป็นทางเพื่อจะตรัสรู้ เรากลัว
 แต่ศุขที่เว้นจากภพทั้งหลาย เว้นจากอกุศลธรรมทั้งหลายนั้นหรือ
 เราไม่กลัวแต่ศุขอันนิราชาภพทั้งหลาย แลอกุศลธรรมนั้น ก็แต่ความ
 ศุขนั้น อันบุคคลมีกายหิวอ่อนเกินประมาณอยู่อย่างนั้น ไม่ทำง่าย
 เพื่อจะได้ เมื่อบุคคลมีกายถึงความขอยหิวอ่อนนั้นก็อยู่อย่างนั้นแล้ว
 ไม่ได้บรรลุความศุขนั้นได้ง่ายเลย โฉนหนอเราพึงกลืนกินซึ่ง
 อาหารหยาบ คือเข้าสู่กลแลกมมาศเกิด แด้นั้นพระมหาพรหมก็
 สละทุกกรกิริยานั้นเสีย เสวยพระอาหารหยาบ เข้าสู่กลแลกมมาศ
 ตามปรกติเหมือนแต่ก่อนนั้น

ทรงนฤภยทั้ง ๕ ซึ่งมีนามบัญญัติว่า บัญญัติกัณฑ์ หวังต่อ
คุณพิเศษ ทางอุทิศวิมุตติธรรม แต่พระมหากษัตริย์ เป็นของหน้า
มาบำรุงปฏิบัติพระองค์อยู่ในองค์นี้ กวียประสงค์จำนงจิตรต่ออลม
วิญญาณทัตสนวิเศษ ซึ่งพระโพธิสัตว์เจ้าระโกศลแล้วประทาน
แก่ตน ครั้นเห็นพระมหากษัตริย์เสวยพระอาหารหยาบดนั้น ก็เขื่อน
จิตรนึกเห็นว่า พระองค์มีมากคล้ายเสียจากความเพียร หัน
เวียนมาเพื่อพมเพื่อยนิกแล้ว จึงพร้อมกันทั้ง ๕ หลีกไปเสีย จาก
พระมหากษัตริย์โพธิสัตว์เจ้านั้นไม่อาลัย ให้บังจิต หึงสนธิฐาน
ในที่นั้น ซึ่งภิกษุบัญญัติกัณฑ์ ได้มาปฏิบัติพระองค์อยู่แล้ว หลีกไป
ณภายหลังนั้น ประหนึ่งอันธรรมคานิยามของพระบรมมหาราช ของ
พระมหากษัตริย์หากันกล่าวให้เป็นไป กล่าวเมื่อพระองค์มีพระประสงค์
กัวยะโกเป็นพยานรู้เห็นประจักษ์ตา ในทุกกรกิริยาทุกขยับอาณ จึง
ได้มากกระทำวัตรปฏิบัติพระองค์ตลอดมา ครั้นเมื่อเวลามีประโยชน์
กัวยะโกวิเวกเจียสสังก ในทางปฏิบัติภายในจิตร แม้ได้ก็อยู่ชิต
ณที่เดียวกัน ไม่เพียงเป็นพยานรู้เห็นได้ จึงได้ละพระองค์ไว้หลีก
ไปเสียจากที่นั้น กวียประการนี้

อย่างเมื่อบัญญัติกัณฑ์ หลีกหนีไปเสียจากที่นั้นแล้ว พระมหา
กษัตริย์ก็ถึงกัวยะโกวิเวก สรรพเสวยพระอาหารหยาบด
เข้าสูด แลกุมมาศเป็นคันโดยลำคัย ให้พระกษัตริย์กำลังดำรงเป็น
ปรกติแล้ว สืบต่อพากเพียรพยายามในฉานสมาบัติมิได้ช้า อาศรัย

ประโยชน์อันชอบความเพียรอันชอบทำในจิตรโดยชอบ พระองค์ได้
 มลนิวรรตทั้ง ๕ คือ กามฉันท์ พยาบาท ฉันทมิทระ อุตถัระกุกกุระ
 วิภิกขา ให้ปราศไปโดยวิภังขิณะปรธาน ขรรลมหรรคตบ่าวรณาน
 ทั้ง ๔ คือ ปฐมณาน ความเพียรที่ ๑ มโหศ ๕ คือ วิตถ วิวาร ยติ ศุข
 เขกัคคตา แลหุคคณาน ความเพียรที่ ๒ มโหศ ๓ คือ ยติ ศุข
 เขกัคคตา แลหุคคณาน ความเพียรที่ ๓ มโหศ ๒ คือ ศุข
 แลเขกัคคตา แลหุคคณาน ความเพียรที่ครบ ๔ มโหศ ๒ คือ
 อเบกขา แลเขกัคคตา แลหุคคณาน ข้านาญด้วยก็ เป็นจิตวิเวก
 ควรเป็นบาทที่ทั้งของอภิญญาคุณ เป็นพระฉันทโลกิ์ แลวิชชา
 ๗ แล้ว แลนั้นกาลล่วงไป ๆ ถึงวันที่พระโยธามาจารย์เจ้าหาก
 นิยมไว้ว่า มหาหมงคลสมัยวิสาขบูชาจะมีก็แต่เพียง พระจันทร์
 เสวยวิสาขัญญัตตฤกษ์แล้ว ล่วงเข้าเวลาราตรี ยัยเค็มแต่พลบค่ำ
 พระมหาบรมเสกที่หนึ่งด้วยบัลลังก์อันเดียว ณภูมิสถานอยู่ลาดด้วย
 ทิณระชาติเป็นบัลลังก์อันหนึ่ง ฉะนั้นได้ไม่มีสัสตัตตฤกษ์มหาโพธิสถาน
 ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ฉะนั้นพระภิกษุที่อาศัยบวรพาติศาภาวท ทรงพระ
 อธิฐานความเพียรแห่งกรุงคัมภายาน มโหศสี่อย่าง ทั้งพระพุทธรูป
 ว่าหนึ่ง แลเขิน แลอัฐิ แลมังสะโลหิตในสกลกายจงเหือกแห้ง
 ไปเลิก คุณพิเศษอันล้ำเลิศใด ที่เป็นวิสัยบุคคลจะพึงได้ ด้วยเรี่ยว
 แรง แลความเพียรของบุรุษ เมื่อไม่บรรลุถึงคุณพิเศษนั้น จักไม่
 สละมละความเพียรเสีย จิตรเรายังไม่วิมุติหลุดถอนพ้นพิเศษไปจาก

อาสวะทั้งหลาย ไม่ถือเอาหมั้นด้วยอุปาทาน เพียงใดแล้ว เราจัก
 ไม่ทำลายบัลลังก์นั่งชักสมานอันนั้นเลย เพียงนั้น ทรงตั้งราชทรงคมหา
 ปราน ด้วยกุศลฉันทอันกล้าหาญแล้ว จิตระองค์ตั้งหมั้นด้วย
 เหตุถณมานแล้ว เป็นจิตรบริสุทธิผ่องใส ไม่มีอสังคะปราศจาก
 อุปกิเลสแล้ว เป็นจิตรอ่อนควรแก่ภาวนากรรม เป็นจิตตั้งหมั้น ถึง
 ซึ่งความไม่หวั่นไหวด้วยนิเวศทั้ง ๕ แลวิทก วิหาร ปัตติ สุข ประหนึ่ง
 ทองคำที่หลอมไล่ให้สิ้นโทษมลทิน ไม่เจือปนด้วยเงิน แลเหล็ก
 ทองแดงสังกะสีก็ยุบแล้ว นายช่างทองอาจะนำเอาไปเป็นเครื่อง
 ประดับหลากต่าง ๆ ใ้ทำตามปรารถนาอัน พระมหาบุรุษเจ้าจึงน้อม
 จิตรไปเลาะเกาหน้ เพื่อยพิเพนพิลาสน์สัสดีญาณ บัญญาตามมระลึกชั้นอ
 สันถานที่ตนได้อาศรัยอยู่แล้วณกาลก่อน ๆ ก็ไ้บวรลพพิณวาส
 ญาณนั้นตามปรารถนา พระองค์มาตามระลึกไ้ ซึ่งชั้นอสันถาน ที่ไ้
 อาศรัยอยู่แล้วณกาลก่อนมีไ้การวิวิเป็นอันมาก ตั้งแต่ชาติหนึ่งไป
 จนร้อยชาติ พันชาติ แสนชาติ จนสังวัฏฏกัป สังวัฏฏวิวัฏฏกัปเป็น
 อันมาก รู้แจ้งประจักษ์ชัดว่า เราได้เกิดคนที่โน้น มีชื่อแลโคตร
 แลพรรณสักายอย่างนี้ ๆ มีอาหารอย่างนี้ * เสวยสุขทุกข้ออย่างนี้
 มีที่สุกอาบเพียงเท่านั้น ฤๅจากภพนั้นแล้ว ไ้เกิดที่โน้น มีชื่อแลโคตร
 แลพรรณสักาย แลอาหาร แลสุขทุกข้ออย่างนี้ ๆ มีที่สุกอาบ
 เพียงเท่านั้น ๆ ก่อ ๆ มา จนถึงปัจฉิมชาติเป็นพระอริยัศวรสลักโอรสยัก
 เป็นที่สุก แหง่ชักสว่างแก่จิตรทุกประการ ถ้าจักอวิชชาโมหะอันยัก

บุพเพนิวาสญาณนั้นเสียให้พินาศไป วิชาคือบุพเพนิวาสานุสสติ
 ญาณนี้เป็นวิชาเป็นปฐม พระมหาขรรค์ไชยศรีฯ ทำให้แจ้งแล้ว
 ฌปฐมฌามส่วนกันแห่งราตรี พระองค์โคตมาราชแจ้งชัด ซึ่งจิต แล
 เกิดของพระองค์ในกาลก่อนแลปฏิภาณขันธ์ขันธ์นี้ แลโคตมาราชแจ้ง
 ซึ่งความที่พระองค์เข้าไปถึงความสุขความทุกข์ตามสมควรแก่กรรม
 ที่ทำแล้วสิ้นสงสัยในสันดานตน ด้วยกำลังบุพเพนิวาสานุสสติญาณ
 ปฐมวิชชาอันแล้ว ลำคัมภีร์ประสงค์จะใคร่ทราบเหตุปฏิสนธิอุปบัติ
 ของสัตว์ทั้งหลายไม่มีที่สัก ไม่มีประมาณ เหล่าอื่น ๆ ให้แจ้งชัด
 จึงน้อมจิตไปเฉพาะหน้า เพื่อยกอุปาทาน บัญญัติที่รับแจ้งในจิต
 แลเกิดของสัตว์ทั้งหลาย ก็โคตมาราชพิทักษ์อันบริสุทธิด้วยสามัญ
 มนุษย์รักหวั่นไหว พระองค์ได้เห็นแล้ว ซึ่งสัตว์ทั้งหลายที่วนระจิต
 แลเกิดขึ้นด้นกันไถนั้น ได้เห็นสัตว์ทั้งห้าตัว แลประณตัมพรต
 สักกายาม แลมีพรตทวามฤพล ถึงซึ่งความสุขถึงซึ่งความทุกข์
 โคตมาราชแล้วซึ่งสัตว์ทั้งหลายอันเข้าไปถึงสุขแลทุกข์ ตามควรแก่
 กรรม แจ้งประจักษ์ว่า สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นทนต์ ได้ประจักษ์แล้ว
 ด้วยทวาริกในกายวาหาโร ทิเคียนพระอิริยาบถ และมีทิฐิฐิความเห็นผิด
 สมาทานซึ่งทวาริกด้วยมีธาตุทิฐิเป็นที่ยึด ครั้นกายแตกเมื่อนั้นหน้าแต่
 มรณะ ได้เข้าไปถึงซึ่งอภายทุกขกัณฐิกนรก กำเนิดเกิดรณ เปรต
 วิสัย ก็แลสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นทนต์ ได้ประจักษ์ด้วยสุริยทวาริกในกาย
 วาหาโรแล้ว ไม่ก็เคียนพระอิริยาบถแลเป็นผู้มีทิฐิฐิความเห็นชอบ ไม่

วิบัติจากทางกรรมทางผล สมทาน^๕ถือนั้นซึ่งสรีรวิฤตศัลกัวยัม
 มาทัญญู^๖เป็นที่ตั้ง สัตว์เหล่านั้นครั้นทำลายขันธสันดานแล้ว ไค้เข้า
 ไปถึงสุคติภพโลกสวรรค์ พระองค์ได้ทราบซึ่งสัตว์ทั้งหลายอื่น อันเข้า
 ไปถึงความสุข ความทุกข์ ตามสมควรแก่กรรมโดยประจักษ์ กัวย
 กำลังรูปปาทญาณวิชา^๗กัวยประการอื่น แลรูปปาทญาณนี้เป็น
 วิชาที่สอง พระองค์ได้บรรลุดังทำให้แจ้งแล้ว ฌณิฌมิมขาม
 ส่วนท่ามกลางแห่งราตรี ถ้าจิตวิสาขาโมหะอันปกปิดปฏิสนธิของ
 สัตว์อื่นนั้นให้พินาศไป พระมหาราชเจ้าพร้อมด้วยวิชาทั้งสอง
 ควรเป็นที่ตั้งแห่งวิยัสสนา^๘ ซึ่งพระองค์ได้ทำให้แจ้ง กัวยประการ
 ก็นั้นแล้ว ดวงขำมสังขยไค้ทั้งในสันถานคน แลผู้^๙อื่นแล้ว ควรจะ
 เริ่มเจริญวิยัสสนา เพื่ออาสวักขะญาณ แลพระมหาบุรุษนั้น
 ไค้ทำความสังเวชสละกิตรปรารภชราพยาณิมรณะอันใด . เป็นอารมณ์
 ปฐมเหตุ จึงไค้เสด็จออกจากนครวาศศุขสมบัติแล้วบรรพชาออก
 มหากนิเษกรรม แสงหาสันติวิธีทางความรำบอันสูงสุก ครั้นนั้น
 พระองค์ทรงทำในจิตร ซึ่งข้อสังเวชเคิมันนั้น ทรงปรารภซึ่งโลก
 คือหมู่สัตว์ ที่พระองค์ทำให้แจ้งกัวยวิชาทั้งสองแล้วนั้นเป็นอารมณ์
 ทรงพระดำริว่า โลกคือหมู่สัตว์นั้นหนอ . มาถึงแล้วซึ่งความยาก
 ย่อมเกิดกัวย แก่กัวย มรณะทำลายขันธกัวย จุติเคลื่อนจากภพกัวย
 อุปบัติเข้าไปถึงภพถือเอาความเกิดอีกกัวย ก็แต่สัตว์โลกมาถึง
 อยู่อย่างนี้หารู้แจ้งประจักษ์ซึ่งความที่ระบับทุกข์ คือชรามรณะนี้ให้

ออกไปเสียได้ไหม เมื่อไรเล่าหนอ นิสสระ ความซบทุกซบคือชรา
 มรณะนี้ออกไปเสียได้จักปรากฏ ผู้ปฏิบัติก็รู้แจ้งประจักษ์ได้ พระมหา
 บรมเจ้าทรงดำริแสวงหาขั้วรับของชรา มรณะว่า เมื่ออะไรมีอยู่หนอ
 ชรา มรณะนี้มี ชรา มรณะมีเพราะอะไรเป็นขั้วรับ อาศรัยพระมหา
 บรมเจ้าในจิตรโดยแยบคายอธิบายที่ชอบ ก็เกิดอุกฤษฏ์มีความตรัสรู้
 พร้อมเผลาไต่ขั้วขั้วญานว่า เมื่อชาติความเกิดมีอยู่แล้วชรา มรณะก็
 ย่อมมี ชรา มรณะมีเพราะชาติความเกิดเป็นขั้วรับ แค่นั้นพระมหา
 บรมเจ้าค้นหาขั้วรับของชาติเป็นค้นตามลำดับต่อไป อาศรัยทำในจิตร
 โดยอธิบายอันชอบ ก็เกิดอุกฤษฏ์มีความตรัสรู้ด้วยขั้วญานว่า เมื่อภพ
 คือกกรรมเครื่องเกิด แลอุปบัติก็อันนั้นก็เข้าไปถึงมีอยู่ ชาติความ
 เกิดก็ย่อมมี ชาติมีเพราะภพเป็นขั้วรับ เมื่ออุปาทานความยึดหมั่นมี
 ภพก็ย่อมมี ภพมีเพราะอุปาทานเป็นขั้วรับ เมื่อตัดหาที่เกิดในจิตรให้
 สัตว์กันรมมีอยู่แล้ว อุปาทานความยึดหมั่นก็ย่อมมี อุปาทานมี
 เพราะตัดหาเป็นขั้วรับ เมื่อเวทนาความขบสยเสวยอารมณ์มีอยู่แล้ว
 ตัดหาที่ย่อมเกิดมี ตัดหาเกิดมีเพราะเวทนาเป็นขั้วรับ เมื่อความที่
 ทวาร แลวิญญาณมากระทบกับอารมณ์ชื่อว่าผัสสะมีอยู่แล้ว เวทนา
 ก็ย่อมมี เวทนามีมาเพราะผัสสะเป็นขั้วรับ เมื่ออายตนะ ๖ ประการคือ
 จักขุ โสท ฆานะ ชิวหา กาย ใจ มีอยู่แล้ว ผัสสะก็ย่อมมี
 ผัสสะมีเพราะอายตนะ ๖ ประการเป็นขั้วรับ เมื่อนามรูปมีอยู่แล้ว

๖ ประการก็ย่อมมี ๖ ประการมีเพราะนามรูป
 เป็นปัจจัย เมื่อวิญญูณมีอยู่แล้ว นามรูปก็ย่อมมี นามรูปมีเพราะ
 วิญญูณเป็นปัจจัย เมื่อพระโพธิสัตว์ทำในจิตรโดยชยาบ เกิดอภิสัมม
 ทัวยับัญญูณอย่างนั้นแล้ว แสงหาปัจจัยของวิญญูณอีกว่า เมื่อ
 อะไรมีอยู่เล่าหนอ วิญญูณจึงมี วิญญูณมีเพราะอะไรเป็นปัจจัย
 ทำในจิตรโดยแบบคาย ก็เกิดความคร่ำครวญด้วยบัญญัติว่า เมื่อนามรูป
 มีอยู่ วิญญูณก็ย่อมมี วิญญูณมีเพราะนามรูปเป็นปัจจัย ครั้งนั้น
 ก็ทรงสันนิฐานว่า วิญญูณที่ย่อมกัลป์เวียนขึ้นมาแต่นามรูป หาไป
 อื่นจากนามรูปไม่ โดยความเป็นไปเพียงเท่านั้น สัตว์โลกพึงเกิดข้าง
 พังแก่ข้าง พังทำลายอันอย่าง อุปยัตถ์ข้าง ก็ความเป็นไปนั้น คือ
 วิญญูณมีเพราะนามรูปเป็นปัจจัย นามรูปมีเพราะวิญญูณเป็นปัจจัย
 ๖ ประการมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย ๖ ประการ
 เป็นปัจจัยของผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยของเวทนา เวทนาเป็นปัจจัย
 ของตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยของอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยของภพ
 ภพเป็นปัจจัยของชาติชรามรณะอันเป็นนิตะทุกข์ ความโศกนแ
 ร่ำไร ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ทั้งหลายเหล่านี้เป็นนิตะทุกข์ ก็ย่อม
 เกิดขึ้นพร้อม เพราะชาติความเกิดเป็นปัจจัย ข้อซึ่งกองทุกข์ทั้งสี่
 มาเกิดขึ้นพร้อม ย่อมมีย่อมเป็นด้วยประการฉะนี้ จักขุณฺณปฏชา
 ฐูแจ้งชัดกว้างว่า สมุทโย สมุทโย เกิดขึ้นพร้อม เกิดขึ้นพร้อม ดังนี้
 ไก่เกิดขึ้นแล้ว แต่พระมหาบุรุษเจ้า ในธรรมทั้งหลายที่พระองค์

ไม่ได้ยินได้ฟังมาแต่กาลก่อน เกิดญาณทัชชารายชัดขึ้นว่า สมุทโธ
 สมุทโธ เมื่อประชุมมีเกิดผลขึ้น ๆ ด้วยประการดังนี้ ครั้งนั้น
 พระมหาบุรุษทรงแสวงหาความดับสนิท ของชราวมรณะนั้นต่อไปว่า
 เมื่ออะไรไม่มีเล่าหนอ ชราวมรณะจึงไม่มี เพราะภัยไม่เหลือ
 แห่งอะไร ชราวมรณะ จึงระภัยไปโดยไม่เหลือ ทรงทำในจิตรโกบ
 ขุบายก็เกิดความคิดรู้ชัดด้วยปัญญาว่า เมื่อชาติความเกิดแลไม่มีแล้ว
 ชราวมรณะก็ไม่มี อาศรัยชาติกับสนิท ชราวมรณะจึงระภัยสนิทได้
 โดยนัยนี้ ค้นหาแล้วตรัสรู้ชัดด้วยปัญญา ตามลำดับไปว่า เพราะ
 ภพกับสนิท ชาติจึงระภัยสนิทได้ เพราะอุปาทานกับสนิท ภพจึงระ
 ภัยสนิท เพราะคิดหาภัยสนิทลง อุปาทานจึงระภัยสนิทไป เพราะ
 เวทนาภัยสนิท คิดหาจึงระภัยสนิทได้ เพราะผัสสะภัยสนิท เวทนาจึง
 ระภัยสนิท เพราะอาบกระทบ ประการภัยสนิทลง ผัสสะจึงระภัยสนิท
 เพราะนามรูปภัยสนิทลง อาบกระทบ ประการจึงระภัยสนิทได้ เพราะ
 วิญญาณภัยสนิท นามรูปจึงระภัยสนิท ครั้นพระองค์ตรัสรู้ตามลำดับ
 มาดังนี้แล้วทรงพิจารณาอีกว่า เมื่ออะไรไม่มีเล่าหนอ วิญญาณจึง
 ไม่มี เพราะอะไรภัยสนิทไป วิญญาณจึงระภัยสนิทได้ อาศรัยทำใน
 จิตรโกบขุบายชอบ ถึงเกิดความคิดรู้ชัดด้วยปัญญาว่า เมื่อนามรูป
 แลไม่มี วิญญาณจึงไม่มี เพราะนามรูปภัยสนิทเสียไปแล้ว วิญญาณ
 จึงระภัยสนิทลง เพราะวิญญาณภัยสนิท นามรูปจึงระภัยสนิท
 เพราะนามรูปภัยสนิทลง อาบกระทบ ประการ จึงระภัยไปโดยไม่เหลือ

เพราะอาชยณะ ๖ ประการกับสนิท ผัสสจึงจะกับสนิทลง เพราะ
 ผัสสกับสนิท เวทนาจึงจะกับสนิทได้ เพราะเวทนากับสนิทไป ทัดหา
 จึงจะกับไปโดยไม่เหลือ เพราะทัตถหาคับไม่เหลือ อปาทานจึงจะ
 กับไปโดยไม่เหลือ เพราะอปาทานกับสนิท ภพจึงจะกับสนิทไป
 เพราะภพกับสนิท ชาติจึงจะกับสนิทลง ชรามรณะแลความโศก
 แลรำไรแลทุกข์โทมนัสอยู่ปายาสทั้งหลาย บ่อมกับไปโดยไม่เหลือ
 เพราะกับสนิทลงของชาติ ข้อซึ่งกองทุกข์ทั้งต้นมากับไปโดยไม่เหลือ
 บ่อมมีบ่อมเป็น ด้วยประการฉะนี้ จักขุญาณปัจจุชาฐิ์แจ้งชัดท้วงว่า
 นิโรโธ นิโรโธ คับไม่เหลือ ๆ ก็นั้น ได้เกิดขึ้นแล้วแก่พระโพธิสัตว์
 ในธรรมทั้งหลาย ก็พระองค์ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาจนกาลก่อน
 เกิดญาณจักขุทราบชัดว่า นิโรโธ นิโรโธ คับไม่เหลือ คับไม่เหลือ
 ด้วยประการฉะนี้ ครั้นเกิดความรู้ตัวนั้นแล้ว ก็ทรงสันนิฐานว่า
 มรรคาเพื่อจะตรัสรู้ที่เราได้รู้แล้ว ข้อซึ่งธรรมที่เป็นบ้จ็กับสนิทลงแล้ว
 ธรรมที่เกิดขึ้นเพราะบ้จ็นั้นจึงกับสนิทไป อันนี้เป็นหนทาง เพื่อจะ
 ตรัสรู้ ครั้นพระมหาบุรุษได้ตรัสรู้แจ้งในสมุทัยในนิโรธ ได้มรรคา
 เพื่อจะตรัสรู้แล้ว จึงน้อมจิตรไปเพื่ออาสวักขะญาณทรงเจริญ
 วิยัสสนาพิจารณาซึ่งความเกิดขึ้นแลความเสื่อมความดับ ในธรรมอปา
 ทานักขันธทั้ง ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อยู่ด้วย
 ไม่ประมาณ แลความเพียรอันกล้าหาญ ไม่เอื้อเพื่อคอกายแลจิตร
 หวังค่ออภิสัมปเป็นเบื้องหน้า ก็เกิดธรรมจักขุญาณปัจจุชา ทยัง

ทราบอริยสัจ ๔ แฉ่งประจักษ์ตามจริงว่า อิทํ ทุกฺขํ อนันฺตํทุกฺขํ อयํ
 ทุกฺขสมุทฺทโย อนันฺตเหตุให้ผลเกิดขึ้นพร้อมของทุกฺข อयํ ทุกฺขนิโรธो
 อนันฺตธรรมเป็นที่ดับไม่เหลือของทุกฺข อयํ ทุกฺขนิโรธคามินิปฏิบัติทา
 อนันฺตข้อปฏิบัติมรรคาให้ ผู้ปฏิบัติถึงธรรมที่ดับทุกฺขโดยไม่เหลือ ทราบ
 อาสวะ แฉ่งประจักษ์ตามจริงว่า อิมํ อาสวํ เหล่านี้ อาสวะกิเลส
 ของสันดาน กิเลสสรว้นทั่วไป อयํ อาสวสมุทฺทโย อนันฺตสมุทฺทโย
 เหตุก่อให้เกิดผลของอาสวะ เหตุให้ อาสวะเกิดขึ้น อयํ อาสวนิโรธो
 อนันฺตธรรมเป็นที่ดับสนิทของอาสวะ อยํ อาสวนิโรธคามินิปฏิบัติทา
 อนันฺตข้อปฏิบัติ มรรคาให้ ผู้ปฏิบัติถึงธรรมที่ดับสนิทของอาสวะนั้น เมื่อ
 พระองค์มาทราบชัดอยู่อย่างนี้ จิตที่พ้นวิเศษแล้วจากอาสวะทั้งหลาย
 คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ เมื่อจิตที่พ้นวิเศษจากอาสวะ
 แล้วก็เกิดญาณหยั่งทราบว่ จิตที่พ้นวิเศษแล้วดังนี้ แล้วทรา
 ษณะที่ด้วยญาณที่สดละอันยิ่งว่า ชาติ ความเกิดขึ้นแล้ว พรหมมรรย
 ไกลอยู่เฉยแล้ว ก็ที่ชำระต้องทำให้สำเร็จแล้ว ก็อันอีกเพื่อเป็น
 อย่างนี้ไม่มี หนก็ขบญญาอยู่เพียงนี้ วิมุตติความที่จิตที่พ้นวิเศษ
 ของเราไม่กำเริบ ไม่คืนคลาย ชาติ ความเกิดของเราชาติอันมีฉถุสค
 มีคืนความเกิดอีกไม่มี พระองค์เกิดที่เวกขณะญาณ หยั่งทราบ
 ้วยประการนี้ อาสวักขบระญาณปฤชาหยั่งทราบในความสิ้นอาสวะนี้
 เป็นวิชชาที่ ๓ พระองค์ได้บรรลุแล้ว ฉะนี้ นิยามที่สุคราตรี
 บอมทำกิจกำจัดอวิชชา ขึ้นกำย้งในอริยสัจทั้ง ๔ และมีภักปกคลุม

ไว้ให้สละออกไปเกิดเป็นวิชาความรู้แจ้งตลอด แลหาโลก เห็น
สว่างประภัสสรด้วยประการฉะนี้ พระองค์เป็นอนตรวิมุตติ วิมุตติ
บุคคล ผู้พ้นพิเศษแล้วด้วยวิมุตติ เกียรติพิเศษอย่างสูงส่ง ไม่มี
วิมุตติอะไรยิ่งดวยถ่วงขึ้นไปกว่าแล้ว ด้วยมาบรรลุลักษณะญาณ
วิชาที่สามอันนี้ พระองค์เป็นอุคมิวิสุทธจันทรสันดาน เป็นเอกเกิด
ขึ้นเองในพระอนตรสัมมาสัมโพธิญาณ ไม่มีสมณพราหมณ์ เทพยคา
มารพรหม แลผู้ใดเป็นอาจารย์มาสั่งสอน ตรัสรู้สัจของจริง
ทั้งหลาย เฉพาะโดยลำพังพระองค์ ในธรรมทั้งหลายที่พระองค์
ไม่ได้ยินมาแล้วนกาลก่อน พระองค์ถึงแล้วซึ่งความเป็นสัพพัญญู
ผู้รู้ครบในสัจของจริงทั้งหลายนั้น อนึ่งพระองค์ถึงแล้วซึ่งความเป็น
ผู้มีอำนาจ เป็นผู้ชำนาญแล้วด้วยกิจในพระญาณ ที่เป็นกำลัง
ทั้งหลาย อาชวะรณญาณผู้ชนะไตรโลกมาสั่งสอนสัตว์อื่น ให้บรรลु
ตลอดโลกตรศุณพิเศษ ทางปฏิบัติวิมุตติด้วยได้ ให้สำเร็จคุณประโยชน์
อันยิ่งใหญ่ว่าพระองค์แลสัตว์อื่น เป็นองค์ควรหัดสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านผู้
พระอรหันต์ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์แล้ว มีหลังคาเครื่องยศยังก็ถือ
อันเข้กแล้วในโลก ด้วยประการฉะนี้

ก็แลกาลเมื่อตรัสรู้พระอนตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้น พระคุณ
ทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคย์พุทธเจ้า ไม่มีที่สุกไม่มีประมาณ
ที่บิณฑาทิศแห่งพรตนาโคบายประการต่างๆ มีทศพลญาณ แลเวสา
วัชระธรรม ๔ อย่างเป็นต้นทั้งปวง ครบตามสัมมาสัมพุทธวิสัย

ไ้มาแล้วด้วยอริยมรรค สำเร็จแล้วแต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พร้อมมณฑลที่ครุฑรับพระอนครสัมมาสัมโพธิญาณนั้น ประหนึ่งว่า
ราชฤทธิราชไชยสิริสมบัติทั้งปวง อันสำเร็จมาแต่ชาติขัตติยราช ผู้ไ้
มรรคาวิเศษพร้อมด้วยอภิเศกณนั้น

ครั้งนั้น ทมณโลกธาตุนี้ ก็หวั่นไหวสะเทือนสะท้าน ทั้งแสง
สว่างยิ่งไม่มีประมาณ ก็ไ้ปรากฏเกิดในโลก ล่องเทวานภาพ
ของเทพยดาทั้งหลาย ก็แลอัครบริวารทั้งหลาย ซึ่งสำเร็จโดยธรรมกา
นิยม เห็นปานไ้ไ้ปรากฏมีแล้วในโลก เมื่อครั้งพระองค์ประสูติ
เป็นการเกิดด้วยรูปกายอันบริบูรณ์นั้นแล ไ้ไ้มาแต่เดิมถึงเมื่ออภิสมโพธิสมบิ
ศรวครุฑรับพระอนครสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นการเกิดด้วยธรรมกาย
นี้แล้ว สรรพอัครบริวารทั้งปวงเห็นปานนั้นไ้ไ้ปรากฏเกิดมีแล้วณนั้น
เพราะว่าความที่โลกุตรธรรม ซึ่งไ้ไ้ไปสิ้นกาลนานแล้ว แลมา
เป็นชาติขึ้นก่อนในมนุษยโลกนี้ เป็นชาติความเกิดด้วยธรรมกาย ของ
สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น จึงเป็นมหัตถ์บริวารโดยล้นล้น
คุณพิเศษอันทั้งปวง เกิดขึ้นในโลกแล้ว ด้วยประการฉะนี้

เข้คัดาวตา มุนีนั้ทสี่ต
 เนกัขัมีเม ฉันทโท ยาว
 ฆัมมกาศสมุขัคคิ
 พุทัเช ปรันนิจัคคานั
 สัทธานุสาทุขัปาทย
 กาลาบุรุษโทเขว
 คัศเสวารทโท สัมมา
 โลเกกัคคัมภุคัศ
 ฆัมี ฆัมี กถั สุตวา
 คัศมี ตัทฆั ปสาธุญิ
 วัชโย สัมมา ฆัมมคัคคิ
 ยาย สัมมาวัชโยคัคคิ
 สมิชเณยัฆั ทิฏฐัฆั ฆัมีเม
 คัจเณยัฆั วา สัคคั โลกั
 ฆัคเค ปสาทนัฆัสมั
 ฆันทรายายี มาเหล
 เบ ๑ ฆลามาพุชัณทชา
 ฆเวรา โทณัคุ สัพเพเค

ฆัคิรสสขัมมุโน
 สัมมาสมัโพธิสัทธียา
 ปวัคคิขัคคา กถา
 สาธุ ฆัมมกามินั
 ฆุญญาวัจจันนาย ๑
 สัเชเพน นัทสี่ตทา
 สัมพุทัธสี่ มเหลโน
 สัมมาสมัโพธิคัคคินั
 โลกิกา ๑ ปวัชฉา
 สัมา โรเพนัคุ ฆัณทิจา
 ฆุรันนัคุ ยถาทั
 สัมขัคคิโย ฆณัจิจา
 สัมปวาเบ ๑ สาคคั
 ปเชยัฆั วา สิว วร
 พุทัเช ปสาทวาหสา
 สุวัคคิ โทคุ โน สทา
 สัเสทโฆปปาติกา
 ฆินา นัรขัททวา

บัณฑิต อนุวัชานี
 ภิรุ ภิรุ ภิรุ สักขิมโม
 โลกียโลกุตฺตริ มัคค
 สัมมา อาริ ปเวธินโต
 วัฏฏูปปชิตวาทาน
 มาตา ปิตา ๑ อัครี
 เหว รัมเมเน ราชาโน
 เขมุตฺตมสรวณานิ
 ทานสัถยาภานาติ
 เทวทัตฺตมิกเทวาน
 อานุภาวา มนุสฺสสินท
 สัพพทา อภิวัชานี

มา ๑ สāvichamācama
 ทลาคคัยปเวทิต
 โลกิสส สัมปชิตย
 ทาเล เทโว ปวิธสกุ
 อูปการาย สากุ
 นีวั วัชานีติ ปุคคก
 ปช วัชานีติ สัพพทา
 ทิลน วสุนเมว ๑
 นิพนนิกุสสส ๑
 อักคคามทิตเสน
 สยามาน วัฏฏวาทคณ
 สักค ปาเปนตุ สัพพโสติ

กถาสถกปวัติ ความเกิดด้วยขรรณกาย จำเริญแก่ฉันทใน
 เมกขัมมบรรพชา จนเสด็จสัมมาสัมโพธิญาณ ของสมเด็จพระองค์วิ
 สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้วิเศษกว่านี้ทั้งหลาย ได้วิสัชนาโดย
 สัจจะตามสมควรแก่กาลเวลา เพาะให้เกิดความเชื่อและความ
 เลื่อมใส และให้บุญมีอยู่มากเป็นอัน เสร็จแก่สาธุชนผู้ปรารถนา
 อรรถ มีจิตเลื่อมใสแล้วในพระพุทธเจ้าในนั้น โดยกถามรรคเพียง
 เท่านั้น ให้บังเกิดเกิดความระลึกถึงผลสัมปทา คือพระญาณ
 สมบัติและความละเอียดได้ กับที่วิชาอันเป็นคุณมีแล้ว ในพระ
 สัมมาสัมพุทธเจ้านั้น บัณฑิตศึกษาทั้งโลกกับแลปริกษชน ได้
 สกยัมมิกถา แสงธรรมาสัมโพธิญาณขององค์พระอรหันต์สัมมา
 สัมพุทธเจ้านั้น เรืองน่าน เรืองปลุกความเชื่อความเลื่อมใส ในพระ
 สัมมาสัมพุทธเจ้านั้นโดยชอบ เรืองมาเพื่องานปฏิบัติให้ ไพบูลย์ยิ่ง ๆ
 ในสันดาน ตามควรแก่อุทฺธลบรรพชา ด้วยปฏิบัติชอบใจเล่า ซึ่ง
 คุชตามสัจจโกไศการพริบประกออโดยชอบแล้ว สมบัติทั้งหลายตาม
 ปรารถนา จะพึงสำเร็จเป็นอิฏฐวิบากเนื่องนิยัย ทั้งภพจรุณและ
 เบื้องหน้า จะพึงไปสู่คติโลกสวรรค์ข้าง บรรลุอมฤตนิพานเป็นที่สัน
 ทุกข์ของผู้มีศรัทธาอันนี้ข้าง ตามควร

ก็แลด้วยอำนาจ ความเลื่อมใส ในพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็น
 วิกฤตกรรมเลื่อมใสเช่นนั้น เป็นอันมีกำลังกล้า อันควรปฏิบัติ
 ทั้งหลายจงอย่าได้มีแก่สาธุชน ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสทั้งหลาย

ขอศิริสวัสดิ์พิพัฒมมงคลชนมสุขวิบุลผล เองเกิดมีแต่พุทธศาสนา
 ยวิชัย ทั้งคุณศักดิ์และบรรพชิต ทุกทีพาราตริกาล ก็แลสัตว์
 ทั้งหลายเหล่าใด พวกชลาหมพุชระกำเนิดเกิดในขุมเขือก เป็นคัพภ
 เสียบกะสัตว์ นอนนครภักมารดา แลธิดาชะกำเนิดเกิดในฟอง
 สิ้งเสกชะกำเนิดเกิดในเท้าโคต แลอุปปากกะกำเนิดเกิดลอยมาเกิด
 เจริญในทันใดเช่นเทพยดา เหล่าสัตว์สี่กำเนิดทั้งปวงนั้น เองอย่า
 มีเวร อย่ามีทุกข์ นิราศอุยัถยวินิธราย เองเห็นแก่สรรพภาย
 วิมโนกรรมทั้งหลายที่ไม่มีโทษ อย่าไถ่มาพ้องพานการอกุศล
 ทั้งปวง อันประกอบด้วยโทษที่ระพวงวนนั้น ขอพระสัตว์กรรมที่พระ
 ทถาคตเจ้า ไก่ทรงแสดงประกาศไว้ เองสงมรรคา ส่วนโลกีย
 แลโลกุตรให้สว่างไสวแก่สัตว์โลก สติภัยดำรงอยู่นาน มหาเมฆ
 เองให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เองพระบารมีทั่วพสุธาคล ให้มนุษย์
 นิกร แลปศุสัตว์ซึ่งอาศัยผ่านกินพืชผลได้เลี้ยงชีพ ด้วยพระพิณ
 ณาปรินิพพาน แลมูลผลอาหาร สมบูรณ์โดยสกวทุกสถานทั่ว
 เมณฑมณฑล อย่าให้พืชทิวการด้วยธัญญาหาร แลพดุกษวิบัติ
 ลกาศล เกิดขึ้นได้ ขอพระราชาพระเจ้าแผ่นดินทุกรัชสมัย
 อาณาเขตร เองรักษาไพร่ฟ้าประชาชนโดยธรรม อยู่ทุกสรรพกาล
 ประหนึ่งมารดาภิบาลรักษาโอรสเป็นที่รัก ด้วยเปรมจิตร เป็นนิคยกาล

ฉะนั้น ขออำนาจพระรัตนตรัยเกษมสรณคมมงคล แลอำนาจ
 กุศลทานศีลภาวนามัย แลอำนาจพิธีสิทธิ์ของเทพยดาทั้งปวง
 งดภัยอันตรายแก่ขจรมยพิตรพระราชสมภารเจ้า ให้ทรงพระสถาพร
 นฤมิตในพระศิริราชสมบัติ แลทรงพระเจริญ ด้วยชนมสุขพระราช
 ศิริสวัสดิ์พิพัฒมงคล สุกษัตติคุณวิบุลผล ทั้งพระราชหฤทัยประสงค์
 ทุกประการ เอิ๊ว ทั่วทั่วประการฉะนี้

ชาวมกดาภิเษกที่ ๓

มทญาดัททโยเวน
 สัมมา ทุกขันตกริยาย
 ทสัพพนอโร พุทโธ
 กรุณาย ญาณน
 ทสเสกกรุทส
 อธิเรวานิ ปวักขามิ
 ขาวานุปลาติเสสา
 เขตถันตเว ปวักขามิ
 สกกัรณันต นิสาเมณต
 เหวญทิ จิรกาโลปี
 ทโต สัทธา ปสาโท
 ภิชโย ฆอวิจกเขมย
 ทโต ปสาทการาปี
 ทสโสวาเทน สลัทธา
 เทม สารูถิ โสคัพพา

สัมบันโน โย นรคตโม
 มคคักขายิ คดาตโต
 สัพพตา ะวิสารโท
 ขตุโล ราชูลาทีโส
 สัมมกัสส มเทสโน
 อภิสัมโพธิโต ปริ
 ราชูยา ปริยัตถา
 พทักกัชานิ ทสสย
 สวโว พทอมามภา
 โส ขาสันโนว เทสสทิ
 ทสมี ทัพพา ปติฏฐูเร
 เท สาคถกา หิตาวหา
 อชณัตติกา ะพาหิรา
 สยุมหิปปลวหา
 สารูถิว อญ กดาติ

อธิบายความในอารัมภกถา ความว่าสมเด็จพระสัมมา
สัมพุทธเจ้า ผู้ยอมกว่านรชน พระองค์ใด บริบูรณ์พร้อมด้วยพระญาณ
แลพระกรุณาใหญ่ ทั้งห้วงสมุทรสาธาร พิเศษในพระสันตทาน
ล่วงผู้มียุญาแลกรุณาอื่น พระองค์ผู้ตถาคตชยอกมรรคาสมฤตยบท
ทำความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่เวไนยสัตว์ พระองค์ผู้ศรีสุแล้วเต็มที
ทรงพระพลญาณครบ ๑๐ อย่างแก่โลกด้วยเวสัชธรรมทุกประการ
ไม่มีใครผู้ใดมาชิงโดยพระคุณ คือพระกรุณาแลพระญาณไว้
พระองค์ผู้เสมอด้วยอภิลิขิต

บัดนี้จะได้วิสัชนาความอัครวาททั้งหลาย แห่งพระสัมพุทธเจ้า
แสวงหาพระคุณใหญ่แล้ว ผู้เสาศาเป็นจักยอมเอกในโลกพระองค์
นั้น จำเดิมแต่อดีตนิพพาน จนถึงอนุปปติเสสปรินิพพาน แสวงพุทธกิจ
ส่วนลัทธิการซึ่งไต่เป็นไปแล้วระหว่างกาลนั้น แต่โดยเอกเทศ
นี้ทีละนัย ขอสาธุชนพุทธมามกะวิสัยคำนึงในพระรัตนไตรย
เร่งกิจที่พึงปฏิบัติการแลปรินิพพาน แห่งพระสัมมา
สัมพุทธเจ้านั้นโดยเคารพ เพราะว่าเมื่อใดที่ทราบความอัครวาทสาธารณ
คุณธรรมนั้นแล้ว แม้ถึงกาลที่พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจแล
ปรินิพพานนั้น ล่วงดับไปไกลแล้วก็จักเป็นเหมือนกาลไกล แต่ทั้ง
ความเชื่อแลความเลื่อมใส ที่หาใครเปรียบคุณพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เป็นอารมณ์ก็จะพึงตั้งอยู่ และจะพึงเจริญทวีมากยิ่งขึ้นไป เป็นกุศล
 ชั้นเอกของบุญใหญ่นำมาซึ่งประโยชน์ แต่นั้นประสพการซึ่งพุทธ
 บริสัททกระทำด้วยความเลื่อมใส ภายในคือความเคารพนอบน้อมด้วย
 ภายวาทะจิต ภายนอกคือสักการะอาลัย ประทีปอยู่เต็มสุคน
 ธชาติเป็นต้น ก็จะพึงสำเร็จตามโอวาทของสมเด็จพระเทพรัตน
 เป็นไปโดยชอบ เพื่ออิฏฐะวิบูลผลทางสุคติสวรรค์แดนอุพาน ตาม
 สมควรแก่วิชากรสามารถนั้น ๆ ด้วยประการฉะนี้

ปรีนิพพานกถา

อนสนธิพระธรรมเทศนา มีบุพพาปรัสัยเนื่องตามลำดับมา ยัถัน
 ะไคยันเนอความรัยเคิมแต่อภิสัมโพธิ วิสัชนาในลัตตุปการกิจ แล
 ปรีนิพพานกถา แลสงปรีนิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ อันมี
 นิยมในวิสาขบูรณมณีนัน คำเนนความว่าสมเด็จพระสัมพุทธเจ้า
 ไค้ตรัสรู้พระอนุตรธรรมมาสัมโพธิญาณ ด้วยประการทั้งนี้แล้ว ทรงนั่ง
 ด้วยบัลลังก์อันเกี้ยว ณภายใต้ไม้มหาโพธิ์นั้น เสวยวิมุกตึกุชเจ้กวัน
 พระองค์ทรงกระทำในจิตรช่วงปฏิจะสมุชชาทเป็นอนโณมปฏฺิโตม คตอก
 สามขามแห่งราตรีอันหนึ่งแล้ว ไค้เปล่งออกซึ่งอุทานณกาลที่สุดแห่ง
 สามขามนั้น ขามละสามา ๆ ครันล่วงเจ้กวันนั้นแล้ว เส้กัออกจาก
 สมานัน แล้วเส้กัไปยังภายใต้ไม้ชัลยาลนิโครธ ทรงนั่งด้วย
 บัลลังก์เกี้ยว เสวยวิมุกตึกุชเจ้กวัน มีพราหมณ์หนึ่งเป็นหุทธชาติ
 มักชู้ควาคผู้เอนว่าหิเป็นปฤคิ เข้าไปเฝ้าทูลถามถึงพราหมณ์
 แลธรรมอันจะกระทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ พระองค์ไค้เปล่งอุทาน
 กถาแลสงว่าพระชินาสพช้อว่าพราหมณ์ อริยมรรคเป็นธรรมอัน
 กระทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ ครันล่วงเจ้กวันที่สองนั้นแล้ว เส้กัจาก
 ที่นั้นไปยังภายใต้มัจฉาทินทะพฤกษไม้จิก ทรงนั่งด้วยบัลลังก์เกี้ยว
 เสวยวิมุกตึกุชเจ้กวัน เกิดพัททลิกะฝนตกพรวาไม่ชาคถึงเจ้กวัน
 พระยามัจฉาทินทะนาคราชออกจากพิภพทน มาวงพระกายพระผู้มี
 พระภาคย์เจ้าไว้ ด้วยชนคเ้กรวย แล่พังพานยัคณเบ้องบนพระเศียร

ทวี่จะมีให้ขึ้นแล้วอันล้ำค่า เหลือขยงแต่สัตว์เลือกกลานมาเมื่อก
 เมื่อบพระบรมโลกนาถได้ ครั้นล่วงเจ็ดวันแล้วฝนหายขาด พระยา
 มุจลินทระนาคราชคลายขนกกายออกจากพระองค์แล้ว แปลงรูปเป็น
 มานพขึ้นประนมกรนมัสการณที่เฉพาะพระพักตร์ พระองค์เสด็จออกจาก
 สภาขึ้นแล้ว ทรงพระปรารภความสุขในวิเวกของพระองค์ แปลงออก
 ซึ่งอุทยานศาลาสองพระคาถา แสดกนเอนความว่า ความนำอันมีมานะได้ย
 ให้พ้นาศภัยพระอิศริยยศมัทตะกณญาณได้ เป็นความสุขอย่างยิ่ง เมื่อ
 ล่วงเจ็ดวันที่สามนั้นแล้ว เสด็จจากที่นั้นไปยังภายในราชคฤษี
 ไม่ไกล ทรงนั่งด้วยบัลลังก์เขียว เสวยวิมุกตศิลาเจ็ดวัน มีพานิช
 สองคน ชื่อคปัสสะ ๓ พลิกะ ๔ ขึ้นเพยพลาญญาคีสาโลทิกเกาหาก
 ตกเคื่อน นำเอาสัตว์กุก่อนสัตว์ของเข้ไปถวาย กรวยทูลขอพรมาให้
 ทรงรับ พระองค์ทรงพระดำริถึงราชคฤษีคฤคกทั้งหลายว่า ท่าน
 ไม่รับอาณานิคมด้วยพระหัตถ์จะทรงรับสัตว์กุก่อน สัตว์ของ สองพานิชนั้น
 ไฉนเล่า ท้าวมหาพรหมทั้ง ๘ โทษว่าพระพทธรปริวัคคแล้วนำเอา
 ขาตรแล้วด้วยคิลามาถวาย พระองค์ทรงรับซึ่งสัตว์กุก่อนสัตว์ของ
 ด้วยขาตรนั้นแล้วบริโลกเป็นปฐมบิณฑบาต พานิชทั้งสองแสดงตน
 เป็นอุบาสกเทววาจิกะ มีวาจาสองอ้างพระพทธรเจ้ากับพระบรมเป็นทพ
 มีขึ้นก่อนในโศกแล้วหลีกไป เมื่อล่วงเจ็ดวันที่สี่แล้ว พระองค์เสด็จ
 จากภายในราชคฤษี ไม่ราชคฤษีคนะพฤกษี เสด็จกลับไปประทับยังอชปาลนิโครธ
 ที่โคเสด็จประทับแล้วจนเจ็ดวันที่สองนั้น ทรงพระท้าวพิจารณาซึ่งธรรม

ที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วนั้นว่า เช่นของเล็ก ยากที่หมู่สัตว์ผู้ยินดีในอาลัย
 จะตรัสรู้ความ หมู่สัตว์ผู้ยินดีในอาลัยแล้ว ยากยิ่งนักที่จะเห็นใน
 สองสถาน คือปฏิบัติสมาธิยากแลนิพพานที่ว่างบริสุทธิ์สงัด สละคืน
 อุปธิทั้งปวง อหิงสา เจโตยุท ฌาน อมมม เทเสยยัง ถ้าหากเราผู้พระตถาคต
 จะพึงแสดงธรรมสั่งสอน สัตว์อื่นก็จะไม่ฟังรู้ทั่วถึงธรรมของเราผู้พระ
 ตถาคตไซ้ อันนั้นก็พึงเป็นความเห็นแก่เห็นชอบ ความลำบากแห่งเรา
 ผู้พระตถาคต ไม่สำเร็จประโยชน์คุณทางอภิญญาแก่สัตว์อื่นได้
 เมื่อพระผู้มีพระภาคยทรงพิจารณาอยู่อย่างนี้ จิตของพระองค์ก็น้อม
 ไปเพื่อความเป็นผู้มีมีความชวนชวนน้อย ไม่น้อมไปเพื่อจะทรงแสดง
 ธรรม เพราะเหตุพระองค์มีจิตน้อมไปในวิเวก ด้วยเสวยวิมุตติ
 สุขมานานถึงสี่เจ็ดวัน นับเป็น ๔๗ วันแล้วนั้นเป็นอุปนิสัยขี้เจียมมา
 หากอาศรัยพระคุณคือความเกรงกลัวในสัตว์ทั้งหลาย แลคู่สัตว์โลกด้วย
 พุทธจักขุคืออาสยานสยญาณ แลอินทรีขบไวยปริยัตตะญาณ ได้เห็น
 เวไนยสัตว์ควรตรัสรู้โลกุตระธรรมมีอยู่มาก จึงได้ปรารภเพื่อจะทรง
 แสดงธรรม แต่นั้นพระองค์ให้พระญาณเป็นไปโดยประการเป็นอนึ่ง
 แลคู่ที่ประภินิฐานคำสั่งสอนพระศาสนา ทรงกำหนดประเทศทั้งหลาย
 อันควรจะประภินิฐานพระศาสนา ณกาลเบื้องต้นหรือณกาลภายหลัง
 แล้วแลคู่อุปนิสัยแลอหิมุติ แลปรกคิวิทแลการคยมิทแลของ
 สมายเป็นต้น ของเวไนยสัตว์เหล่านั้นๆ แล้วทรงทราบบ้างประชุมชน
 ทั้งสัตว์มนุษย์ว่า ควรเพื่อจะประกาศในสัมมาปฏิบัติคืออย่างทำอย่างกลาง

อย่างบังเอิญ แล้วจึงทรงพระปรีชาญาณถึงเวไนยสัตว์ซึ่งจักสามารถตรัสรู้
ได้ก่อนนั้นคือไป เห็นอาฬารคามศ อุตถคามศ ว่ามีปัญญสามารถ
ตรัสรู้โดยพลัน แต่มาทำลายชั้นฉันทฉัพพะเสกก่อนแล้ว จึงทรงระลึก
ถึงภิกษุปัญจวัคคีย์ที่ไปปฏิบัติพระองค์มา เมื่อครั้งทรงประพาศทุกก
กิริยาอยู่นั้น อันมละพระองค์เสียแล้วไปอยู่ณป่าอิสิปตนมฤคทายวัน
เมืองพาราณสี พระองค์เสด็จจากควงโมอชฌาณโคตรเสด็จพห
ดำเนินไป ใ้พรมอุปถาสีวณที่ร่มกลางมรรคาแคนพระมหาโพธิ
แลแม่น้ำคยาต่อกัน ใ้พระเจ้าโคตมแสดงพระองค์ว่าเป็นพระอรหันต์
อนันตชินพุทธเจ้า แล้วเสด็จไปถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แสดง
พระองค์ว่าเป็นพระอรหันต์บรมครูอมตธรรม ใ้ภิกษุปัญจวัคคีย์
สำคัญรู้แล้ว จึงตรัสเทศนามัยมัจจกัมมยัตถกะสูตรเป็นปฐมเทศนา
โดยเผยบาปกรรมภาสิตว่า เทวเม ภิกขเว สันตา ยัพพะชเณ น
เสวักพพา เช่นคณ เนอความย่อแห่งมัจจกัมมยัตถกะสูตรนี้ว่า
คุณภิกษุทั้งหลาย ส่วนลามกเหล่านี้สองอย่าง อันบรรพชิตผู้เว้นงาม
บริโลกเสียแห่งไกลแสงหาวิเวกเป็นเบื้องหน้า เพื่อรชอกจากทุกข์
เช่นท่านทั้งหลาย ไม่พึงเสพประะกอบเป็นปฏิบัติเลย ส่วนลามกทั้งสอง
คือความประะกอบความซึ่งอหัพพะพัน ด้วยกามศุขณามทั้งหลาย คือ
ความเสพชอันเกิดโดยใช้อรรถหนึ่ง คือประะกอบตามซึ่งความลำบาก
เห็นคนเห็นอันหนึ่งคน คือความเสพทุกข์อันเกิดโดยใช้อรรถหนึ่ง
อันบรรพชิตเช่นท่านไม่พึงเสพสมาคม เป็นปฏิบัติเลย ส่วนทั้งสองนี้

ใช้ทางเพื่อจะออกไปจากทุกข์ บ่อมนั้นไปเพื่อลงกิเลสมีวิชาเป็น
 ประทาน อันทำให้คลายไปเสียจากญาคูเปรียชา จะไม่ให้ถึงความเป็น
 บุคคลเสีย แล้วบรรลุความเป็นอิริยบุคคลได้ ข้อปฏิบัติเพื่อจะออก
 จากทุกข์ ชื่อว่ามัชฌิมา ไปโดยสถานกลาง เป็นไปด้วยอำนาจแห่งอัน
 สละความทุกข์อันเกิดโดยใช้ธรรม แต่ไม่เสพความทุกข์อันเกิดโดย
 ใช้ธรรม ไม่เข้าไปใกล้ส่วนลามกทั้งสองนั้น พระศาสดาได้ตรัสรู้
 พริ้งอมเลาะ ตรัสรู้ด้วยคนกับบัญญัติอันยิ่งแล้ว ปฏิบัติตามนั้นเมื่อ
 การกระตุกคลมาเวณีให้เกิดใหม่ขึ้นแล้ว เป็นปฏิบัติทำซึ่งความรู้เห็น
 ช่างเหตุและผลแลมรรคแล้วใช้มรรคเป็นกัน บ่อมนั้นไปพริ้ง
 เพื่อจะให้กายทุจริตวิทุจริตเป็นกันถึงบริวารไปโดยลำดับด้วย เพื่อจะ
 ตรัสรู้ยิ่งตรัสรู้เลาะซึ่งธรรมทั้งหลายทั้งที่ตรัสรู้ยิ่งตรัสรู้เลาะด้วย
 เพื่อสละไปจากความทุกข์อันเกิดโดยกิเลสด้วย เพื่อปฐิณพพณคัยรอบแห่ง
 ทุกข์ทั้งปวงด้วย มัชฌิมาปฏิปทาอันนี้ คือมรรคามีองค์อวสวะ ๘ อย่าง
 เป็นอิริยธรรมนั้นและใช้มรรคานั้น องค์ ๘ อย่างนั้นเป็นไฉน สัมมาทิฐิ
 บัญญัติเห็นชอบนั้นและเป็นประธาน เพราะเป็นปากอุบายใหญ่แห่งกุศล
 ทั้งหลายทั้งปวง เป็นองค์เป็นปฐม สัมมาทิฐินั้นไปพริ้งกับด้วย
 สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ มีเนลขัมมะสังกัปปะเป็นกันบ้าง
 อีกอย่างหนึ่งหรือ เพราะอาศัยสัมมาสังกัปปะองค์ที่ ๒ นั้น อันเกิด
 แล้วฉกฉลาดถอนหรือขณะนั้น ช่วยประคองประคอง สัมมาทิฐินั้น
 บ่อมนำดีเห็นชอบได้ ก็แลสัมมาทิฐิสัมมาสังกัปปะนั้น ผู้มีบุญญา

ย่อมรู้แจ้งชัดโดยเห็นความเห็นความคำวิชอบได้ ก็เพราะสำเร็จแห่ง
 สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ อันเป็นองค์ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕
 คือวิริยภาวนาวิทวาริณแลกายวิริณแลทวาริณ ก็แลสัมมาทิฐิมี
 สัมมาสังกัปปะเป็นวิวารนั้น อันสัมมาสมาธิเป็นองค์ที่ครบ ๘ อัน
 การกระตุกคลั่งอยู่แต่ศีลภูมิมีอาชีวะเป็นที่ ๘ เจริญแล้ว อันสัมมา
 วาจาขององค์ที่ครบ ๖ อุปัตถัก อันสัมมาสติขององค์ที่ครบ ๗ ประการไว้
 เป็นสมาธิถึงอุปปัตถักแล้ว ทำนทานรองไว้เป็นปัญญามั่นคงนักด้วยตัก
 ขันพร้อมซึ่งก็เลิศทั้งหลายด้วย อธิบายทางภิกษุภรรยานั้นเราพระ
 ทศาคทประสงค์ว่ามีศีลมาปฏิบัติ ปฏิบัติไปโดยสถานกลาง สัมมา
 ทิฐิมีสาระของจริง ๔ อย่างเป็นอารมณ์ จึงทำกิจให้ความสันติเลิศ
 สำเร็จได้ สัมมาทิฐิได้เห็นสาระทั้ง ๔ ซึ่งเป็นอารมณ์นั้น ด้วยอำนาจ
 แห่งอันให้ถึงสำเร็จโดยขณะอันเกี่ยวเนื่องกันและกันนั้น ขวียสัจทั้ง ๔ ซึ่ง
 เป็นอารมณ์แห่งสัมมาทิฐินั้น คือ ทุกข์ ๑ สมุทัยเหตุอันไปพร้อม
 กับทุกข์ เหตุให้ทุกข์เกิดขึ้นพร้อม ๑ นิโรธ ธรรมที่ดับไม่เหลือ
 แห่งทุกข์ เป็นที่รุกรันจนสิ้นเชิงเข้าแห่งทุกข์ ๑ นิโรธคามินีปฏิบัติ
 ขัณปฏิบัติไปยังธรรมที่ดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ๑ ในอริยสัจทั้ง ๔ นั้น
 โดยขั้นเข้าแล้ว อุปาทานขันธทั้ง ๕ ชื่อว่าทุกข์ ของทณยาภ ของ
 ไม่สลาย อุปาทานขันธทั้ง ๕ นั้น เป็นทุกข์โดยนิยมนด้วยชาติความเกิด
 อันให้ทุกข์เป็นอนาคตเป็นไปอนาคตทั้งปวงตมทั้งปวงด้วย ด้วยขรา
 ความแก่ความชราโรคแลมรณะความตายมีชาตินั้นเป็นปัจจัยด้วย แล

เป็นทุกข์โดยไม่นิยมด้วยโทษแล้วว่ไร แลความเจ็บกายแลความ
ไม่สบายจิตร แลความคับแค้นทั้งหลาย มีอันประสมกับสัตว์
แลสิ่งของที่ไม่รักใคร่ แลพริกพรากจากสัตว์แลสิ่งของที่รักใคร่
แลไม่ไต่ถึงปรารถนา เป็นไข้เจ็บเป็นแค้นอาศรัยให้เกิดขึ้น มีมาใน
ระหว่าง ๆ ฤดูกาลบางคราวแต่บางแห่ง อุปาทานักขันธทั้ง ๕ เป็นทุกข์
ด้วยนิยตะทุกข์ปถิณณกะทุกชั้นนี้

สมุทัยนั้น คติหาผู้เพ่งนินกณธรรมณนั้น ๆ ไปพร้อมกับ
นันทิราศ กำหนดด้วยความเพลิน เกื้อกูลแก่ความเกิดอีก เป็น
ไปด้วยอำนาจความปรารถนา ในกามแลอะระลวิอะระอินโคอันหนึ่ง
นั้นและ ชื่อว่าทุกขสมุทัย เหตุผู้ขึ้นไปพร้อมกับทุกข์ เหตุให้
ผลเกิดขึ้นพร้อมแห่งทุกข์

นิโรธนั้น ธรรมที่กำหนัดสิ้นเชิงด้วยปราศย่อมโดยไม่เหลือเป็น
ทสละ เป็นทสละคน เป็นที่ปลื้ม เป็นที่ไม่พัวพัน แห่งคติหา
นั้นนั้นและ ชื่อว่าทุกขนิโรธ ธรรมเป็นที่กำหนัดสิ้นเชิงแห่งทุกข์

ทุกขนิโรคามินีปฏิปทานั้น อริยาษฎางคิกมรรค มรรคามี
องค์ ๘ เป็นอริยธรรม ซึ่งเป็นมัชฌิมาปฏิปทานั้นและ ชื่อว่าทุกข-
นิโรคามินีปฏิปทา ข้อปฏิบัติไปยังทุกขนิโรธ สิ่งทั้ง ๔ นั้นชื่อว่า
อริยสัจ เพราะเป็นของจริงอย่างนั้นและ ให้ความเป็นอริยบุคคล
สำเร็จได้

อธิปัตย์ทั้ง ๔ นั้น บ่อมหาเว้าแก่สัมมาทิฏฐิ นั้นโดยปวิวัฏ
 ๓ อากา ๑๒ กุฏกรวิกฤษุทั้งหลาย วัฏฏ ญาณ ๒๒ ญาณ วิชา อาโลก
 คอชัญญาอันรู้เห็นตามจริง มีปวิวัฏ ๓ อากา ๑๒ ทวยอำนาจแห่ง
 สัจจะญาณโดยอากา ๔ กิจจะญาณโดยอากา ๔ กตจะญาณโดยอากา ๔
 ใดเกิดขึ้นแล้วแก่เราผู้ตถาคค ในธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้ยินไม่ได้
 ฟังมาณกาลก่อน ญาณหยั่งรู้เช่นนี้ ยังไม่เกิดไม่มีแก่เราผู้ตถาคค
 เพียงใดแล้ว เราก็คงยังปฏิญาณตนด้วยอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ใน
 โลกกับทั้งเทวคามาพรหม ไม่ได้เพียงนั้น ต่อเมื่อใดญาณหยั่งรู้
 นั้นแห่งเราบริสุทธิ์แล้ว เมื่อนั้นเราจึงปฏิญาณตนด้วยอนุตรสัมมา
 สัมโพธิญาณได้ ทักสกลโลกนตสกลปรัชาณิร

อนึ่งปัญญาอันรู้เห็น ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ความพัน
 พิเศษแห่งเราไม่กำเริบ ไม่มีที่ระเลียมถอยคืนคลาย ชาติความ
 เกิดด้วยเป็นอิตถภาพเบญจันธ แห่งเราชาตินี้มีจบที่สุดแล้ว ยักัน
 ความเกิดอีกแห่งเรามีได้มี บัฏเวกขณะญาณอันหยั่งรู้ประจักษ์แน่
 กิ่งนี้ได้เกิดมีแก่เราแล้ว

-ก็แลเมื่อธัมมิกกับปวัตตคนสุตวเวชยากรณาสตินั้น อันสมเด็จ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนาอยู่ พระผู้เป็นเจ้าโกณฑัญญะบรรล
 พระโสดาปัตติผลญาณ สวากแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เกิดมี
 ขึ้นเป็นปฐมมุนยพทธสวาก ณ พุทธปชาทกาลนั้น ครั้งนั้นเทพเจ้า
 ชาวภุมมสถาน ก็ยินดียิ่งสำเนียงนฤนาทว่า ไฉนแน่พระบรมจักร

อันประเสริฐไม่มีจักรอันยิ่งเกิน อันพระผู้มีพระภาคย์ให้เฝ้าไปแล้ว
ณยาสีปณณมฤคทายวันเมืองพาราณสี อันสมณะพราหมณ์เทพคา
มารพรหม แลผู้ใดในโลกไม่พึงให้เฝ้าไปคอยได้ เทพเจ้าหมู่
ราชมหาราชิกา ได้พึงสำเนียงกังวประภาศแห่งภูมิเทพคา แล้ว
ย่นลือให้เทพคาอัน ได้ยินคือเป็นลำดับไปโดยนัยนี้ ก็ตลกกิ่ง
ควากิ่ง ยามา กุสุมิ นิมมานรติ ปรีณิมมิทวสวัตติ ตามลำดับทั่ว
กามาพรหม จนถึงเทพเจ้าซึ่งเกิดในพรหมกาย โดยขณะหนึ่ง
ควรที่นั้นเสียงกึกก้องขึ้นไปจนถึงพรหมโลก ด้วยประการฉะนี้ ทั้ง
หมื่นโลกชาคน ก็ไต่หวั่นไหวสะเทือนสะท้าน ทั้งแสงสว่างยิ่งไม่
มีประมาณ ก็ไต่ปราณภูมิแล้วในโลก ล่วงเลยซึ่งเทวานุภาพแห่ง
เทพคาเจ้าทั้งหลาย เป็นไปตามที่ควร

ครั้งนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์ทรงทราบบว่า พระโกณฑัญญะ
ได้เกิดกรรมจักขุบรรลโสดาปัตติผล ถึงซึ่งโสดันต์ จึงเปล่งออก
ซึ่งอุทานว่า อัญญาสิ วุต โภ โกณฑัญโญ ฯ โกณฑัญญะภิกษุ
ได้รับแล้วหนอ ฯ ดังนี้ เพราะอาศรัยพุทธอุทานว่า อัญญาสิ อัญญาสิ
ดังนี้ คำว่าอัญญาโกณฑัญโญ ดังนี้ จึงเป็นชื่อแห่งพระผู้เป็นเจ้า
โกณฑัญญะ ผู้มีอายุด้วยประการดังนี้

ครั้นเมื่อพระอัญญาโกณฑัญญะได้บรรลพระโสดาปัตติผลแล้ว
ทูลขอบรรพชาอุปสมบท สมเด็จพระสุคตทรงอุปสมบท ด้วยเอหิภิกข
อุปสมบทแล้ว ก็ทรงสั่งสอนพระภิกษุ เวฬุส มหานาม อัสสชิ

ทั้ง ๕ องค์ ให้บรรลพพระโศภิตะตถิผลแล้วให้อุปสมบทเป็นอุปสัมบัน
 เสรีทั้ง ๕ องค์แล้ว จึงตรัสเรียกท่านทั้ง ๕ พร้อมกัน แล้วตรัส
 เทศนาอนัตตะลักขณะสูตร โดยเวชยาภรณ์ภาสิตว่า รูป วิกขเว
 อนัตตา เป็นต้น เนื้อความย่อแห่งพระสูตรนั้นว่า ทุกภิกขุทั้งหลาย
 หมวก ๕ แห่งชั้นนี้ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อม
 เป็นชั้นที่ประชุมชนสมมุติว่าสัตว์ว่าบุคคล ชั้นขันธ์นั้นเมื่อผู้
 มยัญญามาแยกออกพิจารณาด้วยปัญญาอันละเอียดอยู่ ก็ย่อมปรากฏ
 โดยเป็นอนัตตา ใช้อาคมาตัตถิวน ขันธขันธ์นั้น เมื่อว่าโดย
 ประมวลก็เห็นความยิ่งแล้ว ก็เป็นอนัตตาฝ่ายเดียว หาเป็นอัตตา
 ตัตถิวนไม่ ถ้าหากขันธขันธ์นั้น ระพังเป็นอาคมาตัตถิวน จึงตาม
 ทสสัตว์ทั้งหลายสำคัญนั้นแล้วไซ้ ขันธขันธ์นั้นก็ระพังเป็นไป
 เพื่อความแยกแยกพิชิตไม่ อนึ่งสัตว์ทั้งหลายก็จะพึงได้ในชั้น
 ครบทั้ง ๕ หมู่ แต่ขันธขันธ์อันหนึ่ง วิถีนี้ ๆ ของเราจะเป็น
 อย่างนี้ ๆ เด็ด อย่างเป็นอย่างนี้ ๆ ไปเสียเลย ก็เหตุใดขันธขันธ์
 นั้นทั้งสิ้นจึงเป็นอนัตตาอย่างเดียว เพราะเหตุนี้ขันธขันธ์นั้น แม้
 สัตว์ทั้งหลายมารักใคร่ หวงแหนถนอมแลรรักษาทำนบารุงด้วย
 ความสุข ก็ย่อมเป็นไปเพื่ออาพาธพิชิตแปรปรวนฉิบหายไปซ้ำยัง
 คราวนี้ แลหาเป็นไปในอำนาจเพื่อจะให้ไปไปตามปรารถนาได้ ไม่
 ตรัสแล้วตรัสถามว่า ท่านทั้งหลายจะสำคัญขันธ์นั้นเช่นใด ขันธ
 ครบทั้ง ๕ หมู่ ส่วนหนึ่ง ๆ นั้นเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ครั้นพระผู้เป็นเจ้าทั้ง ๕ ทูลถวายปัญญาตามความเห็นแห่ง
 คน ๆ อย่างนั้นแล้ว เมื่อพระองค์ทรงประกอบในความเห็นด้วยปัญญา
 ชอบ จึงทูลว่าครุภิกษุทั้งหลาย เหตุไฉนท่านทั้งหลายมารู้เช่นนั้น
 เพราะเหตุที่ท่านทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาชอบ ตามเป็นจริงว่า
 มรรคการแปด หรือเวทนา หรือสัญญา หรือสังขาร หรือวิญญาณ อันใด
 อันหนึ่งซึ่งเป็นอกัตต อนาคต ปัจจุบัน ภายในภายนอก หยาบละเอียด
 ไกลใกล้ ทุกสิ่ง เป็นสักว่าสังขาร ของที่ยังจับปรุงแต่ง สิ่งนั้นใช่
 ของ ๆ เรา ส่วนนั้นใช่เรา ส่วนนั้นใช่อาคมมาตัวคนแห่งเรา ท่าน
 ทั้งหลายพึงเห็นชัดด้วยปัญญาอันด้วยปัญญาชอบตามเป็นจริง ถอนความ

ยัคมันด้วยคันหามานะทิกุญสี้อย่างนี้เกิด คุกวณิกมูทั้งหลาย อริบ
 สวากุญ ใกล้เคียงแล้ว เมื่อมาเห็นอยู่ด้วยขณากุญญาณทัตตะอย่างนี้
 ก็ย่อมเห็นอภินายในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ครอบ
 ทุกสิ่ง เมื่อเห็นอภินายก็ย่อมวิสาขปราศยัมไป ด้วยอริยมรรค
 แล้ววิมุกติพ้นพิเศษไปเสียดจากเครื่องเคราหมองไ้ ด้วยอริยมรรค เกิด
 ญาณหยั่งรู้ว่าวิมุกติพ้นพิเศษไ้แล้ว ท่านมาหยั่งรู้ทั่วซั้กแน่นอนว่า สิ้น
 ชาติแล้ว อยู่ยพรหมารัรบ เสร็จกิจที่ชำระค้องทำแล้ว กิจอื่นอีกเพือ
 เป็นอย่างนี้ไม่มี นิพพิทา วิวากะ วิมุตติ วิมุตติญาณนี้ เกิดด้วย
 ขณากุญญาณทัตตะนั้น ด้วยประการฉะนี้

เมื่อพระโลกนารดทวิเสศนาเวชยารณณอยู่ พระผู้เป็นเจ้า
 ทั้ง ๕ บำเพ็ญเพียรโดยแบบค้ายอุบายวิเศษ ก็ทำให้แจ้งพระอรหัตผล
 เกิดองค์พระอรหันต์ขึ้นณโลก พุทธองค์กับทั้งพระโลกนารดด้วย
 ประการฉะนี้ แลณั้นพระองค์ส่งบัญชาจกคัยให้เที่ยวไปในทิศเพือจะ
 แสวงธรรมประกาศพรหมารัรบ เพื่อประโยชน์แก่ประชุมชนเป็น
 อันมาก แลเมื่อพระองค์เสด็จอยู่ณอิสสิปตะนเมฤคทายวันนั้น ก็ทรง
 สั่งสอนยสกุญบุตรกัยสหยา ๕๕ คน ให้บรรลุพระอรหัตตะผลถาวร
 ในเอหิภิกขุอุปสัมปັນ ฝ่ายมารคายิกาแลภริยาเก่าแห่งพระยสนั้น
 ให้บรรลุพระโสดาปัตติผลถาวรในองคศรัทธา แลส่งพระอรหันต์ทั้ง ๕๕
 ให้จาริกไปในทิศเพือประโยชน์กัยหนหลัง

ลำดับนั้น

พระองค์ทรงพิจารณาเห็นซึ่งความขบิรุทธ์แห่ง
 อุปนิสัย ของชาวมคธก่อนเป็นอันมาก เป็นอุปนิสัยลัมปทามัก้าถึง
 นิก แลทรงพิจารณาเห็นว่า จะต้องอาศัยพระเจ้าพิมพิสารธรรมมิกราช
 แล้วประณิฐานพระศาสนธรรมลงในมคธชนบทก่อน พระพุทธประสงค์
 จะใคร่พาอุรุเวลกัสสปเป็นต้น ซึ่งมีวัยยากดมากโลกสมมุติว่า
 ประเสริฐมานานนั้น ไปสั่งสอนให้มหาชนเลื่อมใส พระองค์เสด็จ
 อยู่เมืองพาราณสีตามพระพุทธานุญาตรับแล้ว เสด็จพระพุทธดำเนิน
 ทวิงจะไปยังอุรุเวลาประเทศ ครั้นถึงขำไรีฝ่ายทรงสั่งสอนภิกษุภิกษุ
 กุมาร ๓๐ คน ให้บรรลพพระอริยมรรคพระอริยผลเบื้องต้นคำเพียง
 เสขภูมิ ให้ดำรงในเอหิภิกขุอุปสมบทนั้นแล้ว ให้จาริกไปในทิศ
 เพื่อประกาศพรหมมรรย ฝ่ายพระองค์เสด็จไปยังอุรุเวลาประเทศ
 ทรงทรมารอุรุเวลกัสสป นทกัสสป คุชภักกัสสป สามคนพี่น้องกับ
 ขวรวาประมาณพันหนึ่ง ด้วยอิทธิปาฏิหารแลอาเทศนาปาฏิหาร
 ให้คลายพยศอันร้าย ดำรงในเอหิภิกขุอุปสมบทแล้วพาไปยังคยาดี
 สะประเทศ ทรงสั่งสอนกัวยอนสาสน์ปาฏิหารพิเศษ คืออาภิกต
 ปริยายสูตร โดยเวทย์ภาครณาสีทว่า สัพพิ ภิกขเว อาภิกตัม เป็นต้น
 เนื้อความย่อแห่งพระสูตรนั้นว่า กูกรภิกขุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงร้อน
 เมื่อว่าโดยเนื้อความอย่างยั่งยืนแล้ว ไม่เป็นของเย็น อะไรเล่าชื่อว่า
 สิ่งทั้งปวง สิ่งทั้งปวงนั้น ทวารทั้ง ๖ คือจักษุ โสณ ฆาน ชิวหา กาย
 ใจ เหล่านี้ด้วย ธรรมทั้ง ๖ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

ธรรม เหล่านี้ด้วย วิญญูญาณทั้ง ๖ คือจักขุวิญญูญาณ โสถ, ฆาน, ชิวหา, ภาย, มโนวิญญูญาณ. เหล่านี้ด้วย ผัสสะ ๖ อย่าง คือความประชุมพร้อมแห่งส่วนสาม ๆ เหล่านั้น ความทวารณัยตามลำดับ คือจักขุสัมผัส โสถ, ฆาน, ชิวหา, ภาย, มโนสัมผัสด้วย สิ่งทั้งหลายด้วยรู้แจ้ง สุขหรือทุกข์ หรือใช้ทุกข์ใช้สุข เกิดขึ้นเพราะมีปัจจัยคือผัสสะ ๖ อย่างนั้นอันใดอันหนึ่งด้วย ทวารแลอารมณ์แลวิญญูญาณแลผัสสะแลเวทนานี้ ชื่อว่าสิ่งทั้งปวง เป็นไปด้วยเป็นมีปัจจัยเป็นเหตุ แลเป็นมีปฐมันผลเกิดขึ้นเพราะเหตุ สิ่งทั้งปวงนั้นเป็นของร้อนฝ่ายเดียว ร้อนเพราะอะไร อะไรมาเผาให้ร้อนเล่า ร้อนเพราะเพลิงคือราคะ เพลิงคือโทสะ เพลิงคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความร่ำไร ความเจ็บกาย ความไม่สบายจิตร ความคับแค้น เรืองมากล่าวว่าร้อน เพราะเพลิงกิเลส แลกองทุกข์เหล่านี้ ๆ เผาให้ร้อน สังขารคตะทั้งปวงนั้น ร้อนอยู่เป็นนิจก็เกี้ยว ท่านทั้งหลายจงเห็นแจ้งรู้โดยความเป็นของร้อนอย่างนี้เกิด เมื่ออริยสาวกผู้ได้สัจจแล้ว มาเห็นอย่างนี้ ย่อมเห็นอยุ่หน้าในสังขารคตะทั้งปวง ไม่ยินดีซึ่งสังขารอันใดอันหนึ่ง เจริญนิพพิทาในสังขารแก่กล้า ก็บรรลุมรรคธรรมบรรลุมรรค แล้วบรรลุมุคิอริยผล จนเกิดปัจเจกขณญาณหยั่งรู้ความสันติโดยสิ้นเชิง เสรีจากปัญญาเต็มทีในปหานะภาวนา มีวิมุตติเป็นอกุปปะธรรม ไม่กำเริบเลาเลาด้วยประการใด ประการหนึ่งแล้ว

เมื่อพระโศกนารถครีวเสนาเวชยาภรณ์ภาสทิน้อย พระผู้
เป็นเจ้าทั้งพันสามองค์ส่งญานไปถามเทศนาเจริญวิยัสสนา กับบรรล
อหัตถะผลเป็นคุณที่สุดแห่งพรหมารยย์ ลำคัมมันต์สมเด็จพระผู้
พระภคย์ ครั้นให้เธอทั้งพันสามองค์นั้น ลำเรอหัตถะผลแล้ว
อันพระอรหันต์พันหนึ่งนั้น แวกล้อมเป็นพุทธอภิวาร เสกัพระพุท
ธำเนนไปยังเมืองราชคฤห์ ประทับณลัฏฐิวนทธานสวนตาลหนุ่ม
ทรงแสงธรรมมิกดาให้พระเจ้าพิมพิสาร กับพราหมณ์คหบดี ๓๓ นหุต
ลำเรอพระโสภายัตถิผล นหุตหนึ่งดำรงในสรวณคณัน ครั้นรุ่งขึ้นเวลา
เช้าเสกัไปทำภักตกะภิกษพระราชินเวกน แล้วทรงรับเวฬุณาราม
ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารมคธราชถวาย แล้วเสกัสำราญพระอิริยาบ
ในเวฬุณันนั้น ด้วยประการดังนี้

จึงพระสาริบุตรกะโหมกัถลันระสองสหายอันแสงหวิโมกษธรรม
ไปประพฤติพรหมารยย์อยู่ในลัฏฐิวนทธานปรีพาสก ผู้ปรากฎเป็นคณาจารย์
แผนกหนึ่ง อยู่เมืองราชคฤห์ คึกษาสมันต์ภิกษธรรมไม่เห็นเป็นแก่น
สาร ทำภคิกาสัญญากันในอมตาริคม แล้วแยกกันสัญจรไปเที่ยว
แสวงหาโมกษธรรมเทศการาจารย์ ได้บรรลุโสภายัตถิผลญวนเพราะ
ฟังธรรมปริยายแสงอริยัตถ์ แต่พระอัสสชิเถระเจ้า แล้วพร้อม
กับปรีพาสกบวติศ ๕๕๐ คน ไปเฝ้าสมเด็จพระทศพลอันเสกัอยู่
ณเวฬุณารามนั้น ทูลขอบรรพชาอุปสมบท สมเด็จพระบรมสุคตกทรง
ประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้ว ครีวเสนาตั้งสอนให้บรรลุพระ

อรรถกถาผลวิมุตติ ถึงที่สุดสาวกภูมิ แต่พระสาริบุตรและพระ
โมคคัลลานะทั้งสองนั้น ให้ประคิณฐานในคันทองคระสาวกอันประเสริฐ
แก่มานั้นมากก็ทรงประคิณฐานสาวกให้บริบูรณ์ขึ้น ๆ โดยลำดับ ทรงแสดง
ธรรมสั่งสอนบัญญัติวินัย ให้บริสุทธิ & ประคิณฐานในพระธรรม กระทำ
ตามโอวาทสัทธกศาสนา จนได้ถึงที่ขุณฺโณพิเศษวิมรรคจริยผล ตาม
ควรแก่อุปนิสัยแห่งตน ๆ ด้วยประการดังนี้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์ทรงแสดงธรรมสั่งสอน แลบัญญัติ
วินัยให้สงฆ์สาวกปฏิบัติโดยชอบ ด้วยให้บริสุทธิ & ฝึกหัดฝึกหัด อุตสา
อุตสาห ใ้ขุณฺโณพิเศษวิมรรคจริยผล ตามสมควรแก่อุปนิสัย
สามารถ พระองค์ทรงประกาศพระธรรมไว้ ให้สมบูรณ์แพร่หลาย
เป็นประโยชน์แก่ประชุมชน คือเทพยดาแลมนุษย์เป็นอันมาก
เสด็จพระพุทธเจ้าในสมัยนี้ สั่งสอนไว้ในยถาศักดิ์ในคามนิคมชนบทราช
ธานีนั้น ๆ มีเมืองราชคฤห์ในมคธราชธานีเป็นต้น ประคิณฐานสาวก
มณฑลให้เป็นไปอย่างนี้ นับกาลกำหนดแต่อดีตัมโพธิสมัย ล่วงไป
ได้ ๔๔ พรรษา ครั้นณพรรษกาลที่ ๔๕ เสด็จไปรคเวไนยสัตว์มาตาม
ลำดับ ทรงรับอัมพะปาลิวัน ซึ่งนางอัมพะปาลิวันคิดนิกาถถวายเป็นสังฆาราม
แล้ว จาริกไปกับภิกษุสงฆ์พุทธบริษัท ถึงบ้านเวฬุคามเป็นสถาน
ใกล้เมืองไพศาลีนคร เสด็จจำพรรษาอยู่ณบ้านนั้น ครั้นภายใน
พรรษกาลนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์ทรงพระประชวรลงได้ เกิดทุกข์
เวทนาใกล้มีโรคชณมีพิณาศ แต่สมเด็จพระสุคตเจ้าท้าวพระสติ

สัมปชัญญะทรงออกกลิ่นซึ่งทุกขเวทนา ด้วยอิริยาสน์ชั้นตักฺคณ ทรงเห็น
 ว่ายังมีควรที่จะปรินิพพานก่อน จึงประณามชัยได้ย่ำยักอาพาธพยาภิ
 ทุกข์นั้นเสียให้ว่างยั้งลงไป ด้วยความเพียรอิทธิยาทภาวนา ครั้น
 ดำรงพระกายเป็นปรกตินแล้ว เสกสำราญพระอิริยาบถบำเพ็ญพุทธกิจ
 ณบ้านเวฬุคามนั้น จนกาลล่วงไปถึงเดือนที่สามแห่งฤดูเหมันต์ ซึ่ง
 พระอัฐกฤดาจารย์กำหนดว่ามาชมบุรณมีสมัย เป็นวันปลงอายุสังขาร
 ณป่าवालเกียบกั้นนั้น เมื่อยพพิณหะสมัยเวลาเช้า เสกโคตร
 มินชทายาคเมื่อเวลาแล้ว ครั้นเช้าภิกษุเสกไปยังป่าवालเกียบ
 เพื่อสำราญอยู่กลางวัน พระอานนทเถระเจ้าสาธกผ่านสี่ทนะถวายฉวม
 พฤกษาแห่งหนึ่ง พระองค์ทรงนั่งแล้วประสงค์จะให้พระอานนทกราบ
 ทูลอาราธนา เพื่อดำรงอยู่อายุกับหนึ่งหรือเกินกว่านั้น พระองค์จึง
 กระทำนิมิตรอันหยาย แสงอรุณภาพแห่งอิทธิยาทภาวนา ว่าสามารถ
 จะให้ท่านผู้ใดเจริญ ดำรงอยู่อายุกับหนึ่งหรือเกินกว่านั้นได้ พระ
 อานนทที่ไม่สามารถจะรู้เนื้อความ แล้วได้สัจจอาราธนาฉนั้น พระสุกก
 เจ้าทรงชัยเสียจากท่าน ไปนั่งฉวมไม้ที่ใกล้แห่งหนึ่ง สมเด็จ
 พระผู้มีพระภาคย์ ทรงพิจารณาเห็นปริสสมัยัต พรหมจริยสมัยัต
 ขิริยบุรณเทมที่ ทั้งพระองค์ทรงปฏิญาณไว้ในก่อนทุกประการแล้วจึง
 มิได้ชวนช่วยในการปฏิสังขรณ์พระชนมายุสังขารต่อไป พระองค์ทรง
 กำหนดกาลที่จะปรินิพพานไว้ว่า แท้ไปโดยกาลล่วงแห่งสามเดือน
 พระทถาคคจักปรินิพพานกั้นนั้นแล้ว พระองค์มีพระสติสัมปชัญญะ

ปลงอายุสังขาร ณ ป่าवालเจดีย์ ก็เกิดอัศจรรย์แผ่นดินไหวใหญ่
 แลชนชั้นเสกสยของพสกนิกรทั่วทั้งกลองทิพย์ก็ขึ้นลอยขึ้นในอากาศ
 พระอานนท์ก็เห็นอัศจรรย์นั้นแล้ว ก็เกิดวิวิคตพิศวงจึงชอกจากกรม
 พฤกษา เข้าไปเฝ้าทูลถามถึงเหตุนี้ ทราบว่าพระองค์ไปปลง
 อายุสังขารแล้ว จึงกราบทูลขาราวนาทวังจะให้พระองค์ ก็ทรงอยู่
 ชั่วอายุก็ปีหนึ่ง พระองค์ครีดีห้ามเสีย แล้วเสด็จพระพุทธดำเนน
 บังกุฎาคารศาลาป่ามทวันสั่งสอนภิกษุสงฆ์ด้วยอภิญาเทสิตรวม
 คือ สติปัฏฐาน ๘ สัมมัปปธาน ๘ อธิเบญจ ๘ อินทรีย์ ๕ พละ ๕
 โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์อวชระ ๗ ประการ ๗ ให้ภิกษุฟังสองเสก
 เจริญกระทำมากในสันตทาน ก็ทรงให้พรหมมรรคตั้งอยู่ไค่นานไม่
 เสื่อมสูญ เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ความสุข แก่เทพยคามมนุษย์
 ทั้งหลาย พระพุทธเจ้าจะทรงดำรงอยู่เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้น
 จักสำเร็จได้แก่ประมุขชนเป็นอันมาก ครั้นถึงนั้นแล้วทรงสั่งสอนสาวก
 พุทธบริษัทด้วยสังเวชนิเวศน์แล้วความไม่ประมาณ ตามสมควรแก่บริษัทแต
 กาลสมัย ไปรเวไนยสัตว์เสด็จไปในประเทศนั้น ๆ กาลเกิดอนันท์ก็
 ล่วงไป ๆ ไกลถึงกำหนดซึ่งนิมิตไว้ เมื่อปลงอายุสังขารว่าต้องแค่นั้นไป
 สามเดือนนั้น เสด็จพระพุทธดำเนนถึงเมืองยวาท ประทับอยู่ณอัมพวัน
 ป่าไม้ม่วงแห่งนายบุณฑุคบุตรแห่งช่างทอง นายบุณฑุคมีมารบุตรผู้
 เจ้าของอัมพวันนั้นไปยังที่เฝ้าเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าโลกนารถกับภิกษุสงฆ์

เพื่อรับภัตตาหารวันพรุ่งนี้ ครั้นล่วงราตรีนั้นแล้ว รุ่งขึ้นเป็นมหา
 มงคลสมัยวิสาขบูชาวันมี นายขุนที่กัมมารบุตร ให้ตกแต่งของควรเคี้ยว
 ควรขบิโลกอันประณีต แลมังสสุกรอ่อนเป็นอันมากเสร็จแล้ว
 พระองค์เสด็จจากอัมพวัน ถึงเขตสถานแห่งนายขุนที่กัมมารบุตร
 ทรงนั่งณพุทธอาสน์ แล้วครีเสียบนายขุนที่กัมมารบุตร ให้องคาส
 แด่พระองค์เคี้ยวด้วยมังสสุกรอ่อนนั้น อังคาสภิกษุสงฆ์ด้วย
 ชัชโฆษาหารสิ่งอื่น ๆ ครั้นเสร็จภัตกิจแล้ว ครีเสียนายขุนที่
 ให้นำเอามังสสุกรอ่อนที่เหลืออยู่นั้น ไปฝังเสียในเหวในช่องแล้ว
 ทรงแสดงธรรมมีกถาให้นายขุนที่กัมมารบุตรชื่นชมในกุศลบุญกิริยาแล้ว
 เสด็จพุทธดำเนินไปกัมภิกขุสงฆ์พุทธบริวาร เมื่อพระผู้มีพระภาคย์
 บริโภคภัตตาหารของนายขุนที่แล้ว ก็ทรงพระประสูติพระโลหิต
 เกิดเวทนากล้าหนักใกล้กับมรณะทุกข สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์ ก็มี
 พระสติสัมปชัญญะ ทรงอุทกคณซึ่งทุกขเวทนานั้น ด้วยอธิวาสนะชั้นที่
 คุณแล้ว ก็เสด็จพุทธดำเนินโดยมรรคาโดย หวังจะไปยังกุสินารามนคร
 ครั้นถึงท่ามกลางมรรคา เสด็จแวงลงจากมรรคาเข้าประทับพร้อม
 พดูกษาแห่งหนึ่ง แล้วครีเสียบพระอาสน์ให้ไปตักน้ำดื่มในแม่น้ำ
 ใกล้มรรคานั้น มาเสวยตามพระพุทธรูปเสร็จแล้ว ทรงรับคู้ผ้า
 สึงคิวรณของปลุกกุสมลบุตร แล้วเสด็จพระพุทธดำเนินไปยังแม่น้ำ
 กุลันทันแล้ว เสด็จลงสรงเสวยสำราญพระพุทธรูปอาศรัยแล้ว เสด็จ
 ไปประทับยังอัมพวัน ครีเสียบพระอุทกเถระ ให้ปลาภส้าน้ำดื่ม

ให้เป็น ๔ ชั้นถวาย พระองค์สำเร็จสี่หิไลยาคนรั้งบิณฑกขเวทนาแล้ว
 เสกพุทธาเนนไปยังฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำหิรัญญวิกิ ถึงเมืองกุสินารา
 แล้ว บรรลุถึงอุปัชฌาย์คนสาธวันมณฑลสถาน ทวีตสังฆพระอาณัติให้
 แด่ทั้งพระแท่นปรินิพพานโศภิตัน ณะระหว่างแห่งสาธพุกษทั้งคู้
 ฝนที่สูงเขื่องพระเคียรณภิกษุอร ทรวงสำเร็จสี่หิไลยาคนโดยข้าง
 เขื่องขวา ทั้งพระบาทเหลื่อมด้วยพระบาท มีพระสถิตสัมปชัญญะ แต่มี
 ใต้มีอุฏฐานสัญญาามนสิการ สมัยนั้นคันธรั้งทั้งคู้ ก็เสกคอกอกในอัน
 ไซ้ฤกฏกาลเบิกยานโคจรอยพุกษมณฑล ทั้งแต่มูลรากเขื่องคัน
 ทลชกยอกกักากายก้วยคอกเป็นอันเคี้ยว ล้วนเบิกยานหล่นลงยัง
 พระสรีระเพื่อจะบูชาพระศากยเจ้า ทั้งคอกมนทาวพเนของทิพย์
 มีในเมืองสวรรค์ แลฤณแห่งนั้นทนต์คนธชาติของทิพย์ ก็ตกลง
 จากอากาศยังพระสรีระแห่งพระศากยเจ้า ทั้งคนธทิพย์เทพเจ้า
 ก็ขึ้นลือประโคมในอากาศ เป็นมหานฤนวลโกลาหล เพื่อจะบูชา
 พระศากยคตคพลในอวสานกาล พระอาณัติทูลถามถึงการปฏิบัติใน
 พระสรีระแห่งพระศากยเจ้า พระองค์ตรัสว่าให้ปฏิบัติทั้งในพระสรีระ
 พระเจ้าจักรพรรดิราช • อนึ่งพระอาณัติว่าฟังถึงคนอันยังเป็นเสช
 อุกคละอยู่ แลพระศาสดาผู้ทรงอนุเคราะห์เล่าก็จักปรินิพพาน เกิด
 โทมนัส พระโลกนารถทรงทราวยแล้วตรัสว่าท่านเป็นผู้มีบุญได้ทำไว้
 จงประภอยความเพียรจักเป็นชีณาสพลัยพลัน อนึ่งพระอาณัติกราบ
 ทูลปรารภถึงเมื่อก่อน รวนโกลัจำพรรษา แลเมื่อปรารภแล้ว

ภิกษุผู้ทรงคุณให้เจริญใจ มาเฝ้าแล้วได้เห็นได้พบ ก็ให้เกิดความ
เลื่อมใส ครั้นพระผู้มีพระภาคย์ยวินิพพานแล้ว จักมีได้เห็นได้พบ
มโนภาวนียภิกษุทั้งหลายเช่นนั้นแล้ว พระองค์ทรงแสดงที่ ที่พระ
ศากยโคตเจ้าพระสุคิวกะพระศรวณ ๑ ที่ ที่พระศากยโคตเจ้าพระสุคิวกะ
อนุชระสัมมาสัมโพธิญาณ ๑ ที่ ที่พระศากยโคตเจ้าให้พระอนุชระธรรม
จักรเป็นไป ๑ ที่ ที่พระศากยโคตเจ้ายวินิพพานด้วยอนุชากิเสสนิพพาน
ธาตุ ๑ ที่ ที่สถานนั้นทำให้เกิดความเลื่อมใสแลสังเวชนีกุลยคุณผู้
มีศรัทธา มโนภาวนียภิกษุทั้งหลายระพวงมาณที่ ๔ สถานนั้น ครั้นนั้น
พระองค์ตรัสสั่งพระอาณนท ให้ไปบอกมณฑลกะษัตริย์เมืองกุสินารว
ให้ทราบ จะได้มาเฝ้าถวายบังคมพร้อมกัน ขอบ้างให้ถือครองนโม
ภายหลังว่า ท้าได้เฝ้าพระองค์ไม่ดังนี้เลย

มณฑลกะษัตริย์พร้อมทั้งโอรส แลเสนาและประชาชนก็ เสด็จไป
ถึงสาธวันแล้ว พระอรหันต์จักโดยวงษะทรงกลให้ถวายบังคมแล้ว
กราบทูลให้ทรงทราบเสร็จในปฐมยาม ครั้นถึงมัชฌิมยาม สุกัททะ
ปริพาชกมาเฝ้าทูลถามปัญหา ปวารณถึงครุฑทั้ง ๖ มีปฐมกัณฐก
เป็นต้น สมเด็จพระพุทธพลกัณฐกห้ามเสียบแล้วทรงแสดงศากยโคตธรรม
วินัยว่า เป็นนิชฌานิกะที่เกิดแห่งสมณะ ๔ เหล่า คือพระอรหันต์
ผู้บรรลุโลกุตระคุณ สุกัททะให้เกิดความเลื่อมใส ทูลขอบรรพชา
อุปสมบท แล้วบำเพ็ญเพียรทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัตตผล เป็น
สักกีสาวอภายหลังแห่งพระผู้มีพระภาคย์เจ้า ครั้นถึงปัจฉิมยาม

พระองค์ตรัสเรียกพระอาณัติให้เป็นผู้รับเทศนาประทานพุทธโอวาทแก่
 ภิกษุบริษัท เพื่อจะให้มีความเคารพต่อธรรมแลวินัย ทั้งไว้ในที่
 แห่งพระศาสนาว่า เมื่อพระศาสดาเสด็จไปวิปทานแล้ว ท่าน
 ทั้งหลายเหล่าภิกษุบริษัท จะพึงคิดไปอย่างนี้บ้างว่า ฝ่ายนี้คำสั่งสอน
 ที่เป็นประธาน มีพระศาสดาผู้สั่งสอนล่วงไปแล้ว พระศาสดาแห่ง
 เราทั้งหลายไม่มีดังนี้ คุณอาณัติ ข้อนั้นท่านทั้งหลายไม่พึงเห็นอย่างนี้
 ด้วยมาครว่าเราผู้พระศาสดาล่วงไปแล้ว ซึ่งท่านทั้งหลายจะมา
 เข้าใจว่า ศาสนาคำสั่งสอนมีพระศาสดาล่วงไปแล้ว เราทั้งหลาย
 ไม่มีพระศาสดาทิ้งนั้น บมีกรรมมิชอบเลย ธรรมก็กวีวินัยก็อันใด
 อันเราผู้พระศาสดาได้เสด็จแล้ว ได้บัญญัติแต่ทั้งนี้ไว้แล้วแก่ท่าน
 ทั้งหลาย เมื่อเราผู้พระศาสดาล่วงไปแล้ว ธรรมแลวินัยนั้นเป็น
 ศาสดาแห่งท่านทั้งหลาย แด้นั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
 แสดงอนันตศีลเพื่อถอนสิกขาบท แลยังบัญญัติให้ลงพรหมทัณฑ์แก่พระ
 คณินะ แลห้ามอาวุโสวาทสมุทจาร แล้วปวารณาภิกษุสงฆ์ทรง
 สรรเสริญว่าท่านทั้ง ๕๐๐ องค์ ซึ่งโดยเสด็จอยู่ในกาลนั้น ล้วน
 อริยบุคคลทั้งสิ้นเสร็จแล้ว ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย ประทาน
 ขัณนิมโฆวาทว่า หนันทาฐนิ ภิกขเว อามันตยามิ वो คุณภิกษุ
 ทั้งหลาย ตามเถิดบัดนี้เราผู้พระศาสดาเรียกท่านทั้งหลายให้รู้
 วยธัมมา สังฆาร สังฆาร ธรรมทัชชัชประชุมแห่งทั้งหลาย มีความ
 เสื่อมความฉิบหายไปเป็นธรรมภา อธิปมาเทน สัมปทาเทถ ท่าน

ทั้งหลายจงให้ ก็ทั้งปวง คือประโยชน์คนแลประโยชน์ผู้อื่น แล
 ไตรสิกขาถึงพร้อมบริบูรณ์ในสันดาน ด้วยไม่ประมาทเกิด อันนี้เป็น
 พระวาทะมีณกาลภายหลัง วาจาที่สุกแห่งพระศากยโคตมเจ้าเพียงเท่านั้น
 แลนั้นพระองค์มิได้ตรัสอื่นใดอีกเลย ทรงกระทำปรีณิพพานบริกรรม
 ทรงเข้าสัญญาเวทียกนิโรธสมาบัติ ด้วยจิตรสังขาร คือสัญญาแล
 เวทนา พระองค์ดำรงอยู่ในนิโรธสมาบัติ ตามกาลที่พระองค์ทรง
 กำหนด แลแล้วเสด็จออกจากนิโรธสมาบัติ แลแล้วเข้าสู่ปรารพสมาบัติ
 เป็นปฐมโลกิยะ ตั้งแต่แนวสัญญานาสัญญาขณะ จนถึงทุกขนิพพาน
 แลปฐมนิพพาน ครั้นเสด็จออกจากปฐมนิพพานแล้ว ก็ทรงเข้าทุกขนิพพาน
 ออกจากทุกขนิพพานแล้ว เข้าสู่ทุกขนิพพาน ออกจากทุกขนิพพานแล้ว
 เข้าสู่ทุกขนิพพาน พระองค์เสด็จออกจากทุกขนิพพานแล้ว พระองค์
 ปรีณิพพานณะระหว่างเสด็จ ลำดับแห่งความพิจารณาองค์แห่งทุกข
 นิพพานนั้น ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาทู ฌปัญฌิมยามแห่งวาทะ
 วิสาขบรรณมีมหาเมฆกลสมิยะ ด้วยประการฉะนี้ ก็เกิดมหัศจรรย์
 แผ่นดินไหวใหญ่สะเทือนสะท้าน เกิดการโลมชาติชูชันสยดสยอง
 กลองทิพย์ก็ขึ้นลือลั่นสนั่นดำเนินในอากาศ พร้อมกับกาลปรีณิพพาน
 แห่งสมเด็จพระโลกนารถสัมมาสัมพุทธเจ้าใน ฌปัญฌิมกาล ลำเนาโคจรธรรมทานิยมหาภิเนษกาลให้ขึ้นไป ใน
 ปรีณิพพานสมัยด้วยประการดังนี้

แลเมื่อสมัยพร้อมด้วยปรีณิพพาน แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าใน
 ท้าวสหัมบดีพรหม ท้าวโกสีย์เทวราช พระอนุรุทธ พระอานนท์

ทั้ง ๔ นี้ได้กล่าวคาถาแสดงความจริงแท้ แลความเลื่อมใสแห่ง
 คน ๆ คาถาแห่งท้าวสหัสมหิศรหมื่นมีความว่า บรรดาสัตว์ทั้งหลาย
 ทั้งปวง ถ้วนหน้าไม่มีเหลือในโลก ถ้วนระทอทั้งซึ่งร่างกาย
 ไร้มมลพิษพัสสาช ในโลกไรเล่า แต่องค์พระศาสดาซึ่งเป็น
 พระศาสดา ทรงพระคุณอันใหญ่หลวงเช่นนี้ ไม่มีผู้ใดจะเปรียบปาน
 ทรงพระศัณ्ฑิบุญญาถรณ์ ครุสรีโคบาลังพระองค์ ถึงซึ่งกำลังคือ
 ทศพลญาณแล้ว ยังมีถาวรมั่นคงดำรงอยู่ได้ มาถึงขั้นอันประเสริฐ
 เลียบแล้ว ควรจะสังเวชสลดกัน

คาถาแห่งท้าวโกสีย์มีความว่า สังขาร จรรวมทั้งหลายที่บังเกิด
 ประชุมแต่ง ไม่เที่ยงทนอ มีจรรวมทั้งเกิดขึ้นแลเสื่อมสลาย
 ไปเป็นปรกติ ย่อมบังเกิดขึ้นแล้วดับไปไม่ยั่งยืนถาวรมั่นคงอยู่ได้
 ความที่สังขารนามรูปขันธ์เหล่านั้น วัฏฏะโดยวิเศษมิได้เป็นไป
 นำมาซึ่งความสุข เหตุสังขารทุกข์ คือ ชาติ ชรา มรณะ บังคับ
 มาครอบงำ

คาถาพระอนุรุธมีความว่า พระพุทธเจ้ามีจิตอันยังยืนเป็น
 เช่นนั้น ในโลกจรรวมทั้ง ๘ ท่านมิได้หวั่นไหว สมชัสสสาสะทาบใจก่อน
 แลยัสสสาสะทาบใจกลับก็สิ้นไม่มีแล้ว พระมุนีโลกนาถมิได้หวั่นไหว
 สะทกสะท้านด้วยกรรมอันใดอันหนึ่ง ทรงพระปรารภกระทำซึ่งสันติ
 ความระงับคือพระนิพพานเป็นอารมณ์ กระทำแล้วซึ่งกาลอันใด อัน
 พันพิสัยสามัญสัจจ์ พระองค์มีจิตมิได้สะทกสะท้านหวั่นไหวทั้งปวง คอ

มรดกธรรมเลข ใ้ก่อเกิดขึ้นซึ่งทุกขเวทนา ด้วยพระสติสัมปชัญญะ
อันอุดม ความพ้นแห่งกิตรกัวยสามารถอนุปาทิเสสนิพพานได้มีแล้ว
ประหนึ่งประทีปอันไฟโรจน์ชีจวาลกัยไปณนั้น

กาลาพระอาณัติมีความว่า เมื่อพระสัณมาสัมพุทธเจ้าผู้
ประกอบกัวยอาการอันประเสริฐทั้งปวง กัยจันธยวินิพพานแล้ว
มหัตถรรพ์ให้สยกสยของสกุ้งหวาก แลโลมชาติชู้ชน ได้เกิดมีแล้ว
ณครั้งนั้น ปรากฏแก่เทพยดาภนษย์ทั้งหลาย ท่านทั้ง ๔ องค์
ไ้กล่าวคาถาแสดงความดังเวช มีเนื้อความกัยวิสันนามาณ

(เนื้อความตามอาพัมเพียงนี้)

เขตท้าวตา ภควโต
 ชาติโต ขาว นีฬพานา
 เหตุสัมปทาทีถิ
 สัมปทํ ทิวชิ สุธุ
 สุเว สุเว นิเสวันตุ
 คัมมเขเนว อิมมัสส
 ธนุสสตาบิ เสวันตุ
 วัคคโต นานา โหนคัมบิ
 สุขเขตทาสินญเฑ
 สวัคคติ วิวาคาย
 คัสสิมา ปสาทํ โรเปณตุ
 นรามา ธัตถกามา
 พุทฺเธ ปสันนา สุปสันนิจิตฺตา
 สุปญฺญกามา สุขโต ลเภยฺยํ
 บิ บิ อูปจิตํ ปญฺญ
 อโธ อิมมัสสวเนน
 คินนิพทออิมมสํ
 เกโตปสาทลสิทํ

ปวัคคิตฺธิภา กถา
 สมาสเนว นิฏฐิกา
 ทิปปันนํ ทถากถา
 อิมิ อาเรนตุ สาธโว
 สัมพุทธานุสสํ อิมิ
 สัมมัสสํ ๑ ตโต ปริ
 ขณา คํ รตนคัตถิ
 ปญฺพิทํว ธัตถโต
 ปุชามิผลลสิทวิยา
 นิโรปสมาย ๑
 สนิมา วิทฺธินตุ โรปิถ
 อิมมัสสํ รตนคัตถเย
 อิมิเม ๑ สํเขยิ ๑ คินนิพทเช
 อาสาธย สิทํ ๑ อถ ทุกฺขโมกฺข
 สักการาโรปเนน ๑
 พุทฺธานุสสคิยา ๑
 คุณานุสสรณํ ๑
 อคคสิม รตนคัตถเย

มหันเตน อัสสาเหน
 ทัสส ทัสสเสว ปุณฺณุตฺต
 สาธุ เทวา ยักขา นาคา
 สยามวิญฺญูภาโล ฯ
 ราชานิรตฺตกา ามิ
 ทัสสมิ ทัสสมิ สุปุณฺณุตฺต
 สักกจี อนโมทนฺตุ
 ทาย เทสฺ สมิชฺฌนฺตุ
 สัพเพ สุมนา โทนฺตุ
 เท เท เทวา ฯ สทฺธวาน
 เมตฺตํ ปิรํ ปุณฺณุเปนฺตุ
 สัมมา ฯ ปรีโถเปนฺตุ
 อหิทานิ อปเนนฺตุ
 สัพพันฺทรา ยโมกขาย
 สักกจี อุตฺตมเกนฺตุ
 สวีนฺตุ ฯ อารักข
 เข ฯ ชลาสมุพฺพิชฺฌาชา
 อเวรา โทนฺตุ สัพเพเต
 ยัสสํ อนนฺตํ อนนฺตํ
 วิว ติญฺญูทฺถ สักกมฺโม

กาเล สัมมา ปวตฺตคํ
 ภาสิ ภวันฺตุ ปาณิน
 ปุณฺณายา สมากตา
 ราชานํ ยานุภาสิโน
 อโธ เจตฺยาภิรตฺตกา
 ทายาหา โทนฺตุ ปตฺตติกา
 สัพพสฺมิมํ ทตฺตสทฺธิยา
 สัมมตฺตโย ยถา ติกา
 สัมมตฺตกา ปโมทิกา
 ปุณฺณุตฺตํ ปตฺตติมํ สุก
 มทาวาเช นวิสฺสเร
 อิมํ กาวรณคฺคตฺติยา
 หิทานิ อปเนนฺตุ ฯ
 อภิรตฺตนฺตุ น สทา
 สัมมา สัมพทสาสนํ
 สาสนํ อิมํ มารีณํ
 สํเสกโขปปาทิกา
 อนิมา นิริยํ ททวา
 มา ฯ สวีสฺสมาคมา
 ทถาคคยํ ปเวทิก

โลกียโลกุตฺตว มัคคํ
 สัมมา อาริ ยเวจฺจนฺโต
 วุญฺญูปยชีวภูตานํ
 มาตาปิตา ฯ อัคริชา
 เหว อัมเมเน วาชาโน
 เขมุตฺตมสรวณานิ
 ทานสัลลาภานาหิ
 เทวทิมินฺตเทวานํ
 อานุภาวา มนุสฺสสินทํ
 สัพพทา อภิรักขันตุ

โลกัสส สัมปโยคยํ
 กาเล เทโว ยวีสฺสตุ
 อูปการาย สาธุกํ
 นิจํ รักขันติ ปุคฺคกํ
 ยชํ รักขันตุ สัพพทา
 ทินฺนํ วสุณเมว ฯ
 นิยฺยณฺนกุสฺสัสส ฯ
 อคฺคกามหิเตสินํ
 สยามานํ วัฏฺฐวักขณํ
 โสทถิ ปาเปณฺตุ สัพพโส

กถาแสดงปวัตติแห่งพระผู้มีพระภาคย์ อังคิรตลักขมุนีโคกม
 สัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น จัปเต็มแต่ชาติความยังเกิด ด้วยรูปกาย
 อกรรมกาย จนถึงปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุจบแล้วโดยย่อ
 ด้วยภวามรรคที่ได้วิชิษณา ในสามเวลาเท่านั้น แดกกถาแสดงปวัตติ
 แห่งพระผู้มีพระภาคย์ ซึ่งได้วิชิษนามานี้ แดสงพระคุณคือสัมปทา
 ทั้ง ๓ เหตุสัมปทา ๑ ผลสัมปทา ๑ สัตตูปการสัมปทา ๑ เหตุนั้น
 คือมหารุณาสมาโยคความประกอบโดยเชื้อเพื่อด้วยดี ซึ่งพระกรุณา
 ใหญ่ในสัตว์เป็นอันมาก ไม่มีประมาณ แล้วขยับขึ้นในพระสันตान
 มีไก่เกิดอนคตลายเป็นเหตุของคันประการ ๑ ความชวนชวนเพิ่มพูน
 โภอิสมาการสังสมกคฺคพทธการกรรม เป็นอเนกประการพิจิตรนัก
 อันสัตว์ อันยากที่จะกระทำได้ สิ้นกาลนาน อันระพินัยด้วยโกฏีแห่ง
 กบเป็นอันมากเป็นเหตุประการ ๑ กิจที่ ๒ นี้เป็นเชื้อขันธ์ จึงให้
 สำเร็จผลแลสัตตูปการ ซึ่งชื่อว่าเหตุสัมปทา

ผลสัมปทานั้น เป็น ๔ คือญาณะ ปหานะ อานุภาวะ รูปกาย
 สัมปทา มีคฺคญาณ พระปรีชาญาณอันรู้แจ้งชัดในมรรคทั้ง ๔ เป็น
 ที่ตั้งแห่งสัพพัญญุตญาณ แลญาณอันมีทศพลญาณเป็นคัมภ์ พระ
 ญาณอันสามารถในไฉยธรรมโดยสทก . อันธรรมอันใดอันหนึ่ง
 มีอาจะกระทบในระหว่างไก่ พระญาณทั้งปวงนี้ชื่อว่าญาณสัมปทา
 อัจฉินคณนุปาทธัมมตาปาทน ซึ่งพระองค์ทำกโลกกยทั้งวาสนาให้
 พินาศ มีอันยังเกิดขึ้นอีกในสันตानมีไก่เป็นอกรรมกา ชื่อว่าปหานะ

สัมปทา อาธิปัตติ แลซึ่งพระองค์เป็นอธิปัตติ แคล้วคล่องไม่ชักขวาง
ในการกระทำฤทธิ เป็นอิศวรในจักรให้สิ่งซึ่งประสงค์สำเร็จไต่ทุกประการ
ชื่อว่าอานนภาวสัมปทา อัครภาวสัมปตติ ความบริบูรณ์แห่งอัครภาพ
อันประทับด้วยพระมหาปฐวิสถัตถณะแลอนุพยัญชนะ เป็นนภนาภีเศก
ของสกลโลก ชื่อว่ารูปกายสัมปทา คุณทั้ง ๔ อย่าง คือญาณะ
ปธานะ อานนภาว รูปกายสัมปทานี้ ถึงพร้อมบริบูรณ์ขึ้นเพราะเหตุ
ทั้ง ๒ นั้น จึงชื่อว่าผลสัมปทา

สัทคุปกาละ คือการทำอุปถัมภ์เกื้อกูลแก่สัตว์นั้นเป็น ๒
กัธ อาสยะ ปโยค หิตกามทา ซึ่งพระองค์มีพระไทยเยือกเย็นด้วย
ความกรุณาปรารถนาประโยชน์ต่ออยู่เป็นนิจ แม้ในสัตว์ผู้ผิดก็มีเทวทัต
เช่นกัน ชื่อว่าอาสยสัมปทา

นิรเปกซ์สัธ อัมมเทสนา แลซึ่งพระองค์มีพระหฤทัยบริสุทธิ์
มิได้หวังต่ออาณานิยมแล้ว เทสนาแลสงฆธรรมทั้งสอนสัตว์ ด้วยยานะตรัย
คือศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นปฏิปทาทางพระนฤพาน เบิกเผย
จำแนกกระทำให้คนชัชนซึ่งธรรมนั้น ๆ ให้สัตว์ผู้มีอุปนิสัยเข้าใจ
แล้วทำเนินตาม ทรัสรู้ในโลกุตตวาทิยมรรคผล ชื่อว่าปโยคสัมปทา

สัพพาปาขี สัมปทาครบทั้งสามนี้ บริบูรณ์แล้ว ในพระศกาคค
เท่านั้น ขอสาธุชนทั้งหลายจงทรงจำสัมปทาคูณทั้งสามนี้ไว้ด้วยดี
อย่าให้แคลงคลางก สงสัยเสงพพุทธานุสสติ ความระลึกถึงพระพุทธเจ้า
โดยพระคุณนี้เนื่องในทุทุกภพกาล เมื่อระลึกพุทธานุสสติจึงชักสำเร็จ

เป็นมธุชอุบายแล้ว จงเสพอิหม่ามานุสสติ ระลึกถึงคุณพระธรรม สังฆา
 นุสสติระลึกถึงคุณพระสงฆ์ผู้สาวกให้เจริญพิเศษต่อไป เพราะวัตนะ
 ทั้งสาม คือพระพุทเจ้า พระธรรมแลสงฆ์นี้ แม้ถึงต่าง ๆ กัน
 โดยวัตถุ ก็เนื่องกันเป็นอันเดียวโดยเนื้อความ เมื่อบุคคลมาตาม
 ระลึกคุณพระพุทเจ้า แม้ประจักษ์แก่จิตรแล้ว แม้คุณพระธรรม
 พระสงฆ์ก็ปรากฏเนื่องประพันธ์ไป เมื่อตามระลึกคุณพระธรรมแจ้ง
 แก่ใจแล้ว แม้ถึงคุณพระพุทเจ้า คุณพระสงฆ์ก็ประจักษ์ชัด อนึ่ง
 เมื่อมาตามระลึกคุณพระสงฆ์ พุทธสาวกเป็นอารมณ์โดยประจักษ์แล้ว
 แม้ถึงคุณพระพุทเจ้าพระธรรม ก็ประจักษ์ชัดเนื่องประพันธ์ไป
 วัตนะทั้งสามแม้ต่าง ๆ โดยวัตถุ ก็เนื่องโดยเนื้อความด้วยประการดังนี้

อนึ่งวัตนะทั้งสาม คือพระพุทเจ้า พระธรรม พระสงฆ์นั้น
 เป็นเขตรอนันตียิ่งใหญ่ เป็นไปเพื่อจะสำเร็จผลพิเศษแห่งบุญ มีบุญ
 เป็นกัน แก่ผู้บำเพ็ญด้วยจิตรอันเลื่อมใส อนึ่งพระรัตนตรัยเป็นไป
 เพื่อวิราคะ จะสลายคลายกิเลสอันย้อมจิตรให้ปราศไป แด้นิโรธ
 ทัฬหีแห่งเพลิงกิเลสแลของทุกข เป็นไปเพื่อจะให้กิเลสอันเผา
 สิ้นคานสัตว์สงฆวางใจไป เพราะเหตุนี้ขอเทพคามาณุษทั้งหลาย
 ปราถนาประโยชน์ จงปลุกความเลื่อมใสลงในพระรัตนตรัยนี้ให้มั่น
 รักษาความเลื่อมใสที่ปลุกลงแล้วนั้นไว้ด้วยคำยาให้เลื่อมคลาย ขอ
 เทพคามาณุษทั้งหลาย ที่ใดเลื่อมใสในพระพุทเจ้าพระธรรม
 พระสงฆ์สามวัตนะนี้ สิ้นคานก็ปราถนาบุญกุศลสมันต์ อาศรัยไว้

สก็ยคุณพระรัตนตรัย เป็นเหตุ^๕ของกันแล้ว พึง^๕ได้สำเร็จความ
ปรารถนาในสุขประโยชน์ พึง^๕ประสมบรมัตถคุณ^๕พิณสังสารทุกข^๕ทั้งปวง
ตามประสงค์^๕แห่งคน ๆ นั้นเทอญ

ก็แลการกุศลบุญราศีส่วนใด ๆ ที่ท่านผู้เป็นทนายศรัทธา
ได้บำเพ็ญ^๕สมณียกิจ^๕นี้ ด้วยยกเครื่อง^๕สักการะ^๕สัมมาภิमानะ
บูชา^๕ภักดิ์ มี^๕ประทับแลอยู่^๕ณ^๕วิภิกขุ^๕เป็นต้น ขึ้น^๕เป็นพุทธานุชา
แลสก็ยพระธรรมเทศนา ส่วน^๕ธรรมสวนะ^๕มี^๕ และ^๕ระลึก^๕พระพหุคุณ
เป็นพุทธานุสสติ ระลึก^๕คุณ^๕แห่ง^๕ธรรม^๕แลสงฆ์^๕เนื่อง^๕ด้วย^๕รัตน^๕นั้น ส่วน
อนุสสทาน^๕ตรียซึ่ง^๕เสร็จ^๕ด้วย^๕กมล^๕ทุก^๕ข เลื่อม^๕ใส^๕ใน^๕พระรัตน^๕ตรัย
อัน^๕เลิศ มี^๕อุสา^๕หะอัน^๕ใหญ่^๕บำเพ็ญ^๕ใน^๕สมณีย^๕กิจ^๕นี้^๕โดย^๕เคารพ^๕เป็น^๕สัมมา
ปฏิบัติ เป็น^๕ไป^๕ด้วย^๕ธรรม^๕ฉันทะ^๕อัน^๕แรง^๕กล้า แล^๕วิริยะ^๕จิตตะ^๕วิมังสา
อัน^๕ไพศาล ขอ^๕สัตว์^๕ทั้ง^๕หลาย^๕วง^๕ได้รับ^๕ส่วน^๕กุศล^๕นั้น ๆ ด้วย^๕กัลยาณ^๕มี^๕ตร
กุศล^๕ฉันทะ^๕รัก^๕ก็ ส่วน^๕อนโมทน^๕กัมม^๕ให้^๕เป็น^๕ไป^๕ณ^๕สันต^๕ทาน^๕แห่ง^๕คน ๆ
ให้^๕การ^๕กุศล^๕เป็น^๕ดัง^๕ประทับ^๕ใหญ่^๕ชัชวาล^๕ย์ ให้^๕วิภา^๕โกภาส^๕เอิก^๕ยาน
แก^๕อเนก^๕ชน^๕นิกาย ขอ^๕เทพ^๕ยคา^๕แล^๕คน^๕ธรรพ^๕ กุม^๕ภัก^๕ต์^๕นาค^๕ยักษ^๕
อเนก^๕นิกร^๕ ซึ่ง^๕ได้^๕มา^๕สโม^๕ส^๕ว^๕ณ^๕ธรรม^๕สวน^๕ะ^๕มณฑ^๕ล^๕นี้ อีก^๕เทพ^๕ยเจ้า
ทั้ง^๕หลาย^๕ซึ่ง^๕รักษา^๕พระ^๕ราชา^๕อาณ^๕าเข^๕ตร ทั่ว^๕สกล^๕ประเทศ^๕สยาม^๕รัฐ
มณฑ^๕ล ทั้ง^๕เทพ^๕ยเจ้า^๕ซึ่ง^๕รักษา^๕กรุง^๕เทพ^๕มหานคร อม^๕รัตน^๕โกสิน^๕ทร์
มหิ^๕น^๕ทรา^๕บุ^๕ธ^๕าย^๕บรม^๕ราช^๕อาณ^๕ัน ทั้ง^๕เทพ^๕ยคา^๕ซึ่ง^๕อภิ^๕บาล^๕พระ^๕ราช^๕นิเว^๕ศน์
อุค^๕ม^๕สถาน มี^๕พระ^๕ม^๕ห^๕าน^๕พ^๕ญ^๕ล^๕เสว^๕ท^๕ร^๕ค^๕ิ^๕ต^๕ร^๕เป็น^๕ต้น อีก^๕เทพ^๕ยคา^๕ซึ่ง

รักษาพระพุทธรูปปฏิมากรพระสถูปเจดีย์ทุกมณฑล วจได้มีส่วนโดย
 ธรรมทายาท ในกุศลสุขพิชฌัญญาค้นนั้น ๆ อนุโมทนาโดยเคารพ
 เพื่อระสำเริงแห่งสมบัติทั้งปวงซึ่งตนปรารถนา ขอสมบัติสุขพิเศษส่วน
 มนุญผลความประสงค์ วจสำเริงแก่เทพยเจ้าแลเหล่าภูตนิกรทั้งหลาย
 นั้น ด้วยยึดทานุโมทนามัยกุศลเจตนาเป็นเหตุ วจเกษมโสมนัส
 ปรีดาทุกทิพาราคีรกาล

อนึ่งเรขังไมตรีวิศวโคบาลเนหะเปรมฉันทระภักดี อภิบาล
 รักษา ด้วยธรรมิการักษาวโรธบาย นำอนัตตะส่วนไซ้ประโยชน์
 ออกไปเสียให้พินาศ นำอัตตะสุขประโยชน์เข้าไปให้ตามประสงค์
 วจรักษาให้นิรโรคภัยทุกข์วันตราวยยับยั้งทุกสรรพกาล ให้มีความ
 เกษมสำราญนฤทุกชนดุจยให้มีแต่ศิริสวัสดิ์ทุกสรรพสมัย อนึ่งขอ
 เทพยเจ้าทั้งหลาย วจอุปถัมภ์พระพุทธรูปธรรม ให้ดำรงเป็นไป
 เพื่อประโยชน์แลความสุขแก่สัตว์โลกสืบกาลนาน อนึ่งเรขังอารักขา
 คุ้มครองสาธุชนผู้ประพฤติธรรมทั้งหลาย ให้สวดกในประโยชน์ตน
 แลประโยชน์ผู้อื่นทุกประการ ก็แลสัตว์ทั้งหลายเหล่าใด พวก
 ชลามพุชระกำเนิด เกิดในบ่มเยือกเป็นคัพพะไสยกะสัตว์นฌณเดกรรม
 มารกา แลฉณชาชะกำเนิดเกิดในฟอง แลสังเสหชะกำเนิดเกิดใน
 เท้าไคล แลอุปปาทิกะกำเนิดทั้งลอบมาเกิดเจริญในทันไคเช่น
 เทพยกา เหล่าสัตว์ผู้กำเนิดทั้งปวงนั้น วจอย่ามีเวรอย่ามีทุกข์
 วจนิรโรคภัยทุกข์วันตราวย วจเห็นแก่สรรพภาวะจิมโนกรรมทั้งหลาย

ที่ไม่มีไทย ข้าพเจ้ามาพึ่งพานการบาชุวิศอกุศลคุณพิทักษ์
 อันประกอบด้วยไทยที่จะเพ่งแว่นนั้นเลย ขอพระศธรรมที่พระคณา
 เจ้าให้ทรงแสงประกายไว้ ขอสงมรรคส่วนโลกิยะแลโลกุตระ
 ให้สว่างไสวแก่สัตว์โลก สติคำรงอยู่สันกาลนาน มหาเมฆจง
 ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เพิ่มพรวนธารทั่วพสุธาคลให้มนุษย์นิกร
 แลปัสสัตว์ซึ่งอาศัยแผ่นดินพึงฝนได้เลี้ยงชีพ ด้วยบุพผณาปวัน
 ณะผล แลมูลผลาหาร สมบูรณ์ไทยสทกทุกสถานทั่วเมทนี
 มณฑล ขอให้พิทักษ์การด้วยบุญญาหารแลพฤษภวัถลิตกาลผล
 เกิดขึ้นได้ ขอพระเจ้าแผ่นดินทรงวิสมาชอาณาเขต งบรักษา
 ไพรฟ้าปราชาชน ไทยธรรมอยู่ทุกสรรพทุก ประหนึ่งมารคาภิ
 ภาวรักษาโอรสเป็นทวีคูณ ด้วยเขมรนิกรเป็นนิกรตลอดนั้น ขออาณา
 พรวรัตนทวี เสนมสรรพคุณมงคล แลอาณาทุกศกถานคิล
 ภาวนามัย แลอาณาทุกอิทธิวิสัยแห่งเทพยดาทั้งปวง งบรักษา
 นิกรประชาชนให้สถาพรเจริญสุขสวัสดิภาพพิชิตมณฑล ศุภอิทธิ
 ธิคุณวิบุลผล กังกมลทุกขประสงค์ทุกประการ

อรหังสัมมาสัมพุทธโ

สุตตัม ชัมมมัตถก

มหาสมัน ๒ โปเจติ

อิธเท รกนัตถก

พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า

ได้บังนุ่งธรรมอันอุดมแล้ว

ให้สงฆ์หมู่ใหญ่ครุสรีร์ขึ้นจากภิลิณีนิททาเนกยานด้วยปรีชาคุณขึ้นได้

สามรัตนตรัยอันอุดมสูงสุดกว่ารัตนอื่น แม้ถึงต่าง ๆ กันโดยวัตถุว่า
พุทโธ อัมโม สัมโม อันจริงอยู่แล ก็แต่เป็นอันเกี่ยวกันโดยอรรถ
เนื้อความ เพราะไม่พวกรากกันไว้ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ตื่นเบิก
บานไต่ก่อน ก็สอนให้ผู้อื่นตรัสรู้ธรรม ธรรมเล่าสงฆ์ไต่ทรงไว้
สงฆ์เล่าก็สาวกของพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ตื่นเบิกบานไต่ก่อน สามรัตน
เนื่องเป็นอันเกี่ยวกันฉัน รัตนทั้ง ๓ หมกาคือเศษอุดมสูงสุดประเสริฐ
ในโลก บ่มเป็นไปด้วยดีเพื่อความบริสุทธิ์พิเศษอย่างยิ่งแก่สัตว์
ผู้เลื่อมใส แล้วปรารถนาความบริสุทธิ์แก่คนปฏิบัติโดยชอบอยู่ ความ
บริสุทธิ์หมกาคือเศษหากก็เลิศทั้งปวง เป็นนฤพานด้วยทุกขทั้งหลาย
นฤพานเป็นสุขอย่างยิ่ง นฤพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ด้วยสัพพสา
ภาสัจจ์ ขอสวัสดิศุภผลจึงเกิดมีเป็นวิบากสมบัติ ด้วยเคชา
นภาพพระรัตนตรัยเป็นปฏิภาคนิยาย การตั้งอยู่ทวันตราขุปลัศความ
ซึกซ้องทั้งหลายจงอย่าไต่ถูกสิ่งพละพานสยามรัฐมหาชนบทนเลย จง
นิราศบาราศไถลด้วยประการทั้งปวง ความสุขสำราญปราศจากโรคัน
ตราขุปลัศความเป็นผู้มีอายุยืนนาน แลความบริสุทธิ์ด้วยวัตถุทั้งหลาย
ซึ่งเกิดแก่ความไม่มีโรคแลอายุยืนนั้น ทั้งสุขโสมนัสแลสวัสดิ
ศุภผล จงเกิดมีพร้อมบริสุทธิ์แก่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามบรมมหา
ราชาธิราชเจ้า กับทั้งพระบรมวงษานุวงษ์แลข้าทูลลอองธุลีพระบาท
ทั้งปวง ซึ่งอภิบาลบำรุงสยามรัฐมหาชนบทนี้ ขอเทพยเจ้าทั้งหลาย
ผู้สิงสถิตในสยามรัฐนี้ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามบรมมหา

ราชาธิราชเจ้า ไก่บูชาด้วยขรรคมณีพลีในองค์นี้ งามทั้ง
ไมตรีจิตรอภิบาลรักษาสมเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินสยามบรมราชาธิราชเจ้า
กับทั้งรัฐมณฑลทั่วทั้งหัวทศพระราชาอาณาจักร ให้สถาพรพันธุ์สรรพ
อันตราาย

สิทธิ์มัตถุ สิทธิมัตถุ
เชิดสัณ รตนศัตยสัณ

สิทธิ์มัตถุ อิทํ ผล
สัมปสาทนเจตโส

ขอผลแห่งจิตรที่เลื่อมใสในพระรัตนตรัยนั้น งามเป็นผล
ล้ำเรื่อ งามเป็นผลล้ำเรื่อ งามเป็นผลล้ำเรื่อ ตามพระบรมราช
ประสงค์ทุกประการ เหว ก็มีด้วยประการฉะนี้

ชาวมกกา ถิ่นที่ ๔

วิชาขุณฺณมา โย
 อรหิ สัมมาสัมพุทโธ
 สุตถานันตทชาญาโณ
 ตัสสเสวคตมสัทธัสส
 สิริวิชัยาปนํ อาสิ
 อเนเกหิ สักกาเรหิ
 โลเกกุกตมภูตัสส
 ปุชาสมีมานสัณฺฑี
 อนุปัพพปวักตยา
 โปราณธาวาจิเบภี
 อิมันทานิ อนุปัยคตา
 สุจรัมปิ นัพพตันค
 อยปิ ปริสา สัพพา
 เจโตปสาทสัณฺฑ
 ทิปปุยาทิสักกาเร
 เทหิ ปุเชตเว ทัญญู

จักขมา ปวินิพพุโต
 ภควา โคตมวิหโย
 สัตถา โลเก อนุคโต
 สุนิพพุตัสส ทาทิโน
 อพัญญุคัจเฆรสัญญิหิต
 ทิพเพหิ มานุเสหิ ฯ
 นวักคัสสานุรูปโต
 กโต ปุณฺณมิโต ปรี
 ยัสสัสสาญฺญูมิยํ อิติ
 กาลो ววคฺติโต อย
 คักกาลสาทิสํ ทิน
 ปสาเทน อนุสสว
 ปสันนา อัมมกามินี
 สัมมานนํปิกาสเก
 อภิสซช ยถารหิ
 คุญฺฐา อธิ สมากกา

ทัสเสว สักกชฎัตถัม
 อภิวันทติ ปุชเชติ
 คุโณนเณภิวันทว
 บโธ จิตฺตัมปสาเทน
 อัมปกาณิ กทาการา
 ติฏฐันเต นัพพเต งามิ
 นัตถิ จิตฺเต ปสันนัมมิต्
 ปุชารเห ปุชชโธ
 ปัมมัญจสมตักกัณเเต
 เท ทาทิเส ปุชชโธ
 น สักกา ปุณฺณญํ สัชาคํ
 ทัสสา สุปฺมัญญเชตฺตัสมิ
 วิปฺลํ ผลมิจฺฉันตา
 สัทธาปสาทสัทธานิ
 ปุณฺณญานิ อูปจันนติ
 เอกังสุเสน กรณฺญญํ ว
 คณฺฐิหิ กัมมํ กตํ สุสาธุ
 ยัสสัสสปตฺโต สุมโน
 ทัสสา กเรยฺย กัลลฆาณ
 ปุณฺณญานิ ปรโลกัถัม

เจติเย อภิโรยฺย
 ทํ สัมพัทฺธมนุคฺตํ
 สาสเนนยํ สัณฺฐิตํ
 พุทฺธํ ๑ พุทฺธสวาท
 วิวํ สัมปฬาวทา
 สเม จิตฺเต สัมมํ ผลํ
 อัมปกา นาม ทักกัณหา
 พุทฺธํ ยทิ ๑ สวาท
 ติณฺณโลกปริทฺทเว
 นัพพเต อุกฺโข ภเย
 อิมกตมยํ เกณิ
 ปุชฺช กรโณนฺติ สาสโว
 ติฏฐํ ๑ สัมเม ๑ อายคํ
 กัลลฆาณานิ ททาตทา
 นิจํ วา สุมเขยฺย วา
 ปุณฺณญํ อนนุททาณิ
 บํ ทักฺควา นานตัมปติ
 วิปากํ ปญฺนิเสวติ
 นิจํ สัมปภาณิกํ
 ปติฏฐา โทณฺติ ปาณินิ

ทัสเสวารหโต สัมมา
 เสวีเร ปฏิกขัตติญ
 สัมพุทธสวาวีรณัน
 ปสันเน ทิ กเต ญเป
 เกตขารทานิ วัคฺชนิ
 อัมมิ กถิ กริสสาม
 ตัสมิ ทฬิหปสาทา
 สสมาหิตานิ สเมนตุ
 เขวณฺธิจิ ภิรกาโล โส
 ตโต ปสาโท ติฏฺฐุญฺช
 อภิวัชฺเฌญฺช ภิญฺชโย
 ตโต ปสาทการามิ
 ทัสโสวาเทน สัสสิทฺธา

สัมพุทธสส สิริมโต
 สิริวชณาปนัมมิ
 อาคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
 กถิ ญปมทิมมิ
 ทัสสขันตา ขณารท
 สัตถาสวาทวิทมนิ
 ปุณฺณญาภิวัชฺคฺคฺคฺค
 สาธโว พุทฺธมามกา
 อาสันโน วิช เทสสติ
 สัมพุทธคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
 โส สาคตโก หิตาวโท
 อชฺฉณคฺคฺคฺคฺคฺค
 สัมมเทว ปวักคฺคฺคฺค

บัณฑิตจะไ้ข้ออธิบายความในอวรัมภกถา ความว่าสมเด็จพระผู้มี
 พระภาคย์อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามตามพระโคตรว่า
 พระโคตม ผู้มีทักขคือพระปรีชาวิเศษกว่าสรรพสัตว์ มีพระกรุณา
 แลพระญาณไม่มีที่สท บิรุตถ์ด้วยประการทั้งปวง เป็นพระศาสดา
 ไม่มีผู้ใดในโลกจะยิ่งขึ้นไปกว่าพระองค์ไ้ ไ้เสกด้วยชั้นอนุปินิพพาน
 แล้ว ฌวิสาขบุตรณมีสมัย มหาเมฆคลาภลัทธิชิตกาล พระไปราณา
 ธิยเจ้าทั้งหลายกำหนดกาลถวายพระเพลิงพระพุทธรูปพระองค์นั้นว่า
 ไ้คัมแล้ววัดกัถที่ครบ ๘ แห่ง บัณฑิตเขื่อนนำแต่วิสาขบุตรณมีนั้นมา
 เป็นสมัยพิเศษควรที่พุทธรูปวิเศษอันมาถึงแล้วจะปรารถนาฟังเป็นอวมณ
 ตั้งสมก่อนสร้างกุศลสมาการด้วยบุญชานานิมานะสักการณพระสถูปพระ
 ปฏิมากรเช่นกัน ระลึกพระคุณสมเด็จพระพุทธคุณนั้น ให้เวญกุศล
 ชันอันไพศาล เพื่อบุชพิเศษณณแลภพนา พุทธรูปวิเศษผู้เลื่อมใส
 ปราดนาธรรมนี้ ถึงกัถที่ครบ ๘ อันมาตามลำดับ นัยแต่วิสาขบุตรณ
 มีนั้นวันนั้น คล้ายกับกาลที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรูปพระนั้นแล้ว มา
 ตามระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้นิพพานแล้วนาน
 พระองค์นั้นโดยความเลื่อมใส มาทดแทนบุญชานานิมานะสักการ มี
 ประทีปอยู่เปี่ยมบุญชานานิมานะ อันแสดงความนับถือเกิดแต่ความ
 เลื่อมใสแห่งจิตรตามสมควร วันเวียงด้วยกุศลปวีตมาพร้อมณพระ
 พุทธรูปปฏิมากรมณฑลสถานนี้ เพื่อบุชชาติสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้า
 ด้วยสักการามิชนัน ประคิษฐานณพระสัมพุทธปฏิมากรอุเทสิกเกกัย

ซึ่งเป็นพยานแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น แล้วอภิวาทนมัสการแล
บูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งไม่มีผู้ใดเทียบถึง อันเสกขปรินิพพาน
แล้ว ยังดำรงอยู่ด้วยพระอสาขารณคุณใหญ่หลวงถึงห้วงชาติถาวร
ทรงสถิตอยู่ด้วยศาสนธรรมคำสั่งสอนพระองค์นั้น โดยเคารพ
ตามความเชื่อความเลื่อมใสศรัทธาอัน

ก็แลสักการบูชาในพระพุทธเจ้าแลพระพทธสาวก สาธุชน
มาทำด้วยความเลื่อมใสแห่งจิตรมโนอัน ก็นำความสุขซึ่งเป็นผล
มาแก่ผู้ทำนั้นสืบกาลนาน เมื่อพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณเป็นอนันต
สาขารณนั้น ยังดำรงอยู่ด้วยพระกาย ฤๅเสกขปรินิพพาน
แล้วก็ตาม ครั้นจิตรของผู้นั้นสักการบูชาใน ใต้เลื่อมใสเสมออยู่
แล้ว ทักขิณาคือบูชาสักการะเครื่องเจริญสุขสมบัติระช้วนอนนั้นไม่
มี ภาสิตนก็แสดงไว้เป็นอรรถสาธกสถานว่า บูชาเรหุสยโต เมื่อ
บุคคลมาบูชาซึ่งท่านผู้ควรบูชาทั้งหลาย คือพระพุทธเจ้าฤๅสาวก
อันกล่าวถึงคัมภีรามาจะทุก ๆ ซึ่งทำสักให้เน้นซ้ำเสียก็ด้วยประการ
ทั้งปวงแล้ว มีความโลภแลร่ำไรข้ามไต่แล้ว บุญของบุคคลผู้บูชา
ซึ่งท่านผู้ควรบูชาทรงคุณเช่นนั้น อันก็มิได้เครื่องเผาศน์ทานไต่แล้ว
ไม่มียกแต่ทศโลกหนึ่ง เป็นบุญเขตรควรบูชาผู้นั้น ผู้ใดคนหนึ่งไม่
สามารถจะนับ ด้วยเครื่องนับอันใดอันหนึ่งว่า บุญท่านทั้งนี้ได้
บุญนั้นเป็นอสังขยลวงคลของนับแลประมาณ เพราะเหตุนี้สาธุชน
ผู้บัณฑิตทั้งหลาย จึงทำสักการบูชาในพระรัตนตรัยซึ่งเป็นบุญเขตร
อันก็ด้วยประการฉะนี้

บัดนี้ข้าพเจ้าก็ทั้งหลายมาปรารถนาวิบุลผลในภพปัจจุบัน แลภพ
เบื้องหน้า ย่อมสั่งสมก่อสร้างกัลยาณสุริยัตถุญญกิจวิธานสำเร็จด้วย
กำลังศรัทธาแลเลื่อมใสเป็นไปณกายวาจาจิตเป็นนิมิตกุศลบ้าง อธิเรก
กุศลในสมัยพิเศษตามกำหนดนั้น ๆ บ้าง เพราะบุญสุริยัตถุญญกิจ
สันดานเป็นการดี ไม่ให้เกิดความเคียดชังในภายหลังแก่ผู้ทำ
เป็นกิจชอบ ควรที่สาธุชนมนุสชาติจะพึงทำโดยส่วนเดียว ซึ่งผู้
แสวงหาความสุขเกลียดความทุกข์เป็นพวกติดทน จะสละละเลียบไม่
ถือเอาโดยแข็งขวานนั้นหาควรไม่ เพราะว่าบุคคลได้ทำสิ่งใดไว้แล้ว
ไม่ได้เพื่อผู้อื่นไปตามเมื่อภายหลัง บุคคลมาเต็มด้วยยัตติโสมนัส
เสวยวิบากสมยัตติแห่งกรรมชอบที่ได้ทำไว้แล้วสิ่งใด กรรมสิ่งนั้น
บุคคลได้ทำให้บำเพ็ญไว้แล้วเป็นคุณก็ สามารถให้สุขประโยชน์ที่
ประสงค์สำเร็จได้

เพราะเหตุนี้ อภิกขัมมกัลยาณสุริยัตถุญญกิจ พึงก่อสร้างบำเพ็ญ
กุศลกัลยาณสุริยัตถุญญกิจ ให้เป็นกิจที่คนสั่งสมไว้เป็นนิจ เป็นส่วนจะให้
สำเร็จคุณูปการการนิมิตพลายหน้า อันบุญทั้งหลายซึ่งเป็นอนวัชริยา
สัมมาปฏิบัติ ย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในโลกเบื้องหน้า
จะให้สำเร็จเป็นอุพเพกขบุญบุญตาแลได้ไต่บุญประเทศสมกรรม แลสมาคม
กับสัตบุรุษแล้ว ให้ทั้งคนไว้ชอบ ในมรรคาทางสวรรค์ันตพนาด้วย
ประการนี้

ธาตุวิเศษนภดา

บัดนี้จะได้แสดงธรรมิกถา แสดงเรื่องที่ยกย่องกิตติคุณจิต
 ได้ปฏิบัติในพระพุทธสรีระแลถวายพระเพลิง พระพุทธสรีระแลแก่พระ
 สารีริกธาตุ แลพระสถูป ซึ่งกระษัตริย์แลพราหมณ์ผู้เลื่อมใสได้
 ประทับฐานลงไว้ แลมหกรรมการฉลองพระสถูป แลวัตถุซึ่งควร
 เป็นเคียบสถาน แลธรรมวงษ์ประวัติตามสมควร เป็นธรรมิกถา
 ให้เจริญศรัทธาแลความสังเวช แก่สาธุชนพุทธบริษัท เพื่อจะให้
 ความเลื่อมใสของบัณฑิตชนหมั่นคงในพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น แลจะ
 ให้บุญแห่งผู้บูชาแลระลึกถึงเจริญยิ่ง เป็นกุศลชั้นอันใหญ่ ขอ
 สาธุชนทั้งหลายผู้บังเกิดพระรัตนตรัย เจงทั้งจิตรพึงประวัติกถา โดย
 เคารพยำ เพราะว่ามีเมื่อใดถวายประวัติซึ่งได้เป็นไปแล้วในปางนี้
 แม้ถึงกาลที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เกิดในโลก
 แลได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมัตตโพธิญาณ แลปรินิพพานแล้วผู้เลื่อมใส
 เชิญพระสรีระไปถวายพระเพลิงแลแก่พระสรีริกธาตุ ประทับฐาน
 พระสถูปเป็นต้นนั้น ล่วงดับไปนานไกลแล้ว ก็จักเป็นเหมือน
 กาลใกล้ เพราะเหตุนี้ความเลื่อมใสที่อาศัยด้วยพระพุทธรูปเป็น
 อารมณ์ ก็ระพังทั้งอยู่แลระพังเจริญทวีมากยิ่งขึ้นไปเป็นมหากุศล
 ชั้นอันยิ่งใหญ่ไพโรจน์น่าประโชนมาแต่บัดนี้

เพราะเหตุนี้ ประสาทการซึ่งพุทธบริษัททำด้วยเลื่อมใส ภายใน
 ก็คือความเคารพน้อมนบด้วยกายวาจาจิตร ภายนอกก็คือสักการธามิย
 ประทีปอยู่เทียบสุคนธชาติเป็นต้น ก็ระพังสำเร็จตามโอวาทของสมเด็จพระ

พระศัพทเจ้านั้นเป็นไปโดยชอบ เพื่อยัญญะวิบุลผลทางสุคติสวรรค์
แลนฤพาน ตามสมควรแก่วิบากสามารถนั้น ๆ ด้วยประการนั้น

บัดนี้จะได้วิชันนาในภาคเกี่ยวกับธรรมวงษ์ ซึ่งเนื่องมาแต่
พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ดำเนินความว่า เมื่อสมเด็จพระผู้มี
พระภาคย์เสด็จปรินิพพานแล้ว วัตถุทั้ง ๒ คือ เกตุย ๓ ขวามระคือ
พระธรรมวินัย ๓ เป็นที่สักการบูชาค้ำนัยแห่งประชุมชนสัตว์โลก
ในวัตถุทั้ง ๒ นั้น เกตุยจะเป็นที่สักการะเคารพบูชา ก็เสด็จตาม
อธิบายของพระผู้มีพระภาคย์เจ้า ดำเนินความในเรื่องธาตุเกี่ยวกับว่า
ครั้นเมื่อสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ องค์อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า
เสด็จกับขันธ์ปรินิพพานด้วยอนุชาติเสด็จนิพพานธาตุ ประกอบด้วย
อาการอันก็ทั้งปวง พร้อมด้วยอริยอพรุทธธรรม เป็นกาล
กิริยาให้ประชุมชนเป็นอันมากเกิดศรัทธาตาม ดับขิณิยามแห่ง
ราตรีสมัยนั้นแล้ว ส่วนราตรียังเหลืออยู่ยังไม่สว่าง พระอรุณกับ
พระอาสน์ที่กัณธกรรวิกภา ให้บริษัชนิครทวีสังเวชนแลเลื่อมใส
ตามสมควรแก่กาลแลบริษัชนิครทวีสังเวชนส่วนราตรีอันเหลืออยู่นั้น ครั้น
สว่างแล้ว พระอรุณเดระเจ้ามีบัญชาพระอาสน์ให้ไปแจ้งความแก่มล
กระษัตริย์เมืองกุสินาราให้ทราบข่าวปรินิพพาน ครั้นนั้นมลกระษัตริย์
ทั้งหลาย มาประชุมพร้อมอยู่ณสถานการสถาน ด้วยกิจเนื่อง
ด้วยเรื่องปรินิพพานนั้นอย่างเดิย ทรงว่าฟังการคอบระปฏิบัติตาม
พระพุทธประสงค์แลเถระอธิบาย เกลือกจะมีมาณราตรี จึงมาพร้อม

อยู่ณมณฑลที่ประชุมนั้น พระชานนท์เฝ้าเข้าไปถึงสันตาคารสถาน
แสดงให้มลกระษัตริย์ทราบว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์ปรินิพพานแล้ว
พอมลกระษัตริย์แลโอรสแลสุตติสาแลปชาบดี ได้สยัมคำพระชานนท์
แล้วก็เสวยทุกข์โศกสนทนากันเสียใจมาก โดยกำลังความเลื่อมใสใน
พระองค์ แลประสงค์จะให้เสด็จสถิตย์อยู่สันกาลนาน พระองค์เป็น
ทวงรักษณาอันตรธานเสียณโลกด้วยพลันนัก

ครั้งนั้น มลกระษัตริย์ทั้งหลายจึงดำรัสให้บุรุษไปประกาศทั่ว
พระนครกุสินารา บรรดาผู้คนของทอมแลนถาวระเบียดเบียนชนชาติ
แลท้าวเวรคนทั้งมีเท่าใดให้มาประชุมพร้อมแล้ว ก็นำเอาสุคนธชาติ
แลมาโลยแลสรรพคนด้วยยาพิษร้ายพิษ เสด็จไปยังศาลวันที่เสด็จ
ปรินิพพาน ทำสักการบูชา พระพุทธเจ้าด้วยพ่อนว่าชัยมงคล
คนทั้งแลมาโลยสุคนธชาติ เป็นอันแก่บารโหสาหลอ ภายหลัง
ประภักดิ์ด้วยพวงดอกไม้ ภายหลังมณฑลมาพักโรงสถานกลมทั้งหลาย
เป็นเครื่องประภักดิ์บริวาร ในพุทธเจ้าวิมานมณฑลนั้นถ่วงไปวันหนึ่ง
มลกระษัตริย์ทั้งหลายดำรัสว่า วันนั้นพลบค่ำเสียแล้ว ค่ำพวงนี้เลิก
เราทั้งปวงจึงจักได้ถวายพระเพลิงพระสรีระแห่งพระผู้ทรงพระภาคย์เจ้า
แต่มลกระษัตริย์ทั้งหลายทำพุทธบูชาในพระพุทธเจ้าโดยนัยนั้น ถ่วง
ไป ๖ วัน ครั้นถึงวันที่ครบเจ็ด มลกระษัตริย์ทั้งหลายปรึกษากันว่า
เราจะเชิญพระพุทธเจ้าไปโดยก้านทักษิณพระนคร ถวายพระเพลิง
ณทิศทักษิณพายนอกพระนครเถิด มลปาโมกษ์ ๘ องค์ ทรง

กำลังมาก สระสรงพระกายให้บริสุทธิ์ทรงผ้าใหม่ พร้อมกันเข้า
 เชิญพระพุทธรูปไว้ก็มีสามารรถให้สัเทือนจากสถานได้ มลกระษัตริย์
 แปลงพระหฤทัยจึงไต่ถาม พระอนุรุทธเจ้าแสดงเหตุว่า เทพยกา
 ทั้งหลายประสงค์จะเชิญพระพุทธรูปไปโดยอุครทิสแห่งพระนคร เข้า
 ยิงพระนครโดยอุครทวาร เชิญไปท่ามกลางพระนครออกโดยพระทวาร
 ทิศบูรพา เชิญไปประดิษฐานถวายพระเพลิงณมกุฏพันธนเจดีย์ ณ บ้าน
 ทวันชอกแห่งพระนครกสินารว เทพยเจ้าประสงค์นั้น ฝ่ายท่านผู้
 มลกระษัตริย์ดำริอย่างอื่นมิได้เช่นกัน เหตุทั้งนั้นจึงมีอาชญาเชิญพระพุท
 ธรูปให้เคลื่อนจากสถานได้ มลกระษัตริย์ทั้งหลายก็ผละฉันทาม
 ประสงค์ของเทพยกาเหล่านั้น ครั้นแล้วมีการเชิญพระพุทธรูปไปโดย
 อุครทวารมิให้ชักกับเทวาริยาบ ด้วยประการฉะนี้

สมัยภูาลครั้งนั้น ดวงคฤณนารพของทิพย์มีในเมืองสวรรค์
 อันเทพยกาหากันหาลให้ตกลงมา ทำพญายักษ์อาศัยในกุสินารนคร
 ทุกสถาน โดยประมาณสูงท่วมขานมณฑล

ลำดับนั้นเทพยเจ้ากับมลกระษัตริย์ทั้งหลาย พร้อมกันทำสัก
 การบูชาด้วยแผ่นราชันรื่องประโคนคนทวีตมาลาสุคนธชาติ ทั้งของ
 ทิพย์แลของมนุษย์อีกเกวักเป็นมหาโกดาคด เชิญพระพุทธรูปแห่ง
 สมเด็จพระพุทธเจ้าไปโดยอุครทิสแห่งพระนคร เข้าณภายในโดยพระ
 ทวารด้านอุครทิส เชิญไปท่ามกลางพระนคร ออกโดยพระทวาร
 ด้านบูรพาไปประดิษฐานณมกุฏพันธนเจดีย์ เป็นมงคลสถานที่

มลกรรมชัฏวิยทรงเครื่องประทับ ประทับฐานพระพุทธรูปพร้อมด้วยสัก
การบูชาตามที่สมควรว่าเป็นอย่างสูงจนพระนครนั้น ในกาลนั้นเสร็จแล้ว
มลกรรมชัฏวิยทั้งหลายประสงค์จะทราบการประวัติกัมม์ในพระพุทธรูปให้
ต้องตามพระพุทธรูป ข้างตรัสถามพระอนันต์ พระเถระเจ้าก็
แสดงพุทธาณมัตถ์ ซึ่งให้ประวัติกัมม์ในพระพุทธรูปพระเจ้าจักรพรรดิราช
ตามในทักสิลคัมภีร์มาแต่พระภิกษุครั้งนั้น ให้มลกรรมชัฏวิยทราบแล้ว
ทรงประวัติกัมม์ ท้ายพระพุทธรูปด้วยผ้าใหม่แล้วด้วยด้วยผ้า
แล้วด้วยด้วยผ้าใหม่แล้วด้วยด้วยผ้า โขมณีน้อยหลายชั้นเสร็จแล้ว
เชิญลงประทับฐานธรรมาสน์เหล็กเต็มด้วยน้ำมัน บัดด้วยด้วยผ้าอันเป็นผ้า
ทำจิตกาธารเชิงทกอนล้วนแต่ไม้หอม แล้วเชิญขึ้นประทับฐานธรรมาสน์
ทกอนไม้หอมนั้น เสด็จมรรควายพระเพลิง มลปาลโมกข์ ๕ องค์
สรงน้ำคำเกล้าให้พระอริยบริษัทรองรับพาน้ำเพลิงประคองเข้าไปยัง
เชิงทกอนใน ๔ ทิศ เพลิงก็ลุกไหม้ไฟร้อนไหม้ มลกรรมชัฏวิยทั้งหลาย
เล็ดยวพระพุทธรูปส่งไสยว่าจะเป็นอุทธานภาพเทพยดา จึงตรัสถาม
พระอนุรุธเถระเจ้าแสดงว่า เทพยดาทั้งหลายประสงค์จะให้หยุดยั้งไว้
ให้พระมหากัสสปเถระถวายบังคมพระบาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วย
เคียวเกล้าก่อนจึงจะควรถวายพระเพลิงได้ มลกรรมชัฏวิยทั้งหลายก็
ทรงหยุดยั้งตามเทวอาณานัน

ก็แลสมัยนั้นพระมหากัสสปเถระเจ้ายังหามาถึงมกุฏพันธ
เจดีย์ไม่ ยังดำเนินทางไกลมาแต่ป่าวานครโน้น พร้อมด้วยภิกษุ

บริวารประมาณห้าร้อยองค์ แวะลงจากหนทางเข้าหุบหนึ่งพร้อมพฤกษา
 กำบลั่น ใต้เห็นอาชีวกผู้ใดผู้หนึ่งถือเอาคอกมนทราพเดินมาแต่
 โกล หวังจะไปยังเมืองปาวา พระเถระเจ้าตามถึงพระผู้มีพระภาคย์ว่า
 ท่านยังรู้ข่าวพระศาสนาแห่งเราทั้งหลายบ้างแลฤฯ อาชีวกบอกว่า
 เราอยู่ที่ พระสมณโคตมปรินิพพานใต้ ๗ วันเวลานั้นแล้ว คอกมนทา
 รพนกลับมาแต่ที่ปรินิพพานนั้น

ภิกษุทั้งหลายโคที่มีรากะยังไม่ปราศจากสันดาน ขางจำพวก
 ก็ยกหักดีทั้งสองชิ้นว่าไรเกลือกกลิ้งไปมาว่าพันถึง พระผู้มีพระภาคย์
 ส่วนท่านที่มีรากะอันปราศแล้ว ก็มีสติสำนึกบุญญะออกฉ้นโดยธรรม
 สังเวช

ครั้งนั้นเมื่อเวลาจบบรรพชาแล้วผู้บวชเมื่อวันนั้นนามชื่อสุภทัต ได้
 ตามพระเถระมาอยู่ในเขตต์นั้นด้วย จึงร้องห้ามภิกษุทั้งหลายว่าหยุด
 ที่นั่นเถิดท่านทั้งหลายอย่าเสว้าไสกร้าไร เราทั้งหลายได้พ้นเสีย
 แล้วด้วยคิวกะพระมหาสมณะนั้น ด้วยเธอลังสอนว่าสิ่งไม่ควรสิ่งนี้ไม่
 ควรเราต้องเกรงขามที่ตามเป็นความลำบากนัก ก็ยักนี้เราก็กทำสิ่งใด
 ใดๆก็ไม่ทำสิ่งใดก็ได้ทำตามปรารถนา จะต้องเกรงต่อบัญญัติของ
 ผู้ใดเล่า นี่แต่แค่สมณะพระธรรมสามัญศรัทธาอันปรินิพพานไม่ทัน
 ข้างเพียง ๗ วันเท่านั้น ยังมีอสังขขียาปชนอาหาญมาลวงครหาพระ
 ธรรมวินัยไว้ทั้งนี้ไม่เกรงขาม

ฝ่ายพระมหากษัตริย์เสด็จเข้าไต่สัจแล้ว ครั้นระบกลเป็นอธิการ
ขึ้นทำนุคคหกรรมเล่า ก็เห็นยังมีควรก่อน จึงห้ามพระภิกษุสงฆ์แต่
ไทยทางธรรม แล้วพาภิกษุสงฆ์ออกกราบมณฑปอุทฺธยาธรรมมาถึง
มณฑปอันหนึ่งแล้วดำเนินเข้าไปใกล้จิตถาวร ทำผ้าอุตราสงค์
เฉียงฆ่าข้างหนึ่งยกอุทฺธยาธรรมพุ่มที่ติดนมัสการ ทำปทักษิณจิตถาวร
สามรอบ เบิกแก้เบของพระบาทถวายบังคมพระบาทบุคคลด้วยเคียบเกล้า
สำเร็จด้วยกำลังอุทฺธยาธรรมแล้วอธิษฐานเป็นอินไทยมีควรระคำนี้ แม้
พระภิกษุหัวร้อยของกันนั้น ก็ทำอุตราสงค์เฉียงฆ่าข้างหนึ่ง ประนมกร
ทำปทักษิณจิตถาวรสามรอบแล้ว ถวายบังคมพระบาทพระผู้มี
พระภาคด้วยเคียบเกล้าทั้งตน ๆ ด้วยประการนี้

พอพระมหากษัตริย์เสด็จเข้ากับภิกษุสงฆ์หัวร้อยได้ถวายบังคม
แล้ว จิตถาวรแห่งพระผู้มีพระภาคก็ทำรุ่งเรืองสว่างไสวลง
ไทยลำพังตน แสงประกายสารทิพย์ขึ้น

เมื่อพระสรีระแห่งพระผู้มีพระภาคขึ้นเปล่งไฟมอญนั้น ส่วน
โลกคือพระฉัพพัญญูภายนอก แลพระจันมะหนังภายใน แลพระมังสะ
แลพระนหารูเอ็นเส้นน้อยใหญ่ทั้งปวง แลพระลลิตาโชกกี - หมกไป
ด้วยกำลังเพลิงหาเห็นเท่าๆเขม่าปรากฏไม่ ประหนึ่งสียแลน้ำมันอัน
เพลิงเผาผลาญไม่มีเท่าเขม่าฉนั้น แต่ส่วนที่เป็นพระสรีระคือพระอัฐิ
แลพระเกศา พระโศมา พระนขา พระทันตาททั้งปวง เหลืออยู่สันเพลิง
มิเผาผลาญ แลคู้ผ้าทั้งหลายที่ห่อพระพุทธรูปนั้น ล้วนภายใน

กว่าผ้าทั้งปวงก็ขึ้นภายนอกเหลือเป็นปรกติดอยู่ เป็นเครื่องรักษา
พระสรีระธาตุมิให้กระเจี๊ยกกระเจา นอกนั้นเพลิงเผาให้พินาศสิ้น ครั้น
เสร็จงานก็แล้ว ท่อน้ำก็ไหลหลังจากอากาศลงมากับจิตกาธาร
ชโลมกวาวพูนขึ้นจากคันรับนั้น คับจิตกาธารแห่งพระผู้มีพระภาคย์
แม้มลกรรมที่รับทั้งหลายก็นำมาซึ่งสรรพสุขอันชื่อว่า คับจิตกาธารแห่ง
พระผู้มีพระภาคย์นั้นเสร็จแล้ว จึงเชิญพระสรีระธาตุไปประดิษฐานใน
สันดาการศาลาภายในกุสินารานคร ทำสักกชัตถุชเรือนระเบียบหอ
รอบสันดาการสถาน ให้ทหารถือธรรมาวุธรักษาเป็นกำแพงณภายใน
หวั่งพระพุทไธยจะเกิดขึ้นมิให้กระษัตริย์พราหมณ์ต่างพระนครยกพยท
แสนยานุภาพมาชิงพระสรีระธาตุไว้ ทรงทำสักการบูชาด้วยพ้องว่า
ประโคนชัยแลกุสุมมาโลยสุคนธ์ชวติเชนอันเกี่ยประการวิจิตร เล่น
สาธุกีฬานักขัตฤกษ์ สันกาลเจี๊ยกวันเป็นกำหนดครั้งประการนั้น

ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้ามาคชัตถุชเรือนระเทหิโยรสธชาคคัตถุราช
ผู้ถวามโหสรวีสมยัตเป็นเอกราชในคิริพชราชคฤห์มหานคร แล
กระษัตริย์ลิวฉวซึ่งดำรงอิศราภาพไพศาลนคร แลกระษัตริย์สาภิย
พระประยูรญาติกรุงกบิลพัสดุ์ราชธานี แลญาติกระษัตริย์ผู้ชวติในอัสส
กัปปนคร แลโกณัฏฐกระษัตริย์ในรามคาม แลมหาพราหมณ์เจ้าเมือง
เวฐทูปกนคร แลมลกระษัตริย์ผู้ครองพระนครยวา กระษัตริย์
ทั้ง๑๖พระนครก็มมหาพราหมณ์๑๑เป็น๑๒ค่ายตั้งไว้ ไ้ท้าวราชกิตติศรีพัทว่า

สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์เสด็จกับขันน้ปรีนิพพานเมืองกุสินาราแล้ว
 ก็ส่งราชทูตเชิญราชสวามีพระเจ้ามลกระษัตริย์วิเศษพระนครกุสินารามา
 สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์พระองค์เป็นกระษัตริย์สมมติวงษ์ เราก็
 เป็นชัคคิยชาติอันอุดม เราทั้งหลายสมควรอยู่ที่ระโคตส่วนพระสวามี
 ราชทูตแห่งพระผู้ทรงพระภาคย์ เราทั้งหลายจักได้ประภีฐานพระสถูป
 ทำมัทธรรมการบูชาให้มโหฬารไพศาล ฝ่ายมหาพรหมณ์เจ้าเมือง
 เวฏฐิกิปกนคร ก็ส่งพรหมณ์ทุกเชิญพรหมณ์สารมาเฝ้าพระเจ้า
 มลกระษัตริย์ ในพรหมณ์สารว่า สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ก็เป็น
 กระษัตริย์วิสุทธิวงษ์ ข้าพระองค์ก็เป็นพรหมณ์ชาติสูงเป็นมหาศาล
 ควรจะได้รับพระราชทานส่วนพระสวามีราชทูต แห่งพระโคตมสาทิไชยส
 ย่าง จักได้ประภีฐานพระสถูปแล้วทำมัทธรรมบูชาตามกำลังทรัพย์
 แลศรัทธาประสพเลื่อมใส ส่วนราชทูตพรหมณ์ทุกมาแต่ ๘ พระนคร
 ก็เฝ้ามาตามลำดับเข้าไปเฝ้าพระเจ้ามลกระษัตริย์ แลตั้งสารตาม
 คำวิสแลบัญญัติถวายทุกประการแล้ว

ลำดับนั้นพระเจ้ามลกระษัตริย์ทั้งหลาย จึงกำรัสแต่หมู่ทต
 นทุกทั้ง ๘ พระนครนั้นว่า พระผู้มีพระภาคย์เสด็จปรีนิพพานแล้ว
 ฌคามเขตรแห่งเราทั้งหลาย เราจักไม่ให้ส่วนพระสวามีแห่งพระผู้
 มีพระภาคย์แก่ผู้ใด สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์เจ้าเสด็จกับขันน้
 ปรีนิพพานในคามเขตรแห่งเราแล้ว เราทั้งหลายจักยอมแบ่งส่วน
 พระสวามีราชทูตแห่งพระผู้มีพระภาคย์เข้าไปแก่ผู้อื่นต่างพระนครตาม
 ประสงค์นั้นไม่ได้ เกลือกจะพิโรธต่อพระพุทธานิยา

ปางเมื่อทูลถามทศกนิกรเนือง ๆ มาทูลขอส่วนพระสรีระธาตุอยู่
ณนั้น มลกระษัตริย์ทรงหลายผู้ครองพระนครกุสินารา ทว่าซึ่งไม่
โอนอ่อน ว่าสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์เจ้า เสกขปริณิพพานใน
ความเขตรนแห่งเราแล้ว เราทั้งหลายจักไม่แบ่งส่วนพระสรีระธาตุให้
ทั้งนี้เป็นสรนาทไวหารคงอยู่อย่างเดิยวณนั้น

ในที่นี้ให้ปัจฉมณผู้ปรีชา พึงสันนิฐานโดยสารูปยยุคคินยณ
พระนครกุสินารานั้นก็เป็นที่อาณาเขตรนน้อย มลกระษัตริย์ทรงทำ
บำรุง โดยสังฆมคคณาสำนทามสามัคคีธรรม ไม่เป็นราชธานี
พิศาลที่เสกขอยู่ของกระษัตริย์มฤทธาพิสิตเอกราชทั้งพระนครราชคฤห์
แลพระนครสาวิตกิเป็นต้น แม้ถึงพระอนันท์อัครพุทธอรุณ
ฐาก ก็ไต่กรายทูลทักทวนเชิญพระผู้มีพระภาคย์หวังจะให้เสกขไป
ปริณิพพานณพระนครใหญ่ ๆ คือเมืองพินบา เมืองราชคฤห์ เมือง
สาวิตกิ เมืองสาเกต เมืองโกสัมพี เมืองพาราณสี ซึ่งเป็นรัช
จักร์ทศอาณาเขตรนทั้งสมเด็จพระมหารัษฎากระษัตริย์มฤทธาพิสิตเอกราช
นั้น ๆ กระษัตริย์พราหมณคฤหบดีซึ่งเป็นมหาศาลที่เลื่อมใสแล้วใน
พระศากยเจ้ามีอยู่มาก จักได้ทำการบูชาพระสรีระแห่งพระศากย
เจ้า ให้เป็นมโหฬารสักการใหญ่ ควรแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่ง
เป็นอนาคาวริยกุรุษรัตนอัครวิมมยุขในโลก สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์
ผู้ทรงพระอนาวรณญาณ . ไม่เสกขพุทธดำเนินย้ายสถานตามคำพระ
ชานนท์ ก็เสกขก็ขันธ์ปริณิพพานรณสาถวโนทยานเมืองกุสินารานั้น
จึงได้ อาศรัยเมืองกุสินาราเป็นสาขณคมลกระษัตริย์ทรงครอบครอง
ด้วยสังฆมคคณาสำนณนั้น เพราะเหตุนี้เมื่อทูลถามทศกนิกร

พราหมณสารมาขอส่วนพระสรีระธาตุครั้งนั้น ครอบมลกระษัตริย์ทรง
 ประพฤติโดยพระราชอุบายผ่อนผันแบ่งส่วนพระสรีระธาตุส่งไปส่งไป
 จนอมพระอริยาศรัยของเจ้าพระนครนั้น ๆ รักษาพระราชไมตรีไว้โดย
 ราชธรรมยั้งกันกับอันครายเสียให้เห็นต่าง อย่าให้มีมาแก่พระราช
 สีมามณฑลได้ จึงจะชอบ ก็แต่มลกระษัตริย์ทั้งหลายซึ่งครองพระ
 นครกุสินารานั้น คริสักยทุกาณทุกทั้ง ๘ พระนคร คงพระวาจา
 อยู่ว่าจักไม่ให้ ๆ ฉะนั้น จะพึงเป็นด้วยไม่ทรงสนิฐานศวกพระ
 ฤทธิย์ในที่จะแบ่งให้เสร็จส่งมอบไฉนนี้บ้าง แลความมั่นพระฤทธิย์
 เชื้อต่อพระพุทธานุภาพนั้นบ้าง ด้วยมลกระษัตริย์ทั้งหลายทรง
 เห็นว่า เมื่อทุกาณทุกาณราชสารพราหมณสารนั้นของ ๆ มาขอ
 ส่วนพระสรีระธาตุหลายพระนครนั้น เวาระแบ่งส่วนให้ ไปให้ไป
 โดยเร็วทุกหมู่เหล่าแล้ว การขอส่วนพระสรีระธาตุนั้น ก็ยากที่จะ
 หยั้งรู้ว่าเสร็จส่งมอบแล้วแต่เพียงเท่านั้น ฤๅจะมีทุกาณทุกาณแต่
 พระมหานครใดอีกเล่า อหิงสราชจะรีบแบ่งส่วนพระสรีระธาตุ
 ส่งไปส่งไป โดยราชสารพราหมณสารทุกทุกาณทุกเหล่า ก็ยากอยู่
 ที่จะผ่อนผันให้ต้องอริยาศรัยความประสงค์ของเจ้าพระนครทั่วทุกองค์
 ได้ อันนี้เป็นความไม่ศวกพระฤทธิย์จะพึงเป็นเหตุภายในไม่กำลัง
 อยู่สถาน ๑ อนึ่งมลกระษัตริย์ผู้ครองกุสินารานคร ทรงเห็นว่าทุกาณทุก
 นิกรซึ่งได้รับราชาฉัตตแลบัญญัติมาขอส่วนพระสรีระธาตุทั้งปวงนี้ ครั้น
 ไม่เสร็จจึงประสงค์นั้นแล้ว ก็ระพึงรอรั้งกาลสมัยแลช่องอันควร
 ก่อน จะรีบร้อนกลับไปโดยเร็วฤๅจะหักเห่าเหี้ยมหาญเข้าล้มปราชญ์นั้น

ก็ยังไม่สามารถโดยลำพังคนเดียวได้ทั้งสองสถาน เมื่อเรารวม
 พระสารีริกธาตุรักษาไว้ยังไม่เฉพาะแบ่งสันให้เป็นส่วนส่งไปแค่เจ้า
 พระนครองค์ใด คงประวิบัติตามพระพุทธานุมติอยู่ดังนี้ ภัยอันตราย
 อันใดอันหนึ่งก็ระยังไม่มีพื้มาแก่พระนครไว้ อันองค์พระศาสดา
 อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้อิทธิวิสมนุษย์บุรุษอนาคตาภิวัตน์นี้ ทรง
 พระอนาวจรญาณเห็นกาลนานส่วนอกภิกษนาศตยัคชุนั้น ทั้งพระมหา
 กรุณาในพระสันตทานนั้น ก็ไพศาลพิเศษเป็นไปในหมู่สัตว์มากไม่มี
 ประมาณ ลบล้างล่องอัญสัถวิสัย พระองค์ทรงประพฤติกว้างขวาง
 ตรียล้นแค้นในกิจการที่ประกอบด้วยประโยชน์ ทรงอนุเคราะห์สัตว์
 โลกเป็นอาจิณฺณจริยานุโยคกิตฺติ ละรอยพระองค์ทรงเห็นอำนาจแห่ง
 ประโยชน์เกษมสุขสมบัติประเสริฐจักด้วยพระญาณแล้วเป็นแม่นมั่น
 จึงรู้ทรงพระอุสสาหเสด็จพระพุทธเจ้าเป็นภาคปาวจนครโน้น มาเสด็จ
 คยขันธปริณิพพานในคามเขตรของเรานี้ พระท่านพระสารีริกธาตุไว้
 แก่เรา เหล่ามลกระษัตริย์ผู้รักษาอาณาปฐิโดยกำลังสามัคคีธรรม
 เป็นผู้น้อยใช้มฤตบาลีสกเฮกราชทั้งนี้ ซึ่งระทรงประกอบในอันใช้ทำให้
 เราทั้งหลายได้ความสุขกับอันตราย เพราะส่วนพระสารีริกธาตุ
 ทั้งหลายนั้นไม่มีแล้วเป็นมั่นคง ซึ่งเรามาดำรงประวิบัติตามพระพุทธา
 นุมติอยู่ดังนี้ เป็นประโยชน์สมบัติคุ้มครองพิเศษประเสริฐนัก สามารถ
 จะยังยั้งศัตรูหมู่ข้าพเจ้ามีตรปฏิบัติให้สงขวิหิงษาอาชวาทิตเรเลีย ไม่
 กำเวียดล้ำเอิกสงครามสัมปหารไว้ มลกระษัตริย์ทั้งหลายนั้นไม่ไ้

สันนิฐานในที่ระบ่งนั้น แลมาเชื่อมั่นในพระศากยเจ้าเป็นความ
 ชื่นพระพุทฺธกับมีกำลังกล้ายิ่งขึ้น จึงตรัสกับทูตานุทูตทั้ง ๘ พระนคร
 คงพระวาทะอย่างเดียวกันนั้น ฝ่ายทูตานุทูตนิกรหมู่ใหญ่หมื่นชัย
 ทั้ง ๘ พระนครนั้น ก็มีข้อถ้อยจวนจะเกิดวิวาทเป็นสงครามสัมปทาวใหญ่

ครั้งนั้นโทณพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้ใหญ่มีบุญญาสามารถฉลาด
 ที่จะผ่อนผันให้คงความคึกโลกคึกกรรม มีถ้อยคำเป็นสุภาษิตเป็นที่
 เชื่อมของประชุมชน อาจแสดงเหตุห้ามวิวาทไกลห่าง ให้สงบโดย
 สามัคคีธรรมได้ ครั้นได้ฟังดังนั้นก็ท้าวแห่งมลกระษัตริย์นั้น จึง
 ดำริการเห็นว่า มลกระษัตริย์มาชักชวนไว้ไม่ยอมแบ่งส่วนพระสาร์
 ริกษาคู่แก่เจ้าพระนครซึ่งสิ่งทุกมาของตนไม่ชอบ เพราะพระสัมมา
 สัมพุทธเจ้าเล่า ใช้อุบัติสาโลกิณแล้วพ้นมือของเราทั้งหลาย เราได้นับ
 ถือพระองค์เพราะเป็นถึงสมเด็จพระปฐมบรมครูเป็นเหตุ ถึงสามนครราช
 ทั้งหลายที่มาขอส่วนพระศากยก็ควรให้แล้ว ก็อาสรวินิจฉัยข้อประณัติ
 จึงนับถือน้องเหมือนเราตน เมื่อมลกระษัตริย์ไม่ยอมให้ส่วนพระ
 สาร์ริกษาตน ก็ท้าวพระราชไมตรีให้ข้ากไม่ควรเลย อนึ่งพระผู้
 มีพระภาคย์ไม่ไ้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนไว้ เพื่อให้เราพยายามรู้เป็น
 สงครามทั้งนี้เลย โอวาทานุสาสน์ของพระองค์เป็นไปโดยทางสันติ
 ออกจากสามัคคีธรรม ไกลจากวิหิงสาและอาฆาต อนึ่งเมื่อ
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์ บังคารังพระชนม์อยู่ ชนทั้งหลายเป็นอัน
 มากก็ไ้เห็นไ้บูชาสักการะพระองค์ในที่ต่าง ๆ ครั้นพระองค์คดับขันธ

ปรีณิพพานแล้ว พระสารีริกธาตุและระโคไยเป็นที่ไว้ ที่สักการบูชา
 ตลอดพระองค์อยู่สันกาลนานสำเร็จประโยชน์สุขแก่ชนมาก แลกาล
 ครั้น ก็พร้อมด้วยหมู่กระษัตริย์แลพราหมณ์ถ้วนมหาศาลสมาชิ
 อันพิเศษ เมื่อเราจักกัสนแบ่งพระสารีริกธาตุให้เป็นแยกส่วนเท่ากัน
 ทั้งเจ้าพระนครแลต่างพระนครไปในอันเสร็จแล้ว แม้จะมีทูตานุทูต
 มาอีกในภายหลัง เราจะได้อ้างว่าส่วนพระสารีริกธาตุที่ระพึงแบ่งนั้น
 ไม่มีแล้ว ไค้พร้อมเพรียงกันแบ่งสิ้นเสียเสร็จแล้ว ก็จะไม่กำเริบ
 ทางพระราชไมตรีแลมีภัยอันตรายมาแก่เราเพราะเหตุนี้ได้ สงคราม
 ใหญ่จักเกิดขึ้นครั้งนั้น เพราะเหตุส่วนพระสารีริกธาตุแห่งพระมหา
 มุนีจอมสุกตเจ้า ซึ่งระโคไยไปประคองฐานพระสถูปยรรงไว้เป็นที่
 ไว้สักการบูชาเท่านั้น แลซึ่งระประคองฐานพระสถูปยรรงพระสารีริกธาตุไว้
 ก็เพื่อเป็นท่นระลึกการกราบไว้ให้เกิดความเลื่อมใส ระลึกพุทธานุเป็น
 อารมณ์ ทำตามพุทธโอวาทเป็นลำดับประวัติดิ ประคองปายวิรัตวิน
 จากบาปกรรมการอกุศลทุจริต บำเพ็ญบุญกิริยารสร้างกุศลให้พิเศษ
 ไพศาล เมื่อประสงค์คุณานิสงส์ผลสุขประโยชน์ทั้งนี้ แลระก่อให้เกิด
 เกิดอกุศลฉาวภัยด้วยอำนาจมานะหังการ เพราะเหตุขุณินยัตถุณินหา
 ควรไม่ เราจะไม่สงพระคุณก็อันควาทและความพร้อมเพรียงให้หมู่
 ใหญ่หมู่ย่อยเห็นโดยเหตุอันมันคงพันที่ผู้ ไค้ระศึคคาน แล้วแบ่งสัน
 ส่วนพระสารีริกธาตุให้ ไค้เท่ากันทั้ง ๘ เจ้าพระนครเกิด ก็จะเป็นคุณ
 อันล้ำเลิศ ควรสรรเสริญโดยคกัโลกกักรรมทั้งสองสถาน

ท่านโทณพราหมณ์คิดแล้ว จึงไต่ถามว่าสองพระคาถาว่า สุนันตุ
 โภณโต มม เอกวาทย์ ขอความนิกรเข้าผู้เจริญ จึงฟังวาจาเอก
 วาจาโดยอาการอันเกี่ยว อันจำจะต้องทำตามไม่คักค้ำจนละเมิดได้
 ของข้าพระองค์ครั้งนี้ อัมหากพุทโธ อหุ ชันติวาโท สมเด็จพระ
 พุทธเจ้าผู้เบิกบานแล้วด้วยสรรพคุณ เป็นสวณะที่ฟังแห่งเราทั้งหลาย
 พระองค์เป็นขันตีวาท กล่าวสรรเสริญขันตีความอดกลั้นทนทานต่อ
 พาทิรกทุกข์แลดำลึงกิเลส น หิ สาธุเขวักคมปัญจักลัสส สวีภาเค
 ลีบา สัมปทาโร ซึ่งจะปรารภส่วนพระสรีระแห่งพระองค์ผู้เป็นบุคคล
 อันอุดมเป็นต้นเหตุ จะเกิดสัมปทาหรือผู้ด้วยสวตราชูภักดีสงเคราะห์
 ขึ้นไม่คักไม่งามเลย สัพเพว โภณโต สหิตา สัมภักคา สัมโมทมานา
 กโรมัญญูภาเค ข้าแต่ผู้เจริญทั้งหลาย บรรดาเราทั้งปวง ทั้งเจ้า
 พระนครเดิมแลต่างพระวาทาน พริศพร้อมกันสามัคคีขึ้นชมเกษม
 สำราญ แม้พระสาวกวิธิตาทุกองค์เป็นแปดส่วนให้เสมอกันทุกพระนคร
 เด็ด วิธิตาวิกา โหณตุ ทิสาสุ ญญา ขอพระสถูปยรรจุพระธาตุ
 จึงแพร่หลายกว้างขวางทั่วทุกทิศ จักให้สำเร็จประโยชน์แลความ
 สุขแก่กนิกรสัตว์สันกาลนาน พุท ชนา จักชุมโต ปสันนา ด้วยชน
 ทั้งหลายซึ่งเลื่อมใสแก่พระองค์ผู้มีญาณทักษิณนั้นมีอยู่มากพันที่ระคนนา
 โทณพราหมณ์กล่าวพระคาถาแสดงขันตีวาท แลสามัคคีธรรมด้วย
 ประการนี้

ถ้าคณินักระษัตริย์พราหมณ์ทั้ง ๘ พระนครได้สัถย์มธุระภาณิต
แล้วก็ทรงเห็นชอบในสามัคคีธรรม พร้อมกันมอบอุไรให้ โทณพราหมณ์
เป็นอธิบดีแห่งส่วนพระสัรวริชธาตุ ฝ่าย โทณพราหมณ์รับราช
บัญชาแล้ว ถือนาคุมพระเครื่องทอง ๆ พระสัรวริชธาตุได้ ๘ ส่วนแบ่ง
เท่ากัน แต่กระษัตริย์พราหมณ์ทั้ง ๘ พระนครแล้ว จึงทูลขอคณินได้
ทองพระธาตุควรแก่เจดีย์ฐาน กระษัตริย์พราหมณ์ทั้งหลายก็อนุญาต
พระราชทานให้ ครั้นนั้นโมริยกระษัตริย์เมืองยี่ปลลวันได้ทราบข่าวพุทธ
ปฏิสนธิพพานแล้ว จึงส่งราชทูตมาแจ้งผลกระษัตริย์ขอส่วนพระสัรวริชธาตุ
ฝ่ายมลกระษัตริย์จึงตรัสกับราชทูตเมืองยี่ปลลวันว่า ส่วนแห่งพระสั
ระษัตริย์นั้นไม่มี เราได้แบ่งเป็นส่วนเสร็จแล้ว ท่านทั้งหลายจงเชิญพระ
อังคารไปบรรจุในสถูปกระทำสักการบูชาเถิด กระษัตริย์ทั้ง ๖ พระนคร
กับมหาพราหมณ์ ๓ เป็น ๘ ค่ายล เมื่อได้ส่วนพระสัรวริชธาตุแล้ว
ต่างองค์ต่างเชิญไปยังอาณาเขตวนกุศลสถาน สร้างพระสถูปบรรจุไว้
ทำมณฑการฉลอง ฝ่ายมลกระษัตริย์กรุงกสินารา ก็ทรงสร้าง
พระสถูปบรรจุพระสัรวริชธาตุทำมณฑการฉลอง รวมพระธาตุสถูปเป็น ๘
สถาน ทั้งวิสัยนามา

ฝ่ายโทณพราหมณ์ก็เชิญคณินั้นไปทูลพระสถูปบรรจุไว้
มีนามว่าคณินสถูปเสร็จแล้วทำมณฑการฉลอง ฝ่ายโมริยกระษัตริย์
เมืองยี่ปลลวัน ก็เชิญพระอังคารไปสู่พระนครสร้างพระสถูปบรรจุไว้
มีนามว่าอังคารสถูปเสร็จแล้ว ทำมณฑการฉลองด้วยขณิกสักการ

ทวย โทณพราหมณ์ขอคุมพระไค้แล้วบรรพกระษิฐานพระสถูปไว้
เป็นที่สักการบูชา แลโมริยกระษัตริย์เมืองยี่ปลลวันเชิญพระอังคาร
ไปบรรพสร้างพระสถูปไว้เป็นเกียรติฐานทั้งสองนี้ แลสงฆ์ให้ยัณจิต
ชนทราวยักดูอันควรเป็นวิโลกเกกัย์ เหมอันสังเวชนียสถานทั้ง ๔
ตำบลนั้น เมื่อต้นปฐมกาลมีพระสถูปเกกัสถาน ๓๐ ตำบลทวย
ประการนั้น

อนึ่งเมื่อวันพิพพานสมัยนั้น สมเด็จพระสังฆราชพระภิกษุได้
ทรงแสดงสังเวชนีย ๔ คือที่ประสูติจากพระครรภ์ค้ายล ๑ ที่พระ
ศากาคเจ้าทริสรูปพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณตำบล ๑ ที่พระศากาค
เจ้าให้พระอนุตรธรรมจักรเป็นใบค้ายล ๑ ที่พระศากาคเจ้าเสด็จ
ปวิพิพพานแล้วทวยอนาภิเสกนิพพานชาวค้ายล ๑ ทั้ง ๔ สถานนี้ เป็น
ที่ควรระเห็นจะดูแลให้เกกัความสังเวชนียของเกกับุตรผู้มีศรัทธา โดย
ปริยายนี้ได้เกกัเป็นสอง เกกัชาวเกกั ๑ แลวิโลกเกกั ๑
พระสารีริกธาตุทั้ง ๔ ส่วน ซึ่งโทณพราหมณ์ได้แย่งขึ้นแล้วเชิญไป
ประกัฐานพระสถูปบรรพไว้เป็นทนมัสการกรวยไว้ทำสักการบูชา
เป็นอาตุเกกั ฝ่ายคุมพสถูปอังคารสถูปแลสังเวชนียสถานทั้ง ๔ นั้น
เป็นวิโลกเกกั

ก็แลทวยพทภาสิตทรงแสดงสังเวชนียสถานทั้ง ๔ แลข้าง
คุมพสถูปอังคารสถูปนี้ ให้เกกัความสนึฐานแก่วิณญชนว่า ชาว
แลทวยแลวิกรขาวิเศษมีมกรกเป็นทนม ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ใต้ทรงพุทธบริโลกนตเสนาสนะเคียงตั้งภูฏิวหาร ที่พระพุทเจ้าใต้
ทรงพุทธบริโลกด้วยสำเภาอิริยาบถมันนั้นนอนเป็นคัน ก็เป็นบริโลก
เจดีย์สี่ชั้น ครั้นจำเนียรนานกาลล่วงไป ๆ พุทธศาสนิกบัณฑิตได้
อาศรัยอำนาจแห่งประโยชน์ โดยเป็นเครื่องระลึกให้เกิดพุทธจริมณียะ
เป็นกันฤาและ จึงได้สร้างพระพุทธรูปปฏิมากร ด้วยมัทฉะลัญจก
อันถาวร คือเงินทองแลแก้วมณีเป็นต้น ตั้งไว้เป็นปูชนียสถาน เพื่อ
ให้เกิดอนุสสทานตทริยาธิคุณ นามว่าอุทเทสิกเจดีย์

อนึ่งวิญญูชนบางพวกไม่สามารถจะสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรได้
ฤาไม่มีฉันทวิริยาธิกรณ ในพระพุทธรูปปฏิมากร ประสงค์แต่จะสร้าง
พระสถูป แลสวางหาพระสารีริกธาตุไม่ได้ จึงบรรจุใบลานที่ได้จารึก
พุทธวาระปริยัติธรรม มีปฏิมากรเป็นต้นลงนั้นเข้าไว้ภายใน
ต่างพระธาตุ ประดิษฐานเป็นพระสถูปทั้งไว้เป็นปูชนียสถานบ้าง
ชอธรรมเจดีย์

เพราะฉะนั้น เมื่อจะรวมเจดีย์ซึ่งแสดงไว้ในพระบาทแลคัมภีร์
ธรรมกถาแลฎีกาเข้ากล่าวโดยสังเขปจะห่อขึ้นเทียวแล้ว จึงได้เจดีย์
ประเภทเป็น ๔ อย่าง คือธาตุเจดีย์ บริโลกเจดีย์ ธรรมเจดีย์ อุทเท
สิกเจดีย์ ด้วยประการฉะนี้

มาถึงรอยพระบาทเล่า ที่พระพุทเจ้าทรงแสดงไว้ด้วยพระองค์
ทั้งปวงบริโลกเจดีย์ เมื่อเป็นแต่จำลองขึ้นก็เป็นอุทเทสิกเจดีย์

แลปูชนียวัตถุเจดีย์สถานนั้น ซึ่งพุทธศาสนิกบัณฑิตจะพึง
สนนฐานสร้างขึ้นใหม่ แลเจดีย์สถานเก่าอันชำรุดไป จะปฏิสังขรณ์

ให้เป็นปรกติแลไฟโรงรุ่งเรืองขึ้นก็ ก็เพียงเพื่อจะให้สำเนาประโยชน์
อันแต่เทพยคามนุษย์ได้เห็น ก็จะได้เกิดความเลื่อมใส
รลถึงคุณพระรัตนตรัยเป็นอารมณ์ แล้วตั้งสมกุศลทานศีลภาวนา
ให้บริบูรณ์ในสันดาน เพื่อศุขพิเศษอันไพศาลในมนุษย์สุดคิเลโลก
สัตว์รคณเขื่องน้า และจะได้เพิ่มพูนบำเพ็ญบุญวิยาส่วนวิวิฏฐคามิ
กุศลทางนฤพานเป็นประโยชน์เท่านั้น

แต่เดิมพระพรตเจ้าก็ทรงอนุญาตให้บรรพชิตสาวรีวิกาต ทำ
สถูปประดิษฐานที่ประชุมแห่งถนนใหญ่ทั้ง ๕ เป็นสถานกลาง ซึ่ง
จะให้ชนเป็นอันมากได้เห็นได้บูชาพระสถูปนั้น มีพระสาวรีวิกาตบรรพ
ชีวินภายใน ประชุมชนผู้เห็นก็เชื่อให้จิตรเลื่อมใส เป็นเครื่องเตือน
ให้ประชุมชนผู้เห็นระลึกถึงพุทธคุณนั้น แม้ถึงสังเวชนียสถานทั้ง ๕
ก็เป็นเครื่องเตือนจิตรแห่งผู้เห็นเหมือนกัน ครั้นกาลล่วงไปนาน
พระสาวรีวิกาตก็ทชยาก ผู้สร้างพระสถูปก็สร้างมาก มีพระธาตุ
บรรจุข้างไม่มีข้าง จารึกแต่พระยวิยัตถรรพปฏิเจสมุขยาทอริยสัจจะ
โพธิยักขิยะแลอื่น ๆ ซึ่งเห็นว่าเป็นพุทธภาษิตแท้ตั้งในแผ่นเงิน
แผ่นทองแผ่นศิลาแลโยลานแผ่นตัน เข้าบรรจุไว้ภายในข้าง พระสถูป
ที่มีไว้บรรจุพระธาตุจริง เป็นแต่ผู้ประสงค์บุญกุศลโดยฉันทอาการ
ปรักยต่าง ๆ สร้าง ๆ ลงไว้ ผู้เห็นถ้าก็คิดว่ามีพระธาตุจริงแล้ว กรวย
ไว้ทำสักการบูชาด้วยเลื่อมใส ก็จะได้เกิดบุญได้ เพราะความ
เลื่อมใสแห่งจิตรซึ่งเกิดขึ้นเป็นไปนั้น เมื่อผู้เห็นรู้แน่ว่าภายในสถูป

มิได้ขั้วรพระธาตุ ฤๅมิขั้วรไว้ด้วยแต่จะเป็นพระธาตุจริงฤๅมิใช่
 แคลงไถฉนแล้วก็ไม่เลื่อมใส อนึ่งผู้^๕ที่^๕นำ^๕สิ่ง^๕ของ^๕นั้น^๕ ๗ เป็นกรวดขั้ว
 คีลาขั้ว มาแสดงอ้างว่าพระธาตุ ๗ ทั้งนั้นก็มีมากในสถานบ้านเมือง
 นั้น ๗ จนประชุมชนไม่ทราบว่าพระธาตุแท้นั้นอย่างไร พระธาตุแท้
 ก็มีแต่น้อย ต้องพิจารณาตรวจดูให้^๕ที่^๕จริง^๕จะ^๕ทราบ^๕ได้^๕ พระสถูปที่สร้าง^๕
 ลงไว้ ก็มีขึ้นเป็นอันมากกันแล้ว ผู้^๕เห็น^๕ก็^๕รัก^๕ก็^๕หวง^๕ไม่^๕เลื่อม^๕ใส^๕
 พระสารีริกธาตุเป็นของนำไป^๕ไถ^๕ฉน^๕ที่^๕นั้น^๕ ๗ ตามปรารถนา สังเขปนัย
 สถานเป็นอสัณหาวิมละคงอยู่^๕กับ^๕ที่^๕นำ^๕ไป^๕จาก^๕ที่^๕นั้น^๕ไม่^๕ได้^๕ ขาตรจิรวชิร
 ภาณูซึ่ง^๕เป็น^๕พุทธ^๕บริ^๕โลก^๕แต่^๕ก็^๕มี^๕น้อย^๕ ผู้^๕เลื่อม^๕ใส^๕จึง^๕ไถ^๕ยัก^๕ย้าย^๕สร้าง^๕
 พระพุทธรูปปฏิมากรขึ้นเป็นอุทเทสิก^๕เท^๕ก^๕ย^๕ ประชุมชนซึ่งเห็นอย่าง
 แล้วสร้างพระพุทธรูปแล้ว ก็^๕พึง^๕แต่^๕จะ^๕ก่อสร้าง^๕สิ่ง^๕สม^๕บุญ^๕กุศล^๕ สร้าง^๕
 ขึ้น ๗ เล็ก^๕ขั้ว^๕ใหญ่^๕ขั้ว มี^๕อา^๕การ^๕แล^๕ส^๕ถ^๕ฐาน^๕ณ^๕นั้น^๕ย้าย^๕ไป^๕ตาม^๕ฝ^๕มือ^๕
 นายช่างผู้^๕ทำ^๕ แพร่^๕หลาย^๕เป็น^๕อัน^๕เน^๕ก^๕พิ^๕ก^๕ก็^๕เป็น^๕ของ^๕รัก^๕ก็^๕หวง^๕ ทา^๕ให้^๕สำเร็จ^๕
 ประโยชน์^๕สนิ^๕ท^๕ไม่^๕ นัก^๕ป^๕รา^๕ช^๕ญ^๕จึง^๕ก็^๕ก่อสร้าง^๕พระ^๕พุ^๕ท^๕ร^๕ู^๕ป^๕ปฏิ^๕มา^๕กร^๕ให้^๕เท่า^๕
 ส่วนพระสุคตขั้ว ก็^๕กล^๕ด^๕ส่วน^๕ตาม^๕สุ^๕ค^๕ต^๕ประ^๕มา^๕ณ^๕นั้น^๕ขั้ว^๕ให้^๕ร^๕าม^๕ที่^๕ ไท^๕ย^๕
 ประสงค์^๕จะ^๕ให้^๕เป็น^๕เครื่อง^๕เก^๕ื่อน^๕นิ^๕ทร^๕ผู้^๕เห็น^๕ให้^๕เกิด^๕ความ^๕เลื่อม^๕ใส^๕ กร^๕ว^๕ย^๕
 ๗ ใ^๕ห^๕ว^๕ทำ^๕สัก^๕การ^๕บู^๕ชา^๕โดย^๕อา^๕การ^๕อัน^๕สนิ^๕ท^๕ณ^๕นั้น^๕ขั้ว^๕ สัม^๕มา^๕สัม^๕พ^๕ท^๕เกิด^๕เป็น^๕
 ไป^๕โดย^๕อา^๕การ^๕ต่าง^๕ ๗ ตาม^๕กาล^๕แล^๕ส^๕ถ^๕า^๕ณ^๕ณ^๕นั้น^๕ แล^๕อา^๕ณิ^๕สง^๕ส^๕ย^๕วิ^๕ก^๕ษ์^๕ของ^๕
 ผู้^๕เลื่อม^๕ใส^๕นั้น^๕ ๗ ด้วย^๕ประ^๕การ^๕ณ^๕

วิสัย^๕นาม^๕า^๕ใน^๕เร^๕ือง^๕ธา^๕ตุ^๕เท^๕ก^๕ย^๕ว^๕ง^๕ส^๕ถ^๕า^๕ณ^๕แต่^๕เพียง^๕นี้^๕

ยืนยันไว้ถวายวิสัชนาในเรื่องธรรมวงษ์ ดำเนินความว่าครั้งนั้น
 เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เสด็จปรินิพพานไม่ช้า มีนิมิตตาม
 โยราณาจารย์แก้กำหนดไว้ว่าวันโทดพวาทมตต์แห่งพระสาวกวิจิตร ๓๐ เป็น
 ฤกษ์สันนิบาตใหญ่ พระมหากัสสปซึ่งเป็นเถระในสงฆ์หวังจะให้เกิด
 สิ่งแล้วอุสสหาหะสังคายนาพระธรรมวินัย จึงนำความทูลเตือน
 พระธรรมวินัย ซึ่งสุภิกขุทกมบรรพชิตเราภักย์ฤกษ์ทั้งหลาย นับแต่
 พุทธปรินิพพานเพียง ๘ วันนั้นมาแล้วแล้วชักชวนว่ากระนั้นเราทั้งหลาย
 รังสังคายนาพระธรรมวินัยเถิด ว่าพระที่ใช้ธรรมใช้วินัยจักรุ่งเรือง ธรรม
 วินัยจักถาวรสืบมาปชนิกทั้งห้าคนนำคนเล็กก่อนเสียก่อนแล้ว บุคคล
 ผู้กล่าววาทะใช้ธรรมใช้วินัยจะมีกำลังกล้า บุคคลผู้กล่าวธรรมแล
 วินัยจะเสื่อมถอยน้อยกำลังเสียก่อนแล้วนั้น พุทธภคินีซึ่งแสดงว่า
 เมื่อพระพุทธเจ้าผู้ศาสดาล่วงไปแล้ว ธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรง
 แสดงทรงบัญญัติแก่สาวกทั้งหลายนั้นและ เป็นศาสดาแห่งสาวก
 ทั้งหลายในกาลเมื่อศาสดาล่วงแล้วนั้นก็ พระพุทธเจ้ามิตถันโมทนว่า
 สิ่งที่ดีเป็นกิจชอบซึ่งจะนำไปพรหมจรรย์ตั้งอยู่นานนั้นก็ ก็ได้แจ้งชัด
 แก่พระเถระเจ้าทั้งหลายแล้ว เพราะฉะนั้นพระเถระพุทธเจ้าสาวกวิจิตร
 ๓๐ องค์อรหันต์ ๕๐๐ หวังจะให้พระธรรมวินัยยาวนาน สถิตที่พระ
 ศาสดา และให้ดำรงอยู่ได้นานด้วย • การสังคายนาทำนองนี้
 พริกพร้อมกันณเมืองราชคฤหะกชนยังสังคีตวาระแรก กำหนดกาล
 แก่พระพุทธเจ้าปรินิพพานมาแล้วไปไว้ ๘ เดือน พระโยราณาจารย์แก้
 กำหนดว่านานถึง ๘ เดือนจึงเสร็จปณสังคายนา

ครั้นถึงสมัยนั้นนับแต่พุทธปรินิพพานมาได้ ๓๐๐ ปี เหล่าภิกษุ
 วัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลี มีโลละโทษฝ่ายอามิสหาขายากกล้าหาญ
 ในสำนักนมาแสลงวัดถ ๓๐ ประการ ต่เมื่อกจากพระธรรมวินัยขึ้น
 ณเมืองเวสาลี มีผู้กล่าวสทธรรมิกแลศฤหัยรู้เห็นว่าควรชอบตาม
 ไปด้วยมาก ยากที่จะคัดค้าน องค์พระธรรมที่ ๘๐๐ มีพระยสเถร
 กากณทชบุตรเป็นประธาน ได้พร้อมกันณวาลิการามเมืองเวสาลี
 จำรวัดถ ๓๐ เติบยหนดามพระธรรมวินัยนั้นเสียให้สูญโดยอาณาสงฆ์
 ประคิษฐานธรรมวงษ์ให้บริสุทธิ์ สืบมาในสมัยมชนยบทสันกาลนาน
 ครั้นเมื่อรัชกาลพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้การสมบัตเอกจากชณปลา
 ติบุตรนคร นับแต่พุทธปรินิพพานมาได้ ๓๐๐ ปี เกิดเสียนทนามขึ้น
 แต่พระธรรมวินัย แต่เหล่าเดียวิคตยซึ่งมาปลอมบวรพชาอุปสมบท
 อยู่ณภิกษุบริษัสมณฑล พระโมคคัลลยบุตรยิสสเถรเจ้า ได้ฟัง
 ราโชประตัมภในพระเจ้าอโศกมหาราช กำนัยเดียวิคตยเหล่านั้นออก
 เสียจากภิกษุมณฑลได้แล้ว พริกพร้อมกัษภิกษุพุทธศตวรรษธรรมวินัย
 เป็นอันมาก จำรวาทะซึ่งเป็นมตทินแห่งพระธรรมวินัยออกเสียได้
 แล้วประคิษฐานธรรมวงษ์ให้ดำรงสืบมา

ครั้นถึงยุคที่ ๔๔๖ นับกาลแต่พระผู้มีพระภาคย์ปรินิพพาน
 พระมหินทเถรเจ้า ได้นำพระธรรมวินัยสคตสาสนาไปในสี่ทพิทวี
 พุทธบริษัชชาวสหพิได้จำทรงนำพระธรรมวินัยไปโดยมุขปาฐคงอยู่
 เหมือนอย่างเดิมได้นาน ท่านกำหนดพุทธศาสนาบุกาลว่า ๔๕๐ ปี

พระอรหันตเจ้าทั้งหลายเห็นความเสื่อมถอยแห่งปัญญาของกุลบุตรซึ่ง
 จะทำทรงโดยดำริงปากอย่างเขม้นนั้นไม่ได้ จึงได้ประชุมในอาโลก
 เสนมสถาน อันสถิตย์ในมลัยชนบทลงกาทวีป แล้วให้เขียนพระ
 ปริยัติธรรมเป็นอักษรจารึกลงไว้ในใบลานคล้ายถึการสังคายนาที่
 ครบสี่ ภายหลังนักปราชญ์ได้แต่งพระคัมภีร์ธรรมกถาฎีกา ถึทั้ง
 สัททสาครเป็นอุปการะแก่ผู้ศึกษาพระปริยัติธรรมนั้นเจริญขึ้น ๆ ตาม
 ลำดับ จนประชุมชนในนานาสถาน ซึ่งนับถือพุทธศาสนาได้นำมา
 ประคิษฐานไว้เป็นเกียรติที่เคารพแล้วเรียนศึกษา แลสร้างเงินให้แพร่
 หลายณพุทธศาสนิกมณฑลด้วยประการฉนี้

วิสัยนามา ในเรื่องธรรมวงษ์เพียงเท่านั้น

เขตท้าวทา ฤทโศ
 โลเกกุตตมสัทธัส
 ปวินิพพุตกาลัมหา
 ฐัพพกาเส ๑ อนุปานิ
 ยาว สัมพัทฐสัมภู
 สาคคบุตติกัปปาฐาน
 กถาปสาทสวเ
 สัมปติ ทิวธ ามิ
 ยา เหตุสัมปทา เจว
 สห สัทธูปกาเรน
 เขตาย สัมปนโน พุทโธ
 สัทธูปสาทฐาณัตถิ
 เณ สุตเตสัถิ อัมม
 อัมมทวารกสัมณญ
 อคคิปปผลาวเท อุตโต
 ปสันนา อิตถกามา เข
 อัมมิกายานวชิราย
 สัทธ ัมมปโปนตุ สัมมว

สุนิพพุตัสส ทวทโน
 นิพพานมคคเทสโน
 ปภุติ ยาว อนุปนา
 คคธ คคธเว รุปนา
 อัมมปวิตติยายี ๑
 รุปมปวิตติกัปปนา
 ฌนิกา ปวิโยสธิกา
 ทิปปันตี ยถารท
 ยถายี ผลสัมปทา
 ทิวธ สัมปทา อัม
 สัพพาย ทิวธายี
 อนุสสรณค สาธโว
 สรรนค อนุปัพพโส
 สรรนค คคธ สาธก
 สุตเตสัถิ รตนคคเต
 โสทวินโต นรามา
 อาสาช ปัตถนายน เท
 ทุกขโมกข บลิจฉิต

เข ๑ ซลามีผู้ชัณษา
 อเวรา โหนตุ สัพเพ เต
 บัณฑิตุ ธนวิธานิ
 จิร ภิญญตุ สัทธัมโม
 โลภย์โลกุคฺคร มัคคํ
 สัมมาธารํ ปเวธินฺโต
 ฐฏฐปชิวฏฺธานํ
 มาตาปิตา ๑ อัคริ
 เขว ธิมฺเมน ราชาน
 เขมุตฺตมสรวณํ
 ทานสัลลาภานาหิ
 เทวาทิธิมนํคเตวานํ
 อานภาวา มนุสฺสสินทํ
 สัพพทา อภิรักขันตุ

สัสเสทไซปยาติกา
 อนินา นิวัชทว
 มา ๑ สาวิชชมาคมา
 ทถาคคัยปเวทโท
 โลกิสฺส สัมปไซคย
 กาเส เทโว ปวีสฺสตุ
 อูปการาย สาธุก
 นิโร รักขันติ ปุคฺคก
 ปชั รักขันตุ สัพพทา
 คิณณวสุนเมว ๑
 นิปฺปณฺณกุสฺสิสฺส ๑
 อิตฺถกามา ทิเตสิน
 สยามานํ ฐฏฐวาทิ
 สอฺถิ ปาเปณฺตุ สัพพโส

กถาแสดงปวัตติแห่งพระผู้มีพระภาคย์ผู้ทรงศาตาคิคุณเป็นดวงรัศมี
 เอกในโลก แสดงมรรคาแห่งอนุพาท ซึ่งด้วยกัมมวิพพนาธาตุเป็นอนุ
 ปาทีเสสแล้ว แสดงความจำเริญแก่เมื่อเสด็จปรินิพพานแล้ว จนถึง
 ถวายพระเพลิงแล้ว ถึงสมัยเมื่อกระษัตริย์พราหมณ์ผู้บังเกิดซึ่งเลื่อม
 ใส ได้เชิญพระสรีระธาตุบรรจุพระโกศฐานพระสถูปไว้ ณ ภูมิประเทศ
 ขาดาเซตวันวิสัยนิมิตตานั้น ๆ จนกาลเมื่อถึงกันเป็นที่สุด แสดงไป
 ตามแนวพระบาทที่ขยอขยายที่ชอยแก่ความ แลได้แสดงธรรมีกถา
 อื่น ๆ อีก เป็นกถาให้เกิดสังเวชแลความเลื่อมใส แก่สาธุชนผู้สวักข
 โคชนอุปัชฌายะ เวสสโกยถกถามรรคเทศนาจารเพียรเท่านั้น แลถึงเหตุ
 ผลสัตว์ทุกประการ ครบสัมปทาสามตามควร

ขอสาธุชนบังเกิดศรัทธา ใจความว่าถึงสมเด็จพระมาสัมพุทธ
 เจ้าองค์โคตรในหมู่บรรชน พร้อมสัมปทาคุณอัครรรย์ ทั้งพระนามาโคย
 เอกเทศน์ พระองค์นั้นเป็นพยานผู้สัจจาวามัยอนตตวิยทุกศัล
 เพาะจะให้ความเชื่อแลเลื่อมใสเจริญในสันดาน แล้วยะลัดถึงธรรม
 ที่พระพุทธเจ้านั้น ได้ทรงแสดงไว้ที่เป็นอันมานสัทธิตามลำดับไป
 ะลัดถึงสังฆสมาคมแห่งพระพุทธเจ้าซึ่งได้ทรงธรรมที่ชอยไว้ ด้วยอภิ
 สมัยแล้ว เป็นสังฆานสัทธิภาวนามัย ขริโลกัตตะทั้งสามด้วย
 ธรรมขริโลก โคยเป็นอารมณ์ด้วยประการฉะนี้ ก็เป็นบุญคุณอุ
 กุศลลาภให้ดำรงสถาพรในสรวงเกษม หยั่งลงยังคำสั่งสอนทถาคค
 ธรรมวินัย ปลุกความเชื่อแลความเลื่อมใสในรัตนตรัยให้มั่นคง

ก็สามารถจะให้สุขพิเศษซึ่งประสงค์สำเร็จได้ทุกประการ เทพยคา
 มนุษย์ผู้มีโชคปราดนาประโยชน์คุณซึ่งประสงค์เหล่านี้ ได้เลื่อมใส
 ในรัตนทั้งสาม ซึ่งเป็นเขตรกิจสำเร็จควรเลื่อมใส นำผลเลิศมาแก่
 ผู้ได้เลื่อมใสเป็นอริยวิบาก ขอเทพยคามมนุษย์ทั้งหลายนั้นจงบรรลุ
 ถึงซึ่งประโยชน์สำเร็จแห่งความหวัง ความปราดนาที่เป็นธรรม
 ปราศจากโทษ บรรลุถึงอมตธรรมพ้นสังสารทุกข์โดยชอบตาม
 ปราดนาแห่งตน ๆ เทอญ

ก็แลสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ พวกชลาหมพระกำเนิดเกิดใน
 บัมเบือกเป็นคัพภไสยภักตวันอนนคกรรมมารดา แลธิดาพระกำเนิด
 เกิดในฟองสังเสทชะกำเนิดเกิดในเท้าโคธ แลอุปปากิกกำเนิดทั้งลอย
 มาเกิดเจริญในทันใด เช่นเทพยคา เหล่าสัตว์ สัตว์กำเนิดทั้งปวงนั้น
 จงอย่ามีเวรชยามิทุกข์ จงนิรโรคภัยทวิมิตราภัย จงเห็นแต่สรรพกาย
 วิมโนกรรมทั้งหลายที่ไม่ดีโทษ อย่าได้มาพ้องพานการบาปทุริต
 อุกศลทุรพลพิกขันธ์อันประกอบด้วยโทษที่จะพึงเว้นนั้นเลย ขอพระสถิตธรรม
 ที่พระศากยคพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงประกาศไว้ทั้งสองมรรคส่วน
 โลกียแลโลกุตรให้สว่างไสวแก่สัตว์โลกย์ สถิตดำรงอยู่ไฉนกาลนาน
 มหาเมฆจงให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลเพิ่มพूरบารมีทั่วสุทธาสถ ให้
 มนุษย์นิกรแลปศุสัตว์ ซึ่งอาศัยแผ่นดินพึ่งฝนได้เลี้ยงชีพ ทั่ว
 ขยายพัฒนาปวันณผลแลมุลผลอาหารสมบูรณ์ โดย สกวก ทุก สถานทั่ว
 เมตมิมณฑล อย่าให้พืชข้าวกาลด้วยบุญญาหารแลพฤกษ์วัชชีลลกาล

เกิดขึ้นได้ ขอพระเจ้าแผ่นดินทุกรัชสมัยมาอาณาเขตจงรักษาไพร่ฟ้า
 ประชาชนโดยธรรมอยู่ทุกสรรพกาล ประหนึ่งมารดาบิดารักษาโอรส
 เป็นที่รักด้วยเปรมจิตรเป็นนิตยกาลฉนั้น ขออำนาจพระรัตนไตรย
 เกษมสรรพคุณมงคล แลอำนาจพระราชกุศลทานคือถาวรนามัย
 แลอำนาจพรทิวสียแห่งเทพยดาทั้งปวง จงอภิบาลสมเด็จบรมบพิตร
 พระราชสมภารเจ้า ให้ทรงพระสถาพรนฤมลในพระศิริราชสมบัติ
 ทรงเจริญด้วยพระชนมสุข พระราชศิริสวัสดิพิพัฒมงคลศุภอักษร
 อัญญาวิบุลผล ทั้งพระราชหฤทัยประสงค์ทุกประการ เหว่ ก็มี ฯ

ผู้ใดในอันที่จะหาหนทางที่จะได้รู้ถึงคุณประโยชน์ของ
ของในอันที่จะหาหนทางที่จะได้รู้ถึงคุณประโยชน์ของ
ของในอันที่จะหาหนทางที่จะได้รู้ถึงคุณประโยชน์ของ
ของในอันที่จะหาหนทางที่จะได้รู้ถึงคุณประโยชน์ของ
ของในอันที่จะหาหนทางที่จะได้รู้ถึงคุณประโยชน์ของ
ของในอันที่จะหาหนทางที่จะได้รู้ถึงคุณประโยชน์ของ
ของในอันที่จะหาหนทางที่จะได้รู้ถึงคุณประโยชน์ของ
ของในอันที่จะหาหนทางที่จะได้รู้ถึงคุณประโยชน์ของ
ของในอันที่จะหาหนทางที่จะได้รู้ถึงคุณประโยชน์ของ
ของในอันที่จะหาหนทางที่จะได้รู้ถึงคุณประโยชน์ของ

